

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ

ISS/EC-2006-18

**Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye'de Kim Ne Kadar Vergi
Ödüyor?**

Ünal Zenginobuz

Gökhan Özertan

İsmail Sağlam

Fatoş Gökşen

ARAŞTIRMA RAPORU

RESEARCH PAPERS

Boğaziçi University Department of Economics Research Papers are of preliminary nature, circulated to promote scientific discussion. They are not to be quoted without written permission of the author(s).

ISS/EC 2006-18

**Yurttaşların Cebinden Devletin
Kasasına: Türkiye’de Kim
Ne Kadar Vergi Ödüyor?**

**Ünal Zenginobuz
Gökhan Özertan
İsmail Sağlam
Fatoş Gökşen**

Kasım 2006
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Boğaziçi Üniversitesi
34342 Bebek
İstanbul TURKEY

November 2006
Institute of Social Sciences
Boğaziçi Üniversitesi
34342 Bebek
İstanbul TURKEY

Boğaziçi Araştırma Raporları deneme
niteliğinde olup, bilimsel
tartışmaya katkı amacıyla
yayınlandıklarından, yazar(lar)ın
yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

Boğaziçi Research Papers
are of preliminary nature,
circulated to promote
scientific discussion.
They are not to be quoted without
written permission of the
author(s).

Yurttaşların Cebinden Devletin Kasasına: Türkiye’de Kim Ne Kadar Vergi Ödüyor?

Sonuç Raporu

31 Mayıs 2006

E. Ünal Zenginobuz¹
Gökhan Özertan¹
İsmail Sağlam¹
Fatoş Gökşen²

¹ Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü
² Koç Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği (20015424 OSIAF) ve Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu (05M101) tarafından ortaklaşa desteklenen bir araştırmanın sonuç raporudur

İçindekiler

Önsöz	iii
Yönetici Özeti	v
1. Giriş	1
2. Türk Vergi Sistemine Genel Bir Bakış	6
2.1. Bazı karşılaştırmalar	8
2.1.1. Otomobil alımı üzerindeki vergiler	8
2.1.2. Benzin tüketimi üzerindeki vergiler	9
2.1.3. Cep telefonu kullanımı üzerindeki vergiler	11
2.1.4. Alkollü içecek tüketimi üzerindeki vergiler	12
3. Tüketim Vergilerinin Dağılımı	13
3.1. Gelir gruplarına göre tüketim vergilerinin yükü	13
3.2. Harcama gruplarına göre tüketim vergilerinin yükü	19
3.3. Gelir gruplarınca ödenen tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımı	23
3.4. Mal grupları için ödenen tüketim vergilerinin gelir gruplarına dağılımı	32
3.5. Bölgelere göre tüketim vergilerinin yükü	40
3.6. Değişik bölgelerde ödenen tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımı	43
4. Değişik meslek çalışanları için tüketim vergisi hesapları	52
5. Niteliksel Veriler: Toplumsal Ve Kültürel Bir Söylem Olarak Vergi	73
5.1. Giriş	73
5.2. Yöntem	73
5.2.1. Odak grup toplantıları	74
5.2.2. Derinlemesine görüşmeler	74
5.3. Bulgular	75
5.3.1. Vergi Tanımı	75
5.3.2. Demokrasi	76
5.3.3. Vergi adaleti	79
5.3.4. Vatandaşlık	84
5.3.5. Şeffaflık ve güven	89
6. Sonuçların Özeti ve Değerlendirmeler	92
Kaynaklar	98
EK: Anket Enstrümanı	99

Önsöz

Demokrasiyi diğer yönetim biçimlerinden ayıran önemli özelliklerden bir tanesi, ödedikleri vergilerle kamu harcamalarını finanse eden vatandaşlara kamu fonlarını kullananlardan hesap sorma hakkını tanınmasıdır. Vergi vermek ile yönetime katılma hakkı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Vatandaşların, günlük hayatlarına olumlu ya da olumsuz ama mutlaka etki eden kamu tasarrufları ile ilgili söz söyleme hakları olmasının arkasında yatan dayanakların belki de en önemlisi, ödedikleri dolaylı ve dolaysız vergilerdir. Demokrasilerde kimin ne kadar vergi ödeyeceğinin nasıl belirlendiğinden, belirlenen vergi payları ile gerçekleşen vergi ödemelerinin örtüşüp örtüşmediğinden, vatandaşların bu konuda ne kadar söz hakkı ve etkisi olduğundan daha önemli pek az unsur olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, özellikle Katma Değer Vergisi gibi tüketim üzerinden dolaylı olarak toplandığı için farkedilmesi daha güç olan vergilerin bütün ülkelerde giderek yaygınlaşması nedeniyle, vatandaşların kimin, ne kadar ve ne şekilde vergi ödediğini izlemeleri görece olarak daha güç hale gelmeye başlamıştır. Böylece, vatandaşların ödedikleri vergilerle aldıkları kamu hizmetlerini karşılaştırmaları zorlaşmakta, kamu yönetiminden hesap sorulmasına temel oluşturacak bu önemli veri sade vatandaşın kendi başına oluşturup değerlendirebileceği türde bir bilgi olmaktan giderek uzaklaşmaktadır.

Türkiye, toplanan vergiler içerisinde dolaylı vergilerin payının en yüksek olduğu ülkelerin başında gelmektedir. 2005 yılında Türkiye’de toplanan vergilerin % 75’ini aşan bir bölümü tüketim üzerinden alınan vergilerden oluşmuştur. Özellikle 2001 mali krizi sonrası kaçınılmaz hale gelen aşırı bütçe açıklarını kapatma zorunluluğu, hükümetleri en kolay vergi toplama yolu olarak gördükleri tüketim vergilerine aşırı yüklenmeye yöneltmiştir. Türkiye’de vergi bilinci ve de vergi vermek ile yurttaşlık hakları arasındaki bağla ilgili farkındalık zaten zayıftır veya hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Kamu yönetiminin demokratik hesap verebilirliği ile ilgili uzun bir geçmişi olan daha genel yapısal sorunların aşılması, son on yıl içerisinde vergilerin giderek artan bir bölümünün şeffaf olmayan tüketim vergileri yoluyla toplanmaya başlanması nedeniyle daha da zorlaşmaya başlamıştır. Ayrıca, Türkiye ekonomisinin bir diğer yapısal sorunu olan kayıtdışı ekonomi sorunu da dolaylı vergilerden çok olumsuz etkilenmektedir. Artan vergi oranları nedeniyle alışverişleri kayıtdışı yürütmenin çekiciliği artmakta, kayıtdışı arttıkça vergi gelirleri azalma eğilimi göstermekte, azalma eğilimi gösteren vergi gelirleri vergi oranlarının tekrar arttırılmasını gündeme getirmekte, bu da kayıtdışı eğilimini daha da arttırmaktadır. Bu sürecin verdiği belki de en önemli zarar, kayıtdışı faaliyet nedeniyle az ya da çok vergi kaçırarak vergi konusunda kendisi hesap veremeyecek duruma düşen vatandaşın, kamu yönetimi ile ilgili hiç hesap soramaz hale gelmesidir.

Türkiye’de vergi vermek ile kamu yönetiminin demokratik kontrolü arasındaki zayıf bağların vergi yapısında görülen bozulmayla birlikte daha da azalacağı kaygısından yola çıkarak, Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği (Proje No: 20015424 OSIAF) ve Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Fonu’nun (Proje No: 05M101) ortak destekleriyle Türkiye’de tüketim üzerinden alınan ve çok yüksek boyutlara varmış olan dolaylı vergileri kimlerin ödediğini gün ışığına çıkarmayı ve vatandaşların dolaylı vergiler yoluyla kamuyu nasıl fonladıklarını anlamalarına yardımcı olmayı hedefleyen bir araştırma projesi yürütülmüştür. Tüketim üzerindeki vergilerin nasıl dağıldığını değişik boyutlarda inceleyen nicel bir bölümün yanı sıra, vatandaşların Türkiye’deki vergi sistemi ve uygulamaları hakkındaki bilgi, algı, tutum ve davranışlarını odak grubu görüşmeleriyle yoluyla inceleyen nitel bir bölümü de olan bu proje, 15 Haziran 2005 – 31 Mayıs 2006 tarihleri arasında yürütülerek tamamlanmıştır. Proje ekibi,

Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Ünal ZENGİNOBUZ (Proje Yürütücüsü), Yrd. Doç. Dr. Gökhan ÖZERTAN ve Doç. Dr. İsmail SAĞLAM ile Koç Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Fatoş GÖKŞEN'den oluşmuştur. Elinizde gördüğünüz bu rapor, sözü edilen araştırma projesinin bulgularına dayanılarak kaleme alınmıştır.

Benzer türde araştırmaların hepsinde olduğu gibi bu araştırma da yalnızca proje ekibinde yer alanların katkılarıyla ortaya çıkmadı. Bu nedenle, araştırmanın yürütülmesi sırasında yardımlarını esirgemeyenlere teşekkür borçluyuz. Öncelikle, araştırmanın çerçevesinin oluşturulması ve temel yönelişinin belirlenmesinde çok değerli katkıları olan Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği Direktörü Sayın Hakan ALTINAY'a çok teşekkür ediyoruz. Ayrıca, raporun hazırlanmasını titizlikle koordine eden Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği program sorumlusu Sayın Nafiz GÜDER'e de çok teşekkür ederiz. Çalışmanın nitel bölümünde yapılan odak grubu görüşmelerini gerçekleştiren Frekans Araştırma Saha ve Bilgiişlem Hizmetleri Limited Şirketi'nden proje ve saha sorumlusu Sayın Ebru TETİK'e dikkatli çalışması ve yardımları için teşekkür ederiz. Araştırmanın nitel bölümünde derinlemesine görüşme talebimizi kabul ederek bizimle görüşlerini paylaşan Cam, Çimento, Seramik ve Toprak Sanayi İşçileri Sendikası (Kristal-İş), Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ), İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (İSTESOB), Kamu Emekçileri Sendikası (KESK), Liberal Düşünce Topluluğu, Tüketiciyi Koruma Derneği (TÜKODER), Türkiye Ekonomik ve Politik Araştırmalar Vakfı (TEPAV), Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), Vergi Konseyi ve Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO) yetkililerine çok teşekkür ediyoruz. Ayrıca, vergi konusu ile ilgili çeşitli sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve toplumsal paydaşlarla yaptığımız birebir derinlemesine görüşmelerin bazılarının yerine getirilmesindeki yardımları için Sayın Hasan ERSEL'e, araştırmamızla ilgili görüş alışverişinde bulunmak üzere olarak ziyaret ettiğimiz Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı'nda (TEPAV) bizimle görüşlerini paylaşan TEPAV Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü (EPRI) Direktörü Sayın Prof. Dr. Güven SAK ile EPRI Ekonomi Etütleri Direktörü Sayın Emre DELİVELİ ve Yönetişim Etütleri Direktörü Sayın Emin DEDEOĞLU'na teşekkürlerimizi sunuyoruz. İstanbul'da araştırmamızın sonuçlarını tartışmak üzere yaptığımız bir toplantıya katılarak yaptıkları değerli katkılar için Marmara Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyelerinden Sayın Doç. Dr. Murat ÇOKGEZEN'e, EPRI Ekonomi Etütleri Programı araştırmacılarından Sayın Sarp KALKAN'a ve Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü öğretim üyelerinden Sayın Yrd. Doç. Begüm ÖZKAYNAK'a da teşekkür ediyoruz. Kuşkusuz, sağlanan bu değerli katkılara rağmen, çalışmada olabilecek hata ve noksanların sorumluluğu tümüyle yazarlara aittir.

Son olarak, çalışmamızın Türkiye'de henüz yeterince üzerinde durulup araştırılmamış olan, vergi vermek ile yurttaşlık hakları arasındaki bağ konusunda bilinç oluşturmaya ve vergi vermekle kamu yönetiminden demokratik hesap sorabilirlik arasındaki bağın güçlenmesine katkı yapması ümit ve dileklerimizi ifade etmek isteriz.

Yönetici Özeti

Türk vergi sisteminin çok acil olarak ciddi bir reformdan geçmesi gerekliliği konusunda toplumun hemen tüm kesimlerinin görüş birliği içinde oldukları görülmektedir. Ciddi boyutlardaki kayıt dışı ekonomi gelirden doğrudan vergi alınmasını çok zor hale sokmuş, bu da tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilere aşırı yüklenilmesi sonucunu doğurmuştur. 2001 yılındaki krizin ardından ortaya çıkan çok yüksek kamu borçlarını çevirme gereği, hükümetlerin tüketim üzerindeki vergilere aşırı yüklenmesi sonucunu getirmiştir. Öyle ki, en başta Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) olmak üzere, tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı bugün itibarıyla %70'leri aşmış durumdadır.

Özellikle akaryakıt, motorlu taşıtlar ve iletişim gibi hem tüketimi, hem de ara malı olarak üretimi etkileyen mallar üzerinde alınan çok yüksek vergiler, tüketicileri ekonomik davranışları bakımından “isyan etme” noktasına yaklaştırmakta, hem tüketicilerde hem üreticilerde faaliyetlerini kayıt dışına kaçırma eğilimi hızla artmakta, kaçakçılığın hortladığı görülmektedir.

Tüketim vergilerinin özellikle düşük gelirli vatandaşları çok fazla etkileyen en olumsuz yönü, gelir düzeyi ne olursa olsun tüketicilerin aynı oranda vergi ödemesidir. Vatandaşlardan vergi toplamada “adalet” denildiğinde ilk akla gelen, az kazanana göre çok kazanandan daha fazla oranda vergi alınması, hiç olmadı bu oranın daha az olmamasıdır. Kimin tükettiğine bakmaksızın aynı oranda alınan dolaylı vergiler, bu temel vergi adaleti ilkesini ihlal etmektedir.

Tüketim ve dolayısıyla üretim kararlarında ekonomik etkinliği ciddi ölçüde bozucu etkileri sebebiyle vergi toplama ile ilgili temel adalet ilkelerini ihlal etmesi bir tarafa, tüketim yoluyla alınan dolaylı vergilerle ilgili en önemli sorun bu vergileri kimin ödediğinin net olarak ortada olmamasıdır. Bir vatandaş bölük pörçük yaptığı harcamaları üzerinden toplam ne kadar vergi verdiğini tam takip edememekte, diğer vatandaşların ne kadar tüketim vergisi verdiğini kestirmesi ise neredeyse imkansız olmaktadır. Diğer bir deyişle, vatandaş kendisinden kamunun faaliyetlerini fonlamak üzere toplam ne kadar kaynak toplandığını, başkalarıyla karşılaştırıldığında az mı, yoksa çok mu vergi ödediğini bilememektedir. Tüketim vergileri kamu adına kaynak toplamanın en az şeffaf olan yöntemlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Oysa demokrasi, vergi veren, vergi verdiği için de kamu erkini kullananlardan hesap sorma hakkı olan vatandaşların yönetimidir. Vergi vermek ile yönetime katılma hakkı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Vergi ödemenin kamu kurumları (daha genel bağlamda devlet) ile vatandaşın arasındaki en somut ilişki kanalı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Vergiyi bireylerin (vatandaşların) ödedikleri dolaylı ve dolaysız vergilerle yönetime katıldıkları bir araç olarak görmek gerekir. Vergi, devlet kavramının vatandaşların günlük yaşamındaki en somut yansımalarından biridir. Kişiler, vergi aracılığıyla kamu sisteminin bilinçli veya bilinçsiz bir parçasını oluşturur hale gelirler.

Demokrasilerde bütçe ve bütçenin en önemli unsuru olan vergilerin nasıl belirlendiğinden, kamu harcamalarına kimlerin vergi yoluyla ne kadar katkıda bulunduğundan daha önemli pek az unsur olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şeffaf olmayan tüketim vergileri, bir vatandaşın kamunun fonlanmasına ne kadar katkıda bulunduğunu perdelemekte, vergi verdiği için hesap soran vatandaş olmasını güçleştirmektedir.

Bu çalışmanın amaçlarından bir tanesi, tüketim üzerinden alınan ve çok yüksek boyutlara varmış olan dolaylı vergileri kimlerin ödediğini gün ışığına çıkarmak ve vatandaşların dolaylı vergiler yoluyla kamuyu nasıl fonladıklarını anlamalarına yardımcı olmaktır.

Bu amaca yönelik olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiş ve değişik tüketici gruplarının kendilerine özgü tüketim sepetleri üzerinden toplam ne kadar dolaylı vergi (KDV, ÖTV vb.) ödedikleri hesaplanmıştır. Anket verileri, kentsel kesimden 1,512 ve kırsal kesimden de 648 olmak üzere Türkiye genelinde 2,160 hanehalkının 12 aylık bir süre boyunca elde ettikleri gelir ve yaptıkları tüketim harcamalarını aylık bazda kapsamaktadır (yıllık bazda toplam 25,920 hanehalkı bilgisi). Ankette, gelir ve tüketim harcamalarının yanı sıra, hanehalkı ve hanehalkı fertleri hakkında sosyo-ekonomik bilgiler de yer almaktadır. Tüketim harcamaları ile ilgili veriler gıda (1,706,461 veri noktası) ve gıda-dışı (380,967 veri noktası) malları kapsamaktadır.

Bu çok kapsamlı veri seti ile her bir hanehalkının tüketim sepeti üzerinde ne kadar dolaylı vergi (KDV, ÖTV vb.) olduğu ilgili vergi oranları kullanılarak hesaplanmıştır. Hanehalkları arasında karşılaştırma yapabilmek açısından, ödenen dolaylı vergiler (gıda, giyim, sağlık vb.) 12 standart mal grubu çerçevesinde toplanmış, böylece bir ana mal grubu üzerinden alınan dolaylı vergilerin değişik gelir gruplarına ve değişik bölgelerde yaşayan vatandaşlara nasıl dağıldığı da ortaya çıkarılmıştır. Hanehalkı gelir verileri kullanılarak, ödenen dolaylı vergilerin gelire oranı da hesaplanmış, böylece değişik gelir grupları ve değişik bölgelerde yaşayan vatandaşlar için Türkiye'deki tüketim vergilerinin vergi adaleti bakımından nasıl bir resim ortaya çıkardığı da belirlenmiştir.

Ayrıca, kullanılan TÜİK veri setinde yer alan sektör ve meslek kodları bir arada kullanılarak değişik gelir düzeylerinde çeşitli çalışan tipleri yaratılmaya çalışılmıştır. Yaratılan tiplere, ortalama değerlerin bulunan verilerin geldiği sektör ve mesleklere karşılık gelebilecek şekilde adlar verilmiştir (doktor, öğretmen, üst düzey memur, üst düzey yönetici vb. gibi). Bu şekilde, değişik mesleklerde çalışan ve değişik gelirleri olan vatandaşların tüketimleri üzerinden ödedikleri toplam vergi miktarının somut bir biçimde ortaya konulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, İstanbul, Diyarbakır, Trabzon ve Konya'da değişik vatandaş grupları ile odak grubu toplantıları yapılmış ve vatandaşların Türk vergi sistemi hakkındaki bilgileri, izlenimleri ve görüşleri hakkında çok ayrıntılı bilgiler alınmıştır. Ayrıca, vergi konusu ile ilgili çeşitli sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve toplumsal paydaşlarla birebir derinlemesine görüşmeler de yapılmış, bu yolla vatandaşların izlenimleri ile konu ile ilgili değişik paydaşların tutum ve görüşlerinin karşılaştırılması ve bir arada irdelenmesi mümkün olmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünden elde edilen bulgular yurttaşların kamu faaliyetlerinin finansmanı konusundaki tutum, algılama ve davranışlarını sistematik olarak ölçmeye yönelik kapsamlı bir anket enstrümanı geliştirilmesinde de kullanılmıştır. Bu çalışmanın devamı niteliğinde ayrı bir proje ile bu anketin Türkiye genelinde geniş bir örneklem grubuna uygulanması planlanmaktadır. Çalışmanın son aşaması olarak, 13 Mayıs 2006 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'nde bir günlük bir çalışma atölyesi düzenlenerek çalışmamızın genel bulguları ile geliştirilen anket enstrümanı ilgili sivil toplum kuruluşları ve toplumsal paydaş temsilcilerinin görüşüne sunulmuş ve birlikte tartışılmıştır.

Özet Sonuçlar ve Yorumlar

Türkiye’de dolaylı vergileri kim ödüyor: Özet nicel bulgular

Türkiye’de devlet giderek artan bir şekilde tüketim vergilerine yüklenmeye başlamıştır

2001 yılındaki krizin ardından sıkı mali politikaları uygulamak yoluyla bütçe açıklarını kapatmak zorunda kalan Türk hükümetleri, gelir vergisinden yeterli hasılat toplanamaması nedeniyle giderek artan bir şekilde tüketim vergilerine yüklenmeye başladılar. 2005 yılı sonu itibariyle GSYMH’nın %33’üne ulaşmış olan toplam vergilerin %70’i tüketim üzerindeki çeşitli vergiler yoluyla toplanmaktadır.

Türkiye’de vatandaşların pek vergi ödemediği yolundaki izlenim doğru değildir: herkes tüketimi aracılığıyla azımsanamayacak miktarda vergi ödemektedir

Ortalama olarak, Türkiye’de hanehalkı başına gelirin %82.5’i tüketime ayrılmaktadır. Yine ortalama olarak, tüketim üzerindeki vergiler (KDV, ÖTV vb.), toplam hane gelirinin %20’sini, toplam harcamaların ise %24.3’ünü tutmaktadır. Diğer bir deyişle, harcanan her bir YTL’den 25 YKr. devlete gitmektedir. Yardımla yaşayanlar da dahil olmak üzere, işsizler ve genel olarak bir geliri olmayanlar da tüketimleri yoluyla vergi ödemektedirler.

Tüketim vergileri dar gelirlieleri daha fazla vurmaktadır

Geliri en yüksek 1. %5’lik gelir dilimine girenler tüketime harcadıkları her 100 YTL’nin 18.4 YTL’sini vergi olarak verirken, orta ve dar gelirlieler harcadıkları her 100 YTL’nin 26.7 YTL’sini tüketim vergisi olarak ödemektedir.

Türkiye genelinde, en fakir %20’lik gelir dilimine giren hanelerin tüketimleri üzerindeki vergi hane gelirinin %22.9’u iken, en yüksek 1. %20’lik gelir dilimindeki haneler için bu oran %6.6 eksiği ile %16.3’tür. En yüksek %5’lik gelir dilimindeki hanelere bakıldığında ise aynı oranın en fakirlerinkinden %10.3 eksiği ile %12.6 olduğu görülmektedir.

Tüketim vergilerinin toplam vergilerin çok büyük bir kısmını oluşturması nedeniyle, bu durum devletin yaptığı harcamaların finansmanında dar gelirlielerin yüksek gelirlielere göre çok daha fazla fedakarlıkta bulunduklarını göstermektedir. Gelir dağılımının en bozuk olduğu ülkeler arasında yer alan Türkiye’de tüketim vergilerinin dar gelirliyi daha fazla vurma özelliği daha da çarpıcı hale gelmektedir.

Kırsal/kentsel kesim ayrımı yapıldığında tüketim vergilerinin eşitsiz dağılımı daha da belirgin hale gelmektedir

Kırsal kesim, kentsel kesim ayrımı yapıldığında, kırsal kesimde geliri en üst 1. %20’lik dilime giren hanelerin tüketimi üzerinde gelirin %14.8’i olan dolaylı vergi yükü, geliri en düşük %20’lik dilime girenlerde %11 fazlasıyla %25.8 olmaktadır. Kentlerde aynı oranlar, en yüksek 1. %20’lik dilim için %15.8, en düşük %20’lik dilim için ise %10 fazlasıyla %25.8’dir.

Tüketim üzerindeki vergilerin yükü coğrafi bölgelere göre birbirinden çok farklı olabilmektedir

Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan fertlerin tüketimleri üzerindeki dolaylı vergi gelirlerinin %26.8'ini bulmakta, bu bölgeyi %23.7 ile Doğu Marmara ve %22.9 ile Ege bölgesi takip etmekte, tüketim üzerindeki verginin gelire oranının en az olduğu bölge ise %14.5 ile Orta Anadolu olmaktadır.

Belirli tüketim kalemleri üzerindeki vergiler çok aşırı düzeylere gelmiş olup kaçakçılığı ve kaçak üretimi çok cazip kılarak kayıtdışı ekonomi sorununu körüklemektedir

Yapılan hesaplamalara göre, Türkiye'de ortalama bir binek otomobil için ortalama 5 yıllık olağan kullanma süreci boyunca yapılan toplam harcamaların üçte ikisi vergiye gitmektedir. Diğer bir deyişle, kullanılan her bir araba için iki araba maliyeti kadar para da Maliye Bakanlığı'na vergi olarak ödenmektedir. Bu oranlar Türkiye'yi OECD ve AB ülkeleri arasında otomobil kullanımından en fazla vergi alan ülke konumuna getirmiştir.

Pompa fiyatının %75'ine yaklaşan oranıyla Türkiye dünyada benzinden en fazla vergi alan ülkeler arasında yer almaktadır. Benzin ve diğer petrol ürünleri doğrudan tüketimin yanı sıra üretimde girdi olarak da kullanıldıklarından, üstlerindeki yüksek vergi yükü üretim ve dolayısıyla istihdam üzerinde çok olumsuz etki yapmaktadır. Petrol ürünlerindeki yüksek vergiler petrol kaçakçılığını çok karlı hale getirmekte, kayıtdışı ekonomi bu yolla daha da körüklenmektedir.

Cep telefonu kullanımı ve alkol tüketimi üzerindeki vergiler de OECD ve AB ülkeleri arasında en yüksek sıralarda bulunmaktadır.

Toplumsal ve kültürel bir söylem olarak vergi: Özet nitel bulgular

Verginin kültürel söylemini oluşturan ana temalar

Yapılan odak grubu toplantıları ve derinlemesine görüşmeler ışığında, günlük yaşam içinde verginin kültürel söylemini oluşturan ana temalar olarak demokrasi, adalet, eşitlik, vatandaşlık hakları ve görevleri ile hesap verebilirliği saymak mümkün görülmektedir.

Vatandaşların vergiler ve vergi ödeyen vatandaşın olması gereken hakları konusunda belirli bir farkındalığı bulunmakla beraber, bu haklarını kullanma imkanı bulabileceğine hiç inanmamaktadır

Vergi, devlet kavramının vatandaşların günlük yaşamındaki en somut yansımalarından biri olarak ortaya çıkmakta, kişilerin vergi aracılığıyla kamu sisteminin bir parçası haline geldiklerini konusunda kısmi de olsa bilinç sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

Önemli diğer bir gözlem, Türkiye'de vatandaş düzeyinde vergi sistemi ve etkileri konusunda farkındalığın bir ölçüde arttığıdır. Bunda son yıllarda çok fazla artan ve farkedilmemesi neredeyse imkansız hale gelmiş olan tüketim vergilerinin rol oynadığı açıktır. Örneğin, birçok vatandaşın yaygın olarak kullandığı cep telefonu faturalarında GSM operatörlerinin devlet

adına tahsil ettikleri vergiyi ayrı olarak belirtmesi sonucu, vergi konusundaki farkındalığının arttığı görülmektedir.

Türkiye için bir ölçüde şaşırtıcı bir gözlem de, birbirinden çok farklı grupların ve değişik coğrafi bölgelerde yaşayan vatandaşların vergi konusu ve vergi sorunları hakkında ortak bir söylem geliştirmiş olmalarıdır.

Vatandaşlar vergi ödemenin kendilerine kamu kaynaklarını kullananlardan gerektiğinde hesap sorma hakkı verdiğini farketmekte, ancak bu konuda birlikte ortak ses çıkarabilecekleri, hesap sorabilecekleri güvenilir siyasi (demokratik) kurum ve kanalların olduğuna hiç inanmamaktadırlar. Demokratik süreçler yoluyla siyasetçilerden ve bürokratlardan kamu kaynaklarını kullanım biçimleri hakkında hesap sorulabileceğine inanç ve güven yok denebilecek düzeydedir.

Ayrıca, vatandaşlar hemen herkesin bir şekilde vergi kaçırdığını, yüksek oranlar ve vergi sisteminin karışıklığı nedeniyle kaçırmak zorunda kalmamanın mümkün olmadığını, düşünmektedir. Böyle bir durumda hesap sormak gündeme gelememekte, kendi açığının ortaya çıkmasıyla sonuçlanacak bir süreç neden olmak çekincesiyle kimse sesini çıkarmak istememektedir (“hesap sorabilmek için hesap verebilmek gerekir” durumu).

Kurumlara olan güvensizlik yalnızca merkezi otoriteyle ilgili olanlarla sınırlı görülmemekte, yerel yönetimlere güvenin de düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca, vergi konusunda birlikte ortak ses çıkarılabilecek, hesap sorulabilecek sivil toplum kuruluşu (STK) ve benzeri mekanizmalara ulaşmada da önemli sorunlar olduğu görülmektedir. Demokratik yapıya duyulan güvenin kaybolmuş olması ve vatandaşın STK’lar ile arasında gördüğü mesafe, vergi sorunları konusunda farkındalık var olsa bile somut bir harekete dönüşme potansiyelini oldukça olumsuz etkilemektedir.

Soruna sivil toplum açısından yaklaştığımızda, örgütlü kesimlerde ve STK’larda bilgi birikimi ve farkındalığın çok geliştiği, ancak bu bilgi birikimini vatandaşa iletmede ve sosyal farkındalık yaratmada eksiklikler bulunduğu görülmektedir. Kendileri tarafından da belirtildiği gibi, karar verme ve siyasa geliştirmede yetersiz ve etkisiz kalmaları STK’ların en önemli eksikliklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Odak grubu katılımcıları ve derinlemesine görüşme yapılan sivil toplum kuruluşu temsilcileri, bu eksikliğin temel nedeni olarak Türkiye’deki merkezîyetçi ve statükocu yapıyı aşmanın zorluklarına işaret etmişlerdir.

Vatandaşlar vergi sisteminin hem kendisini hem de uygulandığını tamamen adaletten uzak bulmaktadır

Vatandaşlar sadece vergi sisteminin kendisinin adaletsiz olduğunu düşünmekle kalmamakta, olduğu kadarıyla da “zengin”leri koruyacak şekilde uygulandığını düşünmektedirler. Zenginlerin hiç ya da çok az vergi ödedikleri, yakalanıp hesap vermeksizin vergi kaçırmanın yolunu her zaman bulacak imkana sahip oldukları yönünde çok kuvvetli bir kanaat bulunduğu görülmektedir. Büyük ölçüde vergi dışı kalan kayıtdışı ekonomi ve çok sık uygulanan vergi afları nedeniyle kendiliğinden vergi ödeyenlere “enayi” gözüyle bakılmakta, vergi ödemek zorunda kalanların da kendilerini enayi gibi hissettikleri anlaşılmaktadır.

Ödeyerek yapılan fedakarlığın hizmet olarak geriye dönüşü olabileceğine inanç kalmadığından vergi ödeme bir vatandaşlık görevi olarak görülmekten çıkmıştır

Vergi sistemini yanlış ve adaletsiz bulmanın yanı sıra, vergi ödemeyi vatandaşlık görevi olarak görmekten çıkaran en önemli algı, ödenen vergilerin vatandaşa yeterli sayılabilecek bir oranda kamu hizmeti olarak geriye döneceğine olan inancın kaybolmuş olmasıdır. Kamu hizmetlerinin miktarı ve kalitesinden hoşnutsuzluğun çok ciddi boyutlarda ve yaygın olduğu görülmektedir.

Vatandaşlar, belirli bir eşğin altındaki gelirden vergi alınmadığı, daha düşük oranlar içeren ve adil bulacağı bir vergi sistemi istemektedir

Görüşme yapılan vatandaşların hemen hepsi belirli bir eşğin altında geliri olanların vergiden muaf olması gerektiğine inanmakta, fakirden vergi alınmasını ahlak dışı bulduğunu söylemektedir.

Konuyla ilgili STK'lar vatandaşların bu genel kanısı doğrultusunda alternatifler ve somut değişiklik önerileri geliştirmeye çalışmaktadırlar. STK'ların öne çıkan önerileri arasında asgari ücretin ve yoksulluk sınırının altında kalan gelirlerin mutlaka vergi kapsamı dışında kalması, istihdam üzerindeki vergi yükünün azaltılması, kayıt dışının kontrol altına alınması ve tarımın vergilendirilmesi konusunda çok hassas ve dikkatli olunması sıralanabilir. Bu önerilerin tümünün görüşülen vatandaşlar nezdinde önemli destek bulacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bölüm 1

1. Giriş

Yapısal bir dizi sorun barındıran Türk vergi sisteminde köklü bir reforma ihtiyaç olduğu uzun süreden beri bilinmektedir.¹ Ciddi boyutlardaki kayıt dışı ekonomi gelirden doğrudan vergi alınmasını çok zor hale sokmuş, bu da tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilere aşırı yüklenilmesi sonucunu doğurmuştur. 2001 yılındaki krizin ardından ortaya çıkan çok yüksek kamu borçlarını çevirme gereği, hükümetlerin tüketim üzerindeki vergilere aşırı yüklenmesi sonucunu getirmiştir. Öyle ki, en başta Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) olmak üzere, tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı bugün itibarıyla %70'leri aşmış durumdadır.² Özellikle akaryakıt, motorlu taşıtlar ve iletişim gibi, tüketicinin yanı sıra ara malı olarak üretimi de etkileyen mallar üzerinden alınan çok yüksek vergiler, hem tüketicilerin hem üreticilerin faaliyetlerini kayıt dışına kaçırma eğilimlerini artırmakta, hatta belirli mallarda kaçakçılığın hortladığı görülmektedir.

Tüketim vergilerinin özellikle düşük gelirli vatandaşları çok fazla etkileyen en olumsuz yönü, gelir düzeyi ne olursa olsun tüketicilerin aynı miktar veya oranda vergi ödemesidir. Vatandaşlardan vergi toplamada “adalet” denildiğinde ilk akla gelen, az kazananlara göre çok kazananlardan daha fazla vergi alınması, hiç olmadıkça daha az vergi alınmamasıdır. Kimin tükettiğine bakmaksızın aynı oranda alınan dolaylı vergiler bu temel vergi adaleti ilkesini ihlal etmektedir.

Tüketim ve üretim kararlarında ekonomik etkinliği ciddi ölçüde bozucu etkileri ve vergi toplama ile ilgili temel adalet ilkelerinin ihlal edilmesi bir tarafa, tüketim yoluyla alınan dolaylı vergilerle ilgili belki de en önemli sorun bu yolla kimin ne kadar vergi ödediğinin kolay bir şekilde izlenememesidir. Bir vatandaş bölük pörçük yaptığı harcamaları üzerinden toplam ne kadar vergi verdiğini tam bilememekte, diğer vatandaşların ne kadar tüketim vergisi verdiğini kestirmesi ise neredeyse imkansız olmaktadır. Diğer bir deyişle, vatandaş kendisinden kamunun faaliyetlerini fonlamak üzere toplam ne kadar kaynak toplandığını, başkalarıyla karşılaştırıldığında az mı, yoksa çok mu vergi ödediğini görememektedir. Bu çerçevede, tüketim vergilerinin kamu adına kaynak toplamada en az şeffaf yöntemlerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

¹ Türkiye'deki vergi sisteminin OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği bir çalışma için, bakınız Zenginobuz (2005).

Oysa demokrasi, vergi veren, vergi verdiği için de kamu erkini kullananlardan hesap sorma hakkı olan vatandaşların yönetimidir. Vergi vermek ile yönetime katılma hakkı arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Dolaylı ve dolaysız yollardan ödedikleri vergiler aracılığıyla bireyler (vatandaşlar) kamu yönetimini ayakta tutmakta, bilincinde olsunlar veya olmasınlar kamu sisteminin bir parçası haline gelmektedirler. Demokrasilerde bütçe ve bütçenin en önemli unsuru olan vergilerin nasıl belirlendiğinden, kamu harcamalarına kimlerin vergi yoluyla ne kadar katkıda bulunduğundan daha önemli pek az konu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Vergilerin yurttaşların refahı üzerindeki etkilerinin nicel olarak belirlenmesi, devletin ekonomide oynadığı rolün anlamlı bir şekilde tartışılması için olmazsa olmaz bilgiler arasında yer almaktadır. Kamu harcamalarının nasıl dağıldığı ile ilgili belirleme ile birleştirildiğinde, hangi vergileri kimin ne oranda ödediği bilgisi toplumun değişik kesimlerinin devletin ekonomik faaliyetlerinden ne şekilde etkilendiğini ortaya çıkaracaktır. Bu bilgi, ilgili kesimlere etkin bir şekilde aktarılabilirdiği takdirde, yurttaşların kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığını denetleme ve gözetlemelerine, kamu otoritesini kullananların hesap verebilirliğine, özetle kamu erkinin demokratik kontrolüne çok önemli bir katkıda bulunacaktır. Bu açıdan bakıldığında, şeffaf olmayan tüketim vergileri, bir vatandaşın kamunun fonlanmasına ne kadar katkı yaptığını perdelemekte, vergi verdiği için hesap soran vatandaş olmasını güçleştirmektedir.

Bu çalışmanın amaçlarından bir tanesi, tüketim üzerinden alınan ve çok yüksek boyutlara varmış olan dolaylı vergileri kimlerin ödediğini sayısal olarak gün ışığına çıkarmak ve bu yolla Türkiye’de vatandaşların dolaylı vergiler yoluyla kamuyu nasıl fonladıklarını anlamalarına yardımcı olmaktır.³

Bu amaca yönelik olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiş ve değişik tüketici gruplarının kendilerine özgü tüketim sepetleri üzerinden toplam ne kadar dolaylı vergi (KDV, ÖTV vb.) ödedikleri hesaplanmıştır. Bu anketin coğrafi kapsamı İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan toplam 26 ili içerisine almaktadır. Bu illerdeki yerleşim yerleri Kentsel Yerler (Nüfusu 20,000 ve

² Türkiye’deki vergi sisteminin genel yapısı ve temel özellikleri aşağıda, II. Bölüm’de özet bir şekilde değerlendirilecektir.

³ Türk vergi sistemindeki diğer vergilerin dağılımını inceleyen bir çalışma için, bakınız Pınar (2004). Vergi yükü ve nasıl dağıldığı ile ilgili teorik ve uygulamalı çalışmalara örnek olarak, bakınız Harbarger (1962); Pechman ve

daha fazla olan yerleşim yerleri) ve Kırsal Yerler (Nüfusu 20,000'den daha az olan yerleşim yerleri olarak) iki tabakaya ayrılmıştır.

Anket verileri, Kentsel kesimden 1,512 ve Kırsal kesimden de 648 olmak üzere Türkiye genelinde 2,160 hanehalkının 12 aylık bir süre boyunca elde ettikleri gelir ve yaptıkları tüketim harcamalarını aylık bazda kapsamaktadır (yıllık bazda toplam 25,920 hanehalkı bilgisi). Tüketim harcamaları ile ilgili veriler 1,398 kalemde gıda mallarını (1,706,461 veri noktası) ve 128 kalemde gıda-dışı mallarını (380,967 veri noktası) kapsamaktadır.⁴ Ankette, gelir ve tüketim harcamalarının yanı sıra, hanehalkı ve hanehalkı fertleri hakkında sosyo-ekonomik bilgiler de yer almaktadır. Hanehalkı Bütçe Anketi Hane Verileri içerisinde hanehalkı tipi, oturlan ve sahip olunan konutlar, kullanılan ev eşyaları, sahip olunan taşınmaz varlıklar (arazi, dükkan), günlük temel tüketim alışkanlıkları, hanehalkı fertlerinin öğrenim ve çalışma durumları, hanehalkı fertlerinin sosyal yaşam alışkanlıkları, hanehalkı fertlerinin maddi varlıklarını değerlendirme şekilleri, hanehalkı geliri ve harcaması, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkının yaşadığı bölge kodu gibi bilgiler 196 ayrı başlık altında sunulmaktadır.

Bu çok kapsamlı veri seti ile her bir hanehalkının tüketim sepeti üzerinde ne kadar dolaylı vergi (KDV, ÖTV vb.) olduğu ilgili vergi oranları kullanılarak hesaplanmıştır. Hanehalkları arasında karşılaştırma yapabilmek açısından, ödenen dolaylı vergiler 12 standart mal grubu *Gıda ve alkolsüz içecekler, Alkollü içecekler, sigara ve tütün, Giyim ve ayakkabı, Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, Sağlık, Ulaştırma, Haberleşme, Eğlence ve kültür, Eğitim hizmetleri, Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller, Çeşitli mal ve hizmetler* başlıkları altında toplanmış, böylece bir ana mal grubu üzerinden alınan dolaylı vergilerin değişik gelir gruplarına ve değişik bölgelerde yaşayan vatandaşlara nasıl dağıldığı da ortaya çıkarılmıştır. Hanehalkı gelir verileri kullanılarak, ödenen dolaylı vergilerin gelire oranı da hesaplanmış, böylece değişik gelir grupları ve değişik bölgelerde yaşayan vatandaşlar için Türkiye'deki tüketim vergilerinin vergi adaleti bakımından nasıl bir resim ortaya çıkardığı da belirlenmiştir.

Ayrıca, kullanılan TÜİK veri setinde yer alan sektör ve meslek kodları bir arada kullanılarak değişik gelir düzeylerinde çeşitli çalışan tipleri yaratılmaya çalışılmıştır. Yaratılan tiplere ortalama değerleri bulunan verilerin geldiği sektör ve mesleklere karşılık

Okner (1974); Gale, Houser ve Scholz (1996); Altig, Auerbach, Kotlikoff, Smetters ve Walliser (2001). Türkiye'de emekten alınan vergilerin yükü ile ilgili olarak, bakınız Zenginobuz (1998).

⁴ TÜİK 2003 hanehalkı bütçe anketinin kapsamı, yöntemi, tanım ve kavramları ile ilgili olarak, bakınız <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/140904/metodolo.doc>.

gelebilecek şekilde adlar verilmiştir (imalat sanayiinde orta/üst düzey mühendis, doktor, gayrimenkul pazarlama/kiralama şirketinde yönetici, özel bankada memur, özel bir havayolu şirketinde muhasebe uzmanı, devlette üst düzey memur, öğretmen, küçük/orta boy çiftçi, araba tamircisi, işsiz, evlerde gündelikçi olarak çalışan temizlikçi, sigortasız çalışan nitelsiz işçi). Bu şekilde oluşturulan vatandaş tiplerinin tüketimleri üzerinden ödedikleri toplam vergi hesaplanarak ödenen vergilerin kapsamı büyüklüğü hakkında daha kolay anlaşılabilecek ve akılda kalıcı somut resimler oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise değişik vatandaş grupları ile odak grubu toplantıları yapılmış ve vatandaşların Türk vergi sistemi hakkındaki bilgi, izlenim, görüş ve algılamaları araştırılmıştır. İstanbul’da 3, Diyarbakır, Trabzon ve Konya’da birer tane olmak üzere toplam 6 tane odak grup toplantısının her birine ortalamada 10 vatandaş katılmıştır. Toplantılar vatandaşların vergi denince ne anladıklarını, vergi kavramını demokrasi ve demokratik kurumların işleyişi ile ne şekilde ilintilendirdiklerini, vergi sisteminin (mevzuatının ve uygulamalarının) adil olup olmadığına ve verginin vatandaşlık tanımı içerisindeki yerine dair algılayışlarını ve inanışlarını, vatandaşların vergi konusunda devlete güvensizliği ile devlet sisteminin şeffaf işlememesi ve kamu kurumlarının hesapverebilirlik konusundaki eksiklikleri arasındaki ilişkiye bakışlarını çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur.

Çalışma ayrıca Türkiye’de vergi konusunda doğrudan ilgili veya dolaylı olarak ilgilenen toplam 12 adet sivil toplum kuruluşu (STK) ve meslek kuruluşu ile yapılan birebir görüşmelerin sonuçlarını da içermektedir. Bu görüşmeler STK ve meslek kuruluşlarının vergi sistemi hakkındaki genel bakışlarını ve genel değerlendirmelerini yansıtmakla kalmayıp, odak grubu toplantılarından elde edilen vatandaş izlenim ve algıları ile toplumsal paydaş temsilcilerinin görüşlerinin karşılaştırılmasını ve bir arada irdelenmesini mümkün kılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünden elde edilen bulgular, yurttaşların kamu faaliyetlerinin finansmanı konusundaki tutum, algılama ve davranışlarını sistematik olarak ölçmeye yönelik kapsamlı bir anket enstrümanı geliştirilmesinde de kullanılmıştır. Ankette “demografik bilgiler”, “vergi ile ilgili tutumlar”, “vergi sistemi ile ilgili deneyimler”, “demokrasi, vatandaşlık, şeffaflık”, “Türk vergi sistemiyle ilgili görüşleriniz ve önerileriniz” başlıkları altında toplam 115 soru bulunmaktadır. Bu çalışmanın devamı niteliğinde ayrı bir proje ile bu anketin Türkiye genelinde geniş bir örneklem grubuna uygulanması planlanmaktadır.

Raporun planı şöyledir. Giriş bölümünün ardından gelen 2. Bölümde Türk vergi sistemi ile ilgili genel çerçeve bilgileri verilmiştir. Raporun 3. ve 4. Bölümlerinde araştırmanın niceliksel bölümünde elde edilen bulgular sunulmaktadır. Hanehalkının tüketim sepeti üzerindeki dolaylı vergilerin gelir dilimlerine, mal gruplarına ve bölgelere dağılımı 3.

Bölümde irdelenmiştir. 4. Bölümde değişik sektör ve meslek kodları kullanılarak yaratılan çeşitli çalışan tipleri için yapılan dolaylı vergi hesapları sunulmaktadır. Araştırmanın niteliksel bölümünde elde edilen bulgular 5. Bölümünde sunularak tartışılmıştır. Raporun son bölümü olan 6. Bölümde araştırmada elde edilen bulgular bir bütün halinde özetlenmiş ve yorumlanarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın ürünülerinden birini oluşturan anket enstrümanı, başında kısa bir açıklayıcı metin ile birlikte çalışmanın sonundaki Ek içinde sunulmaktadır.

Bölüm 2

2. Türk Vergi Sistemine Genel Bir Bakış

Türk vergi sisteminin yapısı incelendiğinde temel sorunlar olarak öne çıkan hususların şunlar olduğu görülmektedir: (i) çok karmaşık ve sık sık değişen vergi mevzuatı, (ii) çok yüksek oranda uygulanan tüketim vergileri ve tüketim üzerinden alınan vergilerin genel vergi gelirleri içindeki çok yüksek payı; (iii) yüksek vergi oranlarının körüklediği kayıt dışı ekonomi, (iv) toplanan vergilerin “yol, su, elektrik“ olarak geri dönmemesi (“devlet”in hizmet üreteceğine güvenin ciddi erozyona uğramış olması) ve (v) sık sık çıkan vergi afları karşısında vergisini ödeyen vatandaşın duyduğu büyük rahatsızlık (kendisini “enayi” durumuna düşmüş hissetmesi).

Tablo 2.1’de 2005 yılı için dolaylı ve dolaysız vergilerin bileşimi ve toplam vergi gelirleri içerisindeki ağırlıkları sunulmaktadır. 2005 yılı içerisinde toplanan 119,651 milyon YTL’lik vergi gelirinin %30.2’si dolaysız vergilerden (gelir vergisi, kurumlar vergisi, motorlu taşıt vergisi, veraset ve intikal vergisi), geri kalan %69.8’lik kısmı da 13 ayrı çeşidi bulunan dolaylı vergilerdendir. 85,513 milyon YTL tutarındaki dolaylı vergiler içerisinde en yüksek katkıyı 33,723 milyon YTL ile özel tüketim vergisi sağlamıştır. Arkasından ise dahilde alınan KDV (20,750 milyon YTL), petrol ve doğalgaz üzerindeki özel tüketim vergisi (20,087 milyon YTL), ithalde alınan KDV (17,550 milyon YTL), alkollü içki ve tütün üzerindeki özel tüketim vergisi (9,416 milyon YTL) ve motorlu taşıtlar vergisi (3,620 milyar YTL) gelmektedir.

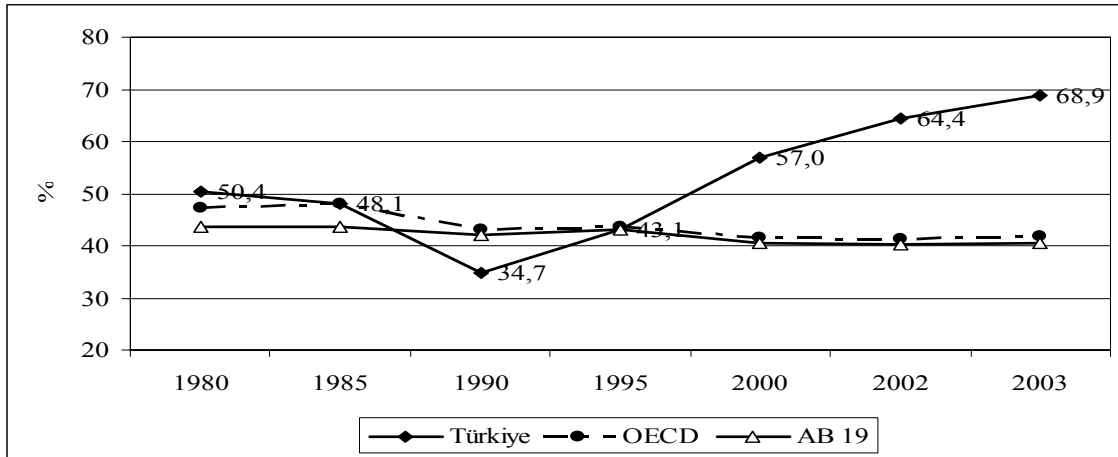
Karşılaştırma amacıyla, Şekil 2.1’de 1980-2003 yılları arasında dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payındaki hareket Türkiye, OECD ve AB-19 ülkeleri için verilmektedir.⁵ Dolaylı vergilerin toplam vergilere oranı, OECD, AB-15 ve AB-19 ülkeleri için verilen yıllar içerisinde %45-50 arası seviyelerden hafif bir aşağı eğilimle %40’lar seviyesine inmiştir. Öte yandan Türkiye için bu oran 1990 öncesi dalgalı bir seyir izlerken, 1990 sonrasında büyük bir ivme ile arttığı, 1990 yılındaki %34.7 seviyesinden 2003 yılında %68.8 seviyesine tırmandığı görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi 2005’te bu oran %69.8 olarak gerçekleşmiştir ve henüz kesinlik kazanmayan 2006 yılı oranı %70’lerin de üzerindedir.

⁵ AB-19 ülkeleri, 1 Mayıs 2004 tarihinde katılan on yeni üye öncesi Avrupa Birliği’ni oluşturan AB-15 ülkeleri (Almanya, Avusturya, Belçika, Büyük Britanya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, İsveç, Lüksemburg, Portekiz, Yunanistan) ve OECD’ye üye dört Doğu Avrupa ülkesinden (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya) oluşmaktadır.

Tablo 2.1: Vergi Gelirleri ve Dolaylı Vergiler (2005)

	Milyon YTL	Vergi gelirlerine oranı (%)
VERGİ GELİRLERİ	119,651	100.0
DOLAYSIZ VERGİLER	36,138	30.2
Gelir Vergisi	22,736	19.0
Kurumlar Vergisi	11,002	9.2
Motorlu Taşıt Vergisi	2,320	1.9
Veraset ve İnt. Vergisi	80	0.1
DOLAYLI VERGİLER	83,513	69.8
Dahilde Alınan KDV	20,750	17.3
İthalde Alınan KDV	17,550	14.7
Özel Tüketim Vergisi	33,723	28.2
Petrol ve Doğalgaz	20,087	16.8
Motorlu Taşıtlar	3,620	3.0
Alkollü İçki ve Tütün	9,416	7.9
Day. Tük. ve Lüks Mallar	600	0.5
Harçlar	2,900	2.4
Damga Vergisi	2,150	1.8
Banka ve Sigorta M.V.	1,700	1.4
Özel İletişim V.	3,000	2.5
Gümrük V.	1,400	1.2
Diğer	340	0.3

Kaynak: Maliye Bakanlığı

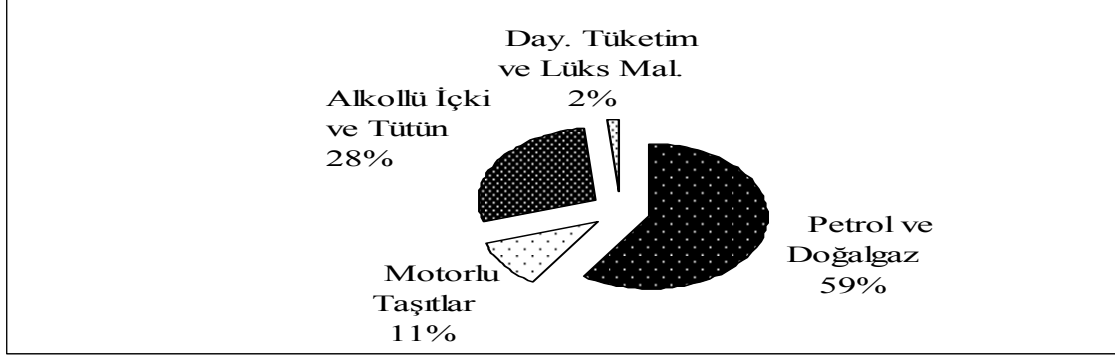
Şekil 2.1: Dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı (yüzde, 1980-2002)

Kaynak: OECD, Revenue Statistics 1965-2004

Dolaylı vergiler içerisinde en yüksek paya sahip özel tüketim vergisinin (ÖTV) 2005 yılındaki kompozisyonu Şekil 2.2’de gösterilmektedir. *Petrol ve Doğalgaz* üzerindeki ÖTV’nin ağırlığı %59.6 iken bu yüzde *Alkollü İçki ve Tütün* için %27.9 mertebesindedir.

Dayanıklı Tüketim ve Lüks Malzemeler üzerindeki ÖTV %10.7 iken, özel tüketim vergisinde en az katkıyı %1.8 ile *Motorlu Taşıtlar* sağlamaktadır.

Şekil 2.2: Toplanan Özel Tüketim Vergisinin (ÖTV) mal gruplarına dağılımı , 2005

Kaynak: Maliye Bakanlığı

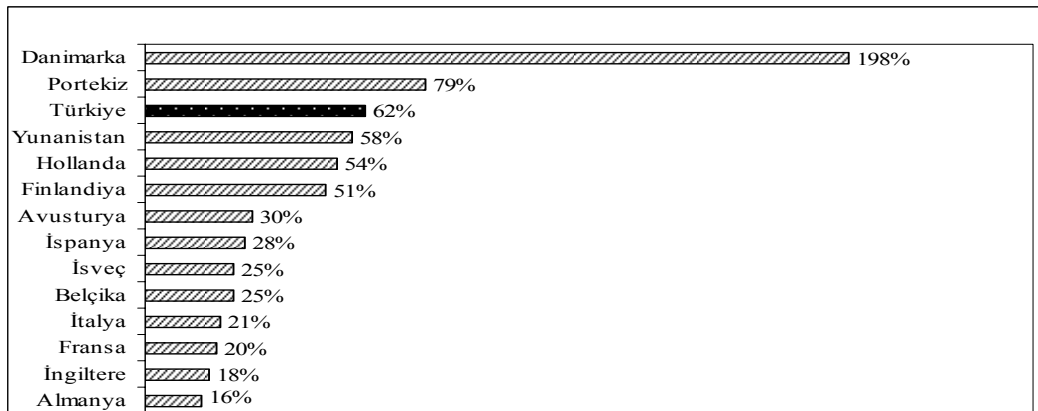
2.1. Bazı karşılaştırmalar

Türkiye’de dolaylı vergilerin ulaştığı aşırı düzeyleri değerlendirmek için bazı önemli kalemlerde diğer ülkelerle karşılaştırma yapmak yararlı olacaktır.

2.1.1. Otomobil alımı üzerindeki vergiler

Otomobil alımındaki toplam vergi yükünün vergi öncesi fiyata oranının (yüzde olarak) Türkiye ve AB ülkeleri için karşılaştırılması Şekil 2.3’te sunulmaktadır. Bu oran birlik ülkelerinden Almanya için %16 gibi en düşük seviyesinde iken maksimum seviyesine %198 gibi çarpıcı bir büyüklükle Danimarka için ulaşmaktadır. Türkiye %62 gibi oldukça yüksek bir yüzde ile otomobil alımında Danimarka ve (%79 gibi bir yüzdeye sahip) Portekiz’in ardından en yüksek vergiye sahip üçüncü Avrupa ülkesi olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 2.3: Otomobil alımında vergi yükü (vergi öncesi fiyatın oranı olarak, 2005)

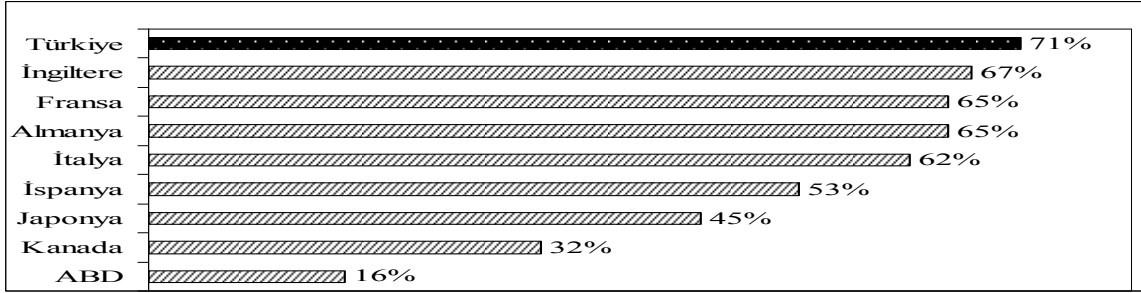

Kaynak: Otomotiv Sanayii Derneği

2.1.2. Benzin tüketimi üzerindeki vergiler

95 oktan kurşunsuz benzin üzerindeki ÖTV artı KDV miktarlarının satış fiyatına oranını Türkiye ve bazı gelişmiş ülkeler (ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya, Japonya, Kanada) için mukayese ettiğimizde ortaya çıkan şekil daha da dramatiktir. Şekil 2.4'ten çarpıcı bir şekilde görüleceği üzere, bu oran Ağustos 2005 itibarıyla ABD için %16, Kanada için %32, Japonya ve İspanya için %45 ve %53, Türkiye dışındaki diğer ülkeler için %60'lar seviyesinde iken, Türkiye için %71 gibi rekor bir büyüklüğe erişmektedir.

**Şekil 2.4: 95 oktan kurşunsuz benzin üzerindeki ÖTV ve KDV
(Satış fiyatının oranı olarak, Ağustos 2005)**

Kaynak: OECD

Benzindeki dolaylı vergilerin büyüklüğünü ve kompozisyonunu Tablo 2.2 çarpıcı bir şekilde sergilemektedir. 21 Ocak 2006 itibarıyla Türkiye’de benzinin vergi öncesi rafineri çıkış fiyatı litre başına 0.6014 YTL olup, her litre için ilave edilecek ÖTV 1,3625 YTL tutarındadır. ÖTV ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu için litre başına kesilen 0.0015 YTL de dahil olmak üzere, KDV uygulanacak toplam böylece 1.9654 YTL/lt olmaktadır. Bunun üzerine eklenen %18 KDV (0.3538 YTL) ile birlikte benzinin litre başına KDV ve ÖTV dahil satış fiyatı 2,3192 YTL olmaktadır. ÖTV ve KDV’nin vergi öncesi çıkış fiyatına oranı %285 gibi çok yüksek bir seviyededir. Bir başka ifadeyle, ÖTV ve KDV toplamının benzin istasyonlarındaki vergili satış fiyatı içindeki payı %74’ü bulmaktadır.

Tablo 2.2: Kurşunsuz benzin’de vergi (21 Ocak 2006 fiyatları)

	YTL/lt
(1) Vergi öncesi rafineri satış fiyatı	0.6014
(2) ÖTV	1.3625
(3) Gelir payı	0.0015
(4) KDV hariç fiyat (1) + (2) + (3)	1.9654
(5) KDV %18×(3)	0.3538
(6) Toplam vergi (2) + (5)	1.7163
(7) Vergiler dahil rafineri çıkış fiyatı (4) + (5)	2.3192
Toplam vergilerin vergi öncesi rafineri satış fiyatına oranı (6)/(1)	%285
Toplam vergilerin rafineri çıkış fiyatına oranı (6)/(7)	%74

Kaynak: http://www.tupras.com.tr/ytl_productprice.asp

**Tablo 2.3: Standart bir otomobil kullanıcısının beş yıl boyunca ödeyeceği vergi
(2006 yılı başı itibariyle)**

<u>Varsayımlar*</u>					
Alım fiyatı (vergiler dahil):	27,500 YTL				
Yıllık kullanım:	20,000 km				
Benzin tüketimi (10 lt/100 km) :	2,000 lt/yıl				
Benzin fiyatı :	2.66 YTL/lt				
Servis + yedek parça:	750 YTL/yıl				
Kasko bedeli:	845.55 YTL/yıl				
Trafik sigortası:	127.80 YTL/yıl				
<u>Vergi oran ve miktarları**</u>					
Alımda KDV + TAV (vergi öncesi fiyatın %'si olarak):	%62				
Benzin'de KDV + ÖTV: (litre satış fiyatının %'si olarak)	%74				
Servis + yedek parça'da KDV oranı:	%18				
Motorlu Taşıt Vergisi (MTV)					
İlk üç yıl:	487 YTL/yıl				
Dördüncü ve beşinci yıl:	365 YTL/yıl				
Kasko vergi (BSMV):	42.29 YTL/yıl				
Trafik sigortası vergi (THGF+GF+BSMV):	13.78 YTL/yıl				
<u>Ödenecek vergiler (YTL)***</u>					
	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>2010</u>
Alımda ödenen KDV + TAV	10,525.69				
MTV	487.00	487.00	487.00	365.00	365.00
Benzin (ÖTV +KDV)	4,070.00	4,070.00	4,070.00	4,070.00	4,070.00
Kasko vergi (BSMV)	42.29	42.29	42.29	42.29	42.29
Trafik sigortası vergi (THGF+GF+BSMV)	13.78	13.78	13.78	13.78	13.78
Servis + yedek parça KDV	135.00	135.00	135.00	135.00	135.00
TOPLAM	15,272.78	4.784.09	4.784.09	4.629.09	4.629.09
Ödenecek toplam vergi:	34,021.14				
(2006-2010 arası basit toplam)****					
Yıllık ortalama vergi	6,804.23				

* Belirtilen bedeldeki ortalama bir binek araba için Ocak 2006 başı itibariyle temsili cari değerler kullanılmıştır.

** Varsayımlarda belirtilen alım ve sigorta bedeli miktarlarına karşılık gelen cari değerler kullanılmıştır.

*** 2006 yılı için yapılan alınan miktarların reel olarak aynı kalacağı varsayımı yapılmıştır.

**** Ödenecek vergilerin 2006 yılı başı itibariyle Net Bugünkü Değeri, reel faiz oranının %8'den başlayıp her yıl %1 azalarak %5 düzeyinde stabilize olacağı varsayımı altında hesaplandığında, 31,151.28 YTL olacaktır.

Tablo 2.3'te 2006 yılı başı itibariyle standart bir otomobil kullanıcısının, olağan değiştirme süresi sayılabilecek beş yıl boyunca otomobilini kullanımı ile ilgili ödeyeceği her türlü vergi hesaplanmaya çalışılmıştır. Tabloda belirtilen standart varsayımlar altında yapılan hesaplar göstermektedir ki, vergiler dahil 27,500 YTL'ye alınan bir otomobilin beş yıl boyunca kullanımı için toplam yılda ortalama yaklaşık 6,800 YTL olmak üzere toplam yaklaşık 34,000 YTL kadar vergi ödenmektedir. Otomobilin alım vergileri (KDV + TAV) öncesi fiyatı olan yaklaşık 17,000 YTL göz önüne alındığında, alınan her bir otomobile karşılık iki otomobil parası kadar bir miktarın vergi olarak Maliye Bakanlığı'na ödendiği görülmektedir.

2.1.3. Cep telefonu kullanımı üzerindeki vergiler

Başka bir örnek olarak cep telefonu kullanımında ödenen vergileri inceleyebiliriz. Tablo 2.4'ten de görüleceği gibi hat alınırken 24.15 YTL'lik özel iletişim vergisi ödenmekte, kullanımda ise bu verginin oranı %25 olmaktadır. Cep telefonu kullanıcıları KDV olarak %18 değerinden vergilendirilmekte, ayrıca Telekomünikasyon Kurumu ruhsat ücreti olarak hat alırken 10 YTL ve yıllık kullanım ücreti olarak kullanımın sürdüğü her yıl 10 YTL ödenmektedir. Şekil 2.5'te örnek bir cep telefonu faturası ve faturadaki dolaylı vergiler gösterilmiştir.

Tablo 2.5: Cep telefonu kullanımında vergiler (2006 yılı için)

<u>Vergi Tipi:</u>	<u>Miktar veya %</u>
Özel iletişim vergisi (hat alınırken)	24.15 YTL
Telekomünikasyon Kurumu (TK) ruhsat ücreti (hat alırken)	10 YTL
Telekomünikasyon Kurumu Kullanım Yıllık Ücreti (her yıl)	10 YTL
Damga vergisi (tesis işlem ücreti, TK ruhsat ücreti ve TK kullanım ücreti üzerinden)	%1.5
KDV (tesis işlem, sair işlem, aylık sabit, görüşme ve gecikme faizi ücretlerinin toplamı üzerinden)	%18
Özel İletişim Vergisi (tesis işlem, aylık sabit ve görüşme ücretleri üzerinden)	%25

Kaynak: <http://www.turkcell.com.tr/index/0,1028,32500,00.html> ve <http://www.telsim.com.tr/tarifeler/telsim/vergiler.php>

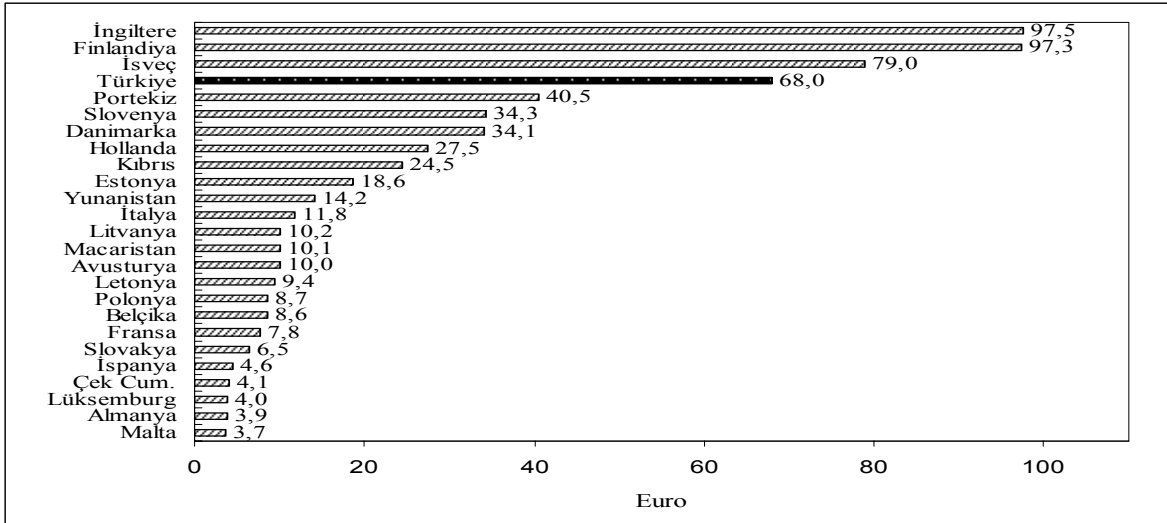
Şekil 2.5: Bir cep telefonu faturası örneği (03.02.2006 ödeme)

Aylık Ücret(ler) Toplamı	0,64
Kullanım Ücreti Toplamı	14,00
Diğer Ücretler Toplamı	0,21
TURKCELL ÜCRETLER TOPLAMI	14,85
KDV Uygulanan Toplam Tutar	14,85
KDV (%18)	2,67
Özel İletişim Vergisi (%25)	3,71
Diğer Vergiler, Harçlar, Fonlar	0,83
DEVLETE İLETİLECEK ÜCRETLER TOPLAMI	7,21
Önceki Aydan Devir	0,02
Ara Toplam	22,08
Gelecek Aya Devir	-0,08
FATURA TOPLAMI	22,00
ÖDENECEK TOPLAM	22,00
Yalnız - YIRMIİKİYTLSİFİRYKR	

2.1.4. Alkollü içecek tüketimi üzerindeki vergiler

Şekil 2.6'da Türkiye ve AB ülkelerinde alkollü içeceklerden bira tüketiminden alınan maktu ÖTV miktarları gösterilmiştir. Türkiye %5 alkol içeren biranın bir hektolitresinde 68 Euro ÖTV ile yirmialtı ülke içerisinde en üst sıralarda (dördüncü) yer almaktadır. Ayrıca, ÖTV'ye ek olarak her ülkede alınan KDV oranları da hesaba katıldığında Türkiye biraya en yüksek toplam vergi uygulayan ülke haline gelmektedir. Türkiye'de 2006 yılı için bira satışlarında KDV oranı %63.3 olurken, diğer ülkelerdeki en yüksek rakam %25 ile İsveç ve Danimarka'daki oranlardır.

Şekil 2.6: Türkiye ve AB Ülkelerinde Bira Özel Tüketim Vergisi, 2006 (Euro/HL, %5)

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve European Commission Excise Duty Tables (http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/alccoholic_beverages/rates/excise_duties-part_I_alcohol-en.pdf).

Bölüm 3

3. Tüketim Vergilerinin Dağılımı

Bu bölümde, Türkiye’de tüketim vergilerinin gelir gruplarına ve coğrafi bölgelere göre nasıl dağıldığı ayrıntılı bir şekilde incelenerek değişik tüketici gruplarının kendilerine özgü tüketim sepetleri üzerinden toplam ne kadar dolaylı vergi (KDV, ÖTV vb.) ödedikleri hesaplanmıştır. Bu incelemede, giriş bölümünde kapsamı hakkında ayrıntılar verilmiş olan, TÜİK 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılmıştır. Bölüm 3.1’de, Türkiye’deki haneler gelir düzeyine göre sıralandıklarında, en zengin yüzde 20’lik dilimden en fakir yüzde 20’lik dilime tüketim üzerindeki toplam dolaylı vergilerin nasıl değiştiğine bakılmıştır. Tüm verinin birarada kullanıldığı Türkiye geneli için yapılan incelemenin yanı sıra, tüketim vergilerinin gelire göre dağılımına kırsal kesim/kentsel kesim ayrıştırması altında da bakılmıştır. Bölüm 3.2’de hanelerin harcama düzeylerine göre sıralandıkları durum için tüketim vergisi dağılımına bakılmıştır. Başka bir deyişle, en fazla harcama yapan ilk yüzde 20’lik dilimden en az harcama yapan %20’lik dilime kadar ödenen tüketim vergilerinin nasıl farklılık gösterdiği, Türkiye genel için ve kır/kent ayrımı altında ayrı ayrı, incelenmiştir. Bölüm 3.3’te gelir gruplarınca ödenen tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımına bakılmıştır. Bölüm 3.4’te ise, Bölüm 3.3’tekinden farklı bir odaklanmayla, her bir mal grubu için ödenen tüketim vergilerinin gelir gruplarına dağılımına bakılmış ve aynı analizler tekrarlanmıştır. Bölüm 3.5 ve Bölüm 3.6’da Türkiye’nin değişik coğrafi bölgelerinde tüketim üzerinden ödenen vergilerin nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Bölüm 3.5’de tüketim vergisi yükünün bölgelere dağılımına bakılırken, Bölüm 3.6’da değişik bölgelerde ödenen tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımı incelenmiştir.

3.1. Gelir gruplarına göre tüketim vergilerinin yükü

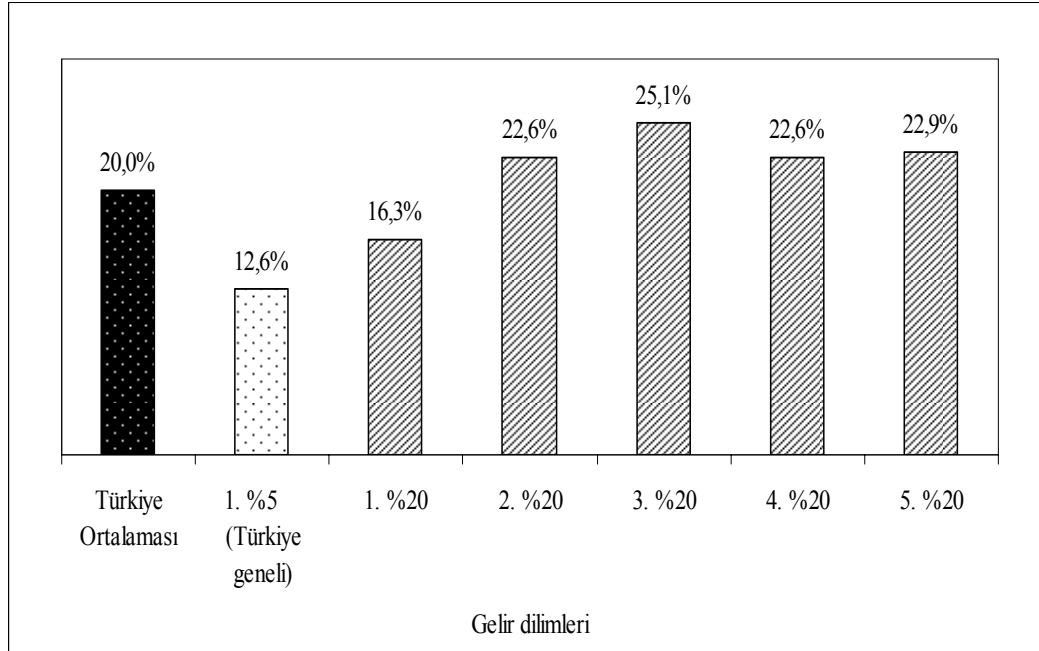
Şekil 3.1’de de görüldüğü gibi Türkiye’deki haneler gelir düzeyine göre sıralandıklarında tüketim üzerindeki toplam dolaylı vergilerin gelire oranı en zengin yüzde 20’lik dilim için %16.3, ikinci dilim için %22.6, üçüncü dilim için %25.1, dördüncü dilim için %22.6 ve son dilim için %22.9 olarak gerçekleşmiştir.⁶ Türkiye ortalamasının %20.0 ve Türkiye geneli için

⁶ Yüzde 20’lik gelir dilimlerine hangi meslek grubundan çalışanların girdiği hakkında bir fikir vermesi bakımından, aşağıda, Bölüm 4’te, bulgularımızı daha somut bir şekilde akatarabilmek amacıyla TÜİK veri

en zengin yüzde 5'lik hane grubunun %12.6 oranına sahip olması ile karşılaştırıldığında sadece birinci grup Türkiye ortalamasının altında kalmakta, ancak aynı grup içinde de en zengin yüzde 5'ten sonra gelen yüzde 15'in oranlarının geri kalan 4 gruba yakın oluğu gözlemlenmektedir. En zengin yüzde 20 dışında kalan grupların oransal değerleri arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır.

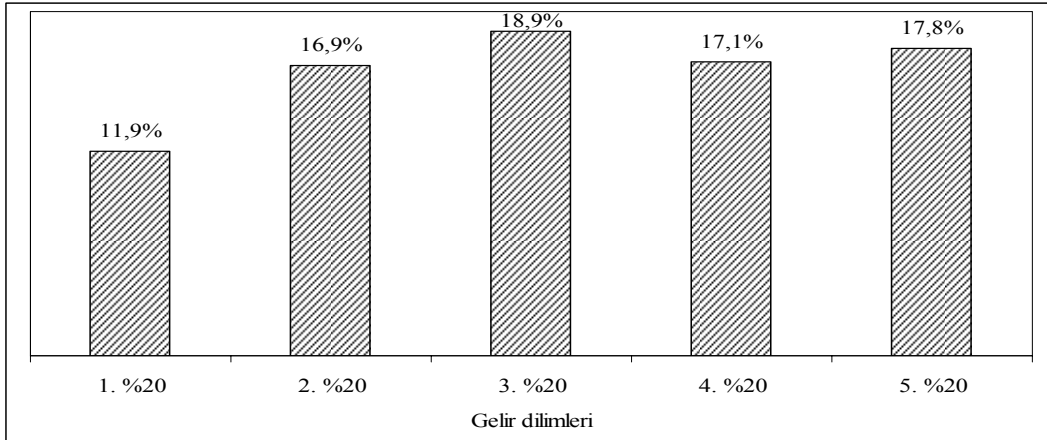
Tüketim üzerindeki KDV'nin gelire oranına bakıldığında ise (Şekil 3.2) yine en zengin yüzde 20'lik grup diğerlerinden %11.9 ile daha düşük bir orana sahip olmaktadır. Geri kalan 4 grup için yaptıkları tüketim üzerinden ödedikleri KDV'nin gelirlerine oranı sırasıyla %16.9, %18.9, %17.1 ve %17.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu dört gruba ait rakamlar birbirinden büyük farklılıklar göstermemektedir.

**Şekil 3.1: Tüketim üzerindeki toplam vergilerin gelire oranı
Gelir düzeyine göre – Türkiye geneli**

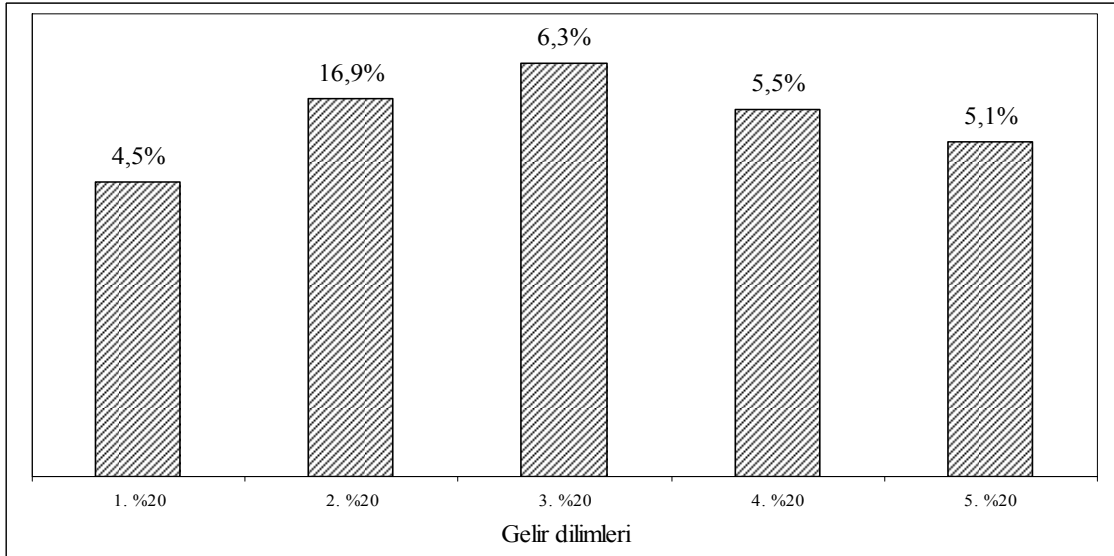
setindeki hanehalkı bilgilerine dayanarak oluşturduğumuz temsili meslek çalışanlarının hangi gelir dilimine girdiğine bakılabilir (Tablo 4.1).

Şekil 3.2: Tüketim üzerindeki KDV'nin gelire oranı
Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli

Şekil 3.3'te görüldüğü gibi Tüketim üzerindeki ÖTV ve benzeri diğer vergiler gelire oranlandıklarında ilk yüzde 20'lik dilim diğerlerinden daha düşük bir orana sahip olmakta (%4.5), en yüksek orana sahip olan grubun ise %6.3 ile üçüncü grup olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 3.3: Tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı
Gelir düzeyine göre - Türkiye geneli

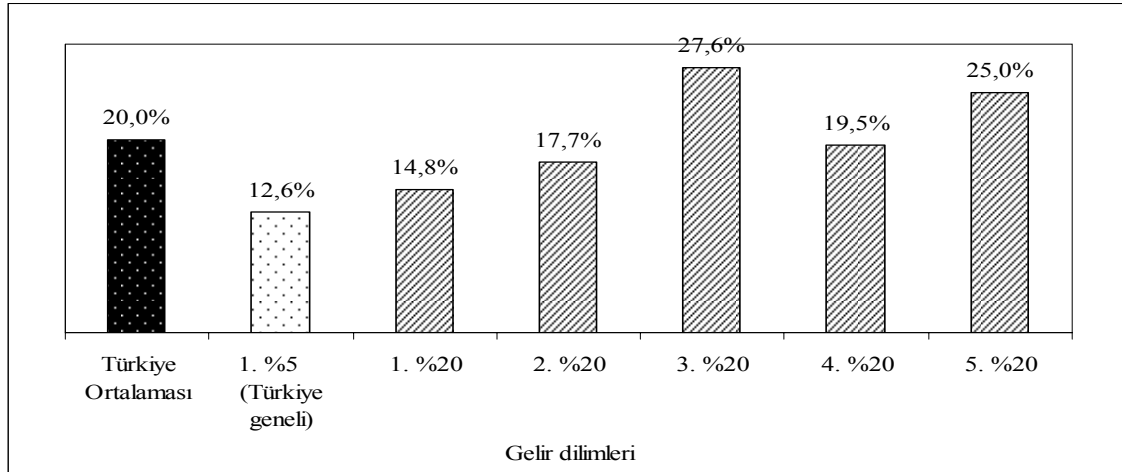

Türkiye geneli için bakıldığında tüketim üzerinden ödenen toplam vergilerin gelire oranlarında üçüncü %20'lik grup en yüksek orana sahip olmakta, ikinci, dördüncü ve beşinci gruplar yakın değerlerle bu grubu takip etmektedirler. İlk yüzde 20'lik grup ise en düşük orana sahip olmaktadır. Burada özellikle ödenen KDV rakamlarının etkili olduğu

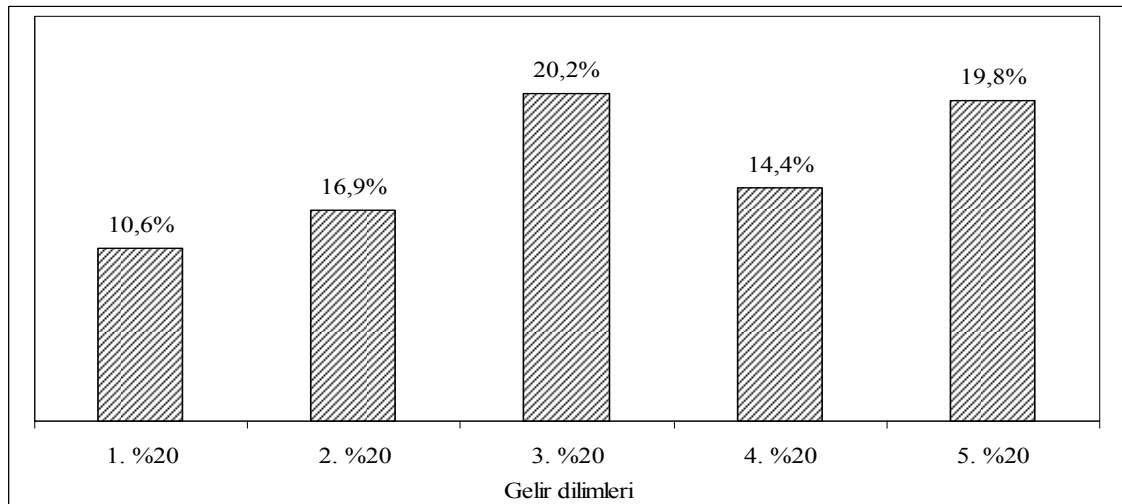
gözlemlenmektedir. ÖTV ve benzeri diğer vergilerde tüm gelir grupları birbirine yakın oranlara sahip iken, KDV’de daha yüksek oranlara sahip olan ikinci, üçüncü ve dördüncü gruplar toplamda da en zengin gruba nazaran daha yüksek oranlar taşımaktadırlar.

Şekil 3.4, 3.5 ve 3.6’da sunulan bilgiler, Türkiye genelinde haneler gelir düzeyine göre sıralandıklarında Kırsal kesimde tüketim üzerindeki vergilerin gelire oranı hakkında şu durumu ortaya koymaktadır: Toplam vergilerde üçüncü yüzde 20’lik grup %27.6 ile en yüksek orana sahip iken, beşinci grup %25.0, dördüncü grup %19.5, ikinci grup %17.7 ve son olarak ilk grup %14.8 ile takip etmektedirler. Aynı sıralama KDV’nin gelire oranı için de geçerli iken ÖTV ve benzeri diğer vergiler için dördüncü ve beşinci grubun aynı oranlara sahip olması dışında sıralama değişmemektedir.

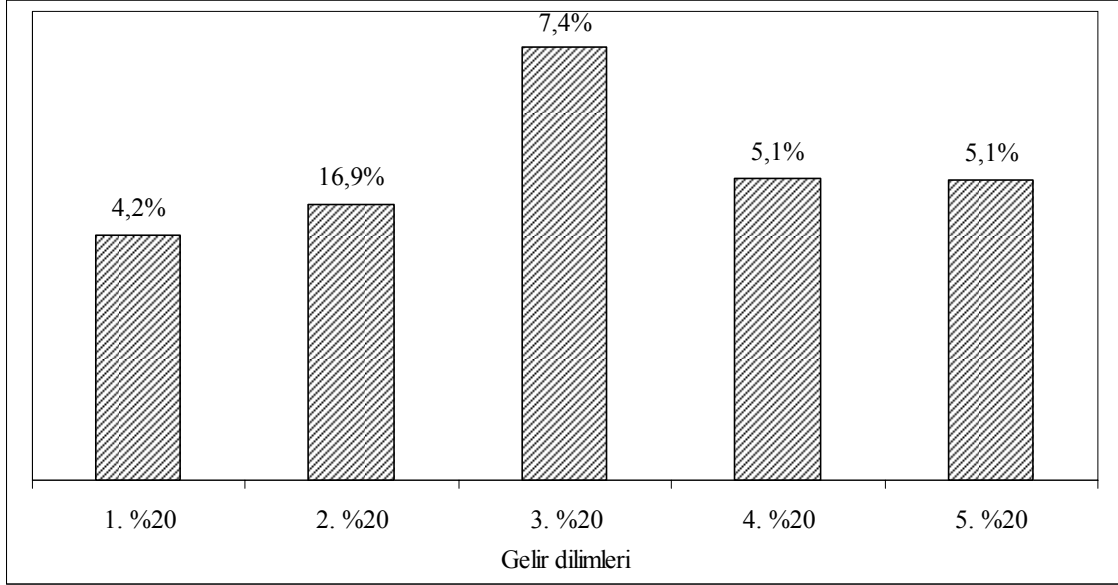
**Şekil 3.4: Tüketim üzerindeki toplam vergilerin gelire oranı
Gelir düzeyine göre - Kırsal kesim**

**Şekil 3.5: Tüketim üzerindeki KDV'nin gelire oranı
Gelir düzeyine göre - Kırsal kesim**

**Şekil 3.6: Tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı
Gelir düzeyine göre - Kırsal kesim**

Sonuç olarak Kırsal kesimde Türkiye geneline paralel olarak en zengin yüzde 20'lik grup en düşük orana sahip olmakta ama Türkiye genelinden farklı olarak kalan gruplar içinde ayrı oranların gerçekleştiği de gözlemlenmektedir. Bunda özellikle ödenen KDV'nin gelire oranının üçüncü (%20.2) ve beşinci (%19.8) yüzde 20'lik gruplar için yüksek olması belirleyici olmaktadır.

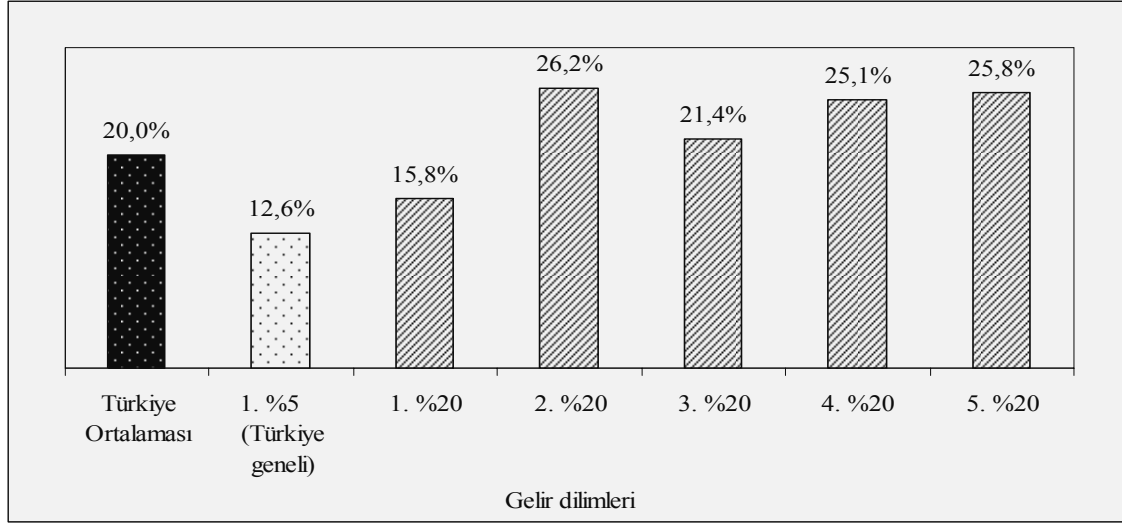
Şekil 3.7, 3.8 ve 3.9'da da görüldüğü üzere, Türkiye geneli için haneler gelirlerine göre sıralandıklarında Kent için vergilerin gelire oranı şu şekilde gerçekleşmektedir: Toplam vergilerde en düşük orana %15.8 ile en zengin yüzde 20'lik dilim sahipken, diğer gelir dilimleri arasında en düşük oran %21.4 ile üçüncü dilime aittir. Kalan grupların oranları %25 civarı olup birbirlerine oldukça yakın değerdedir. KDV'nin gelire oranında üçüncü grup %16.3 oranına sahipken, ikinci grup %19.6, dördüncü grup %19.1 ve beşinci grup %19.9 oranına sahip olmuştur. İlk grup ise %11.5 ile en düşük orana sahiptir. Benzer durum ÖTV ve benzeri diğer vergilerin gelire oranında da yaşanmaktadır. KDV için yukarıda yapılan sıralama aynı şekilde burada da gerçekleşmektedir.⁷

Türkiye geneli için Kırsal kesimde tüketim ve vergi ilişkisi incelendiğinde en yüksek orana sahip grup ile en düşük orana sahip grup arasındaki yüzde farkı 12.8'dir. Hem Kent hem Kırsal'da en zengin %20'lik grup en düşük oranlara sahip olmaktadır. Geri kalan %80'i

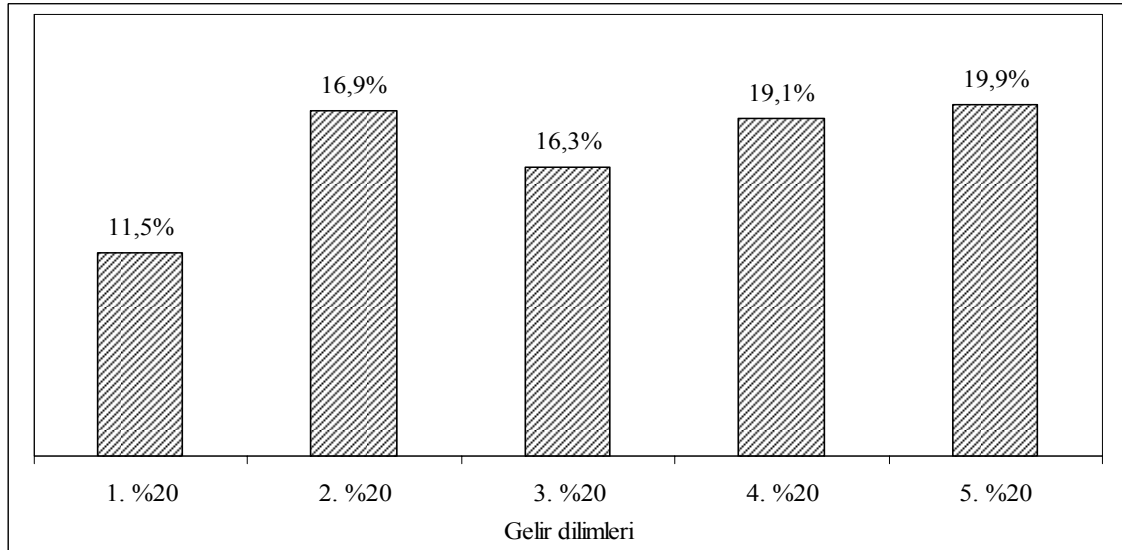
⁷ Bölüm 4'te oluşturulan temsili meslek gruplarından kentsel kesimde yaşayıp en yüksek yüzde 20'lik gelir dilimine dahil olanlara örnek olarak Doktor ve İmalat Sanayiinde Orta/Üst Düzey Mühendis, 2. yüzde 20'lik dilim için Özel Okulda Öğretmen, 3. %20'lik dilim için Araba Tamir Ustası, 4. yüzde 20'lik dilim için Evlerde Gündelikli Olarak Çalışan Temizlikçi ve 5. yüzde 20'lik dilim için Sigortasız Çalışan Niteliksiz İşçi verilebilir.

oluşturan dört grup içinde ise Kentte daha homojen (bağdaşık) bir dağılım gözlenmekte ve gruplar birbirine yakın değerler almaktadır. Kırsal kesimde ise dağılım heterojen olarak gerçekleşmekte ve gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkmaktadır.

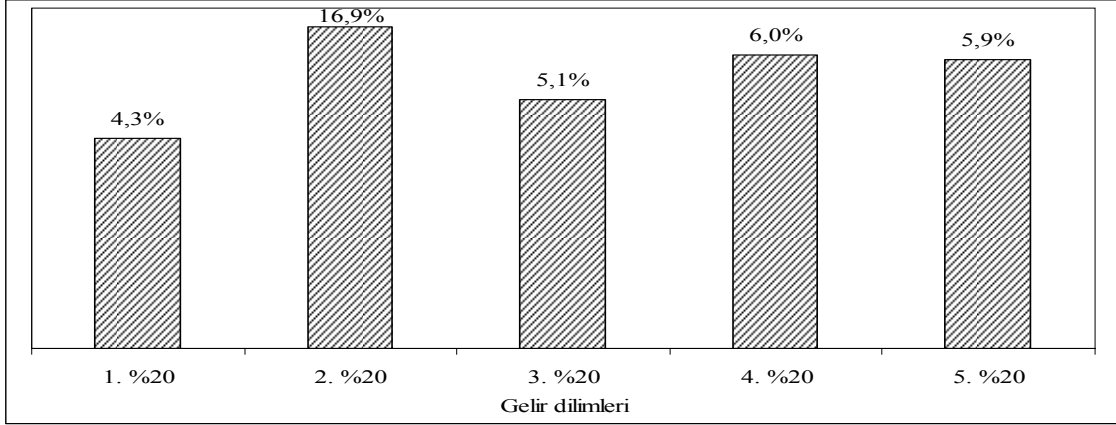
**Şekil 3.7: Tüketim üzerindeki toplam vergilerin gelire oranı
Gelir düzeyine göre - Kent**

**Şekil 3.8: Tüketim üzerindeki KDV'nin gelire oranı
Gelir düzeyine göre - Kent**

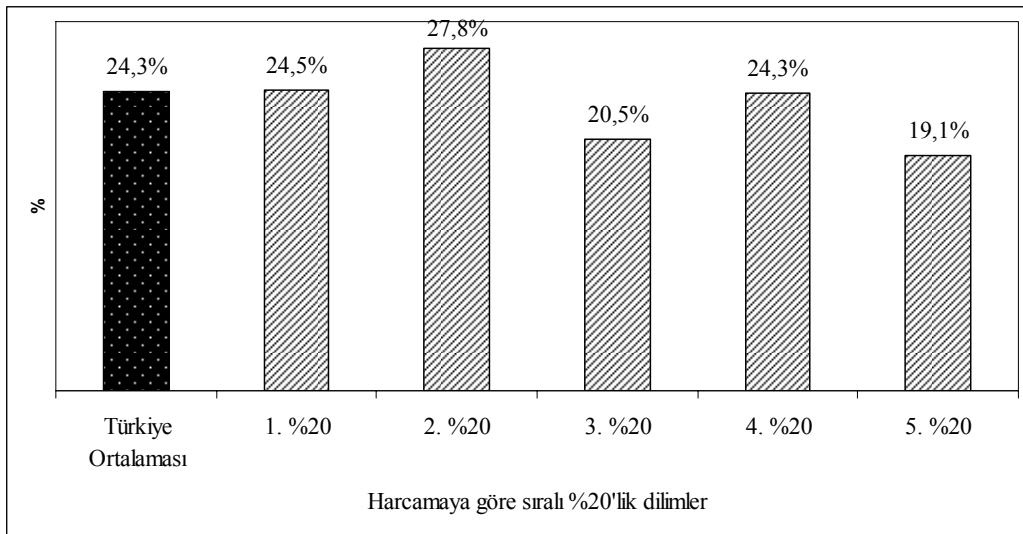
**Şekil 3.9: Tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı
Gelir düzeyine göre - Kent**

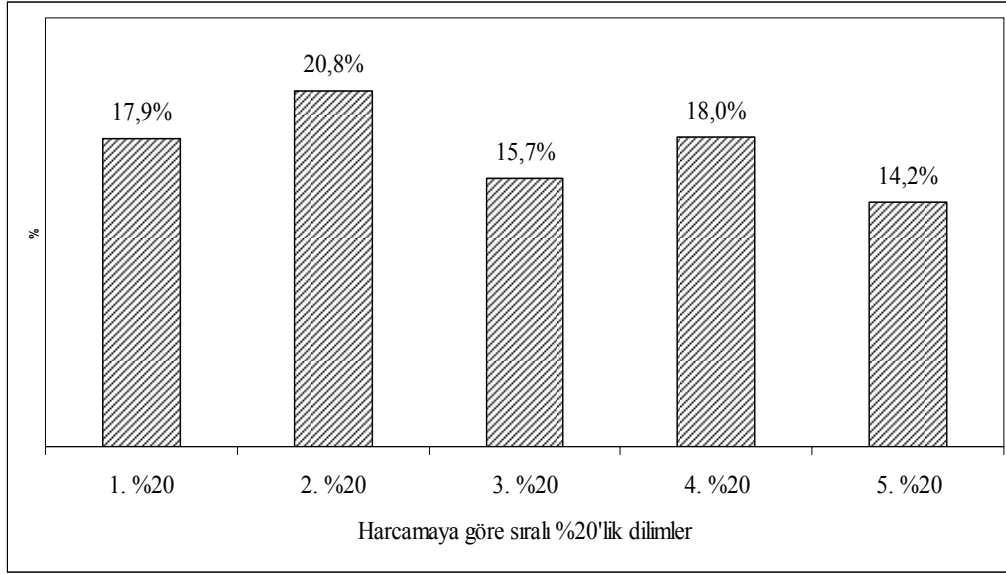
3.2. Harcama gruplarına göre tüketim vergilerinin yükü

Şekil 3.10, 3.11 ve 3.12 incelendiğinde Türkiye genelinde tüketim üzerindeki toplam vergilerin harcamalara oranının %24.3 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Haneler harcamalarına göre sıralandıklarında en düşük orana sahip yüzde 20'lik dilim en az harcayan beşinci grup (%19.1) olmakta, en yüksek orana ise ikinci grup (%27.8) sahip olmaktadır. En fazla harcamayı yapan ilk yüzde 20'lik grupta ise bu oran %24.5 olarak gerçekleşmektedir. Hem KDV hem de ÖTV ve benzeri vergilerin harcamalara oranların üzerinden yapılacak sıralamalar yukarıdaki sıralamayla aynı olarak gerçekleşmektedir. Yalnızca ÖTV ve benzeri vergilerde üçüncü ve beşinci gruplar %4.8 ile aynı değerlere sahip olmaktadır.

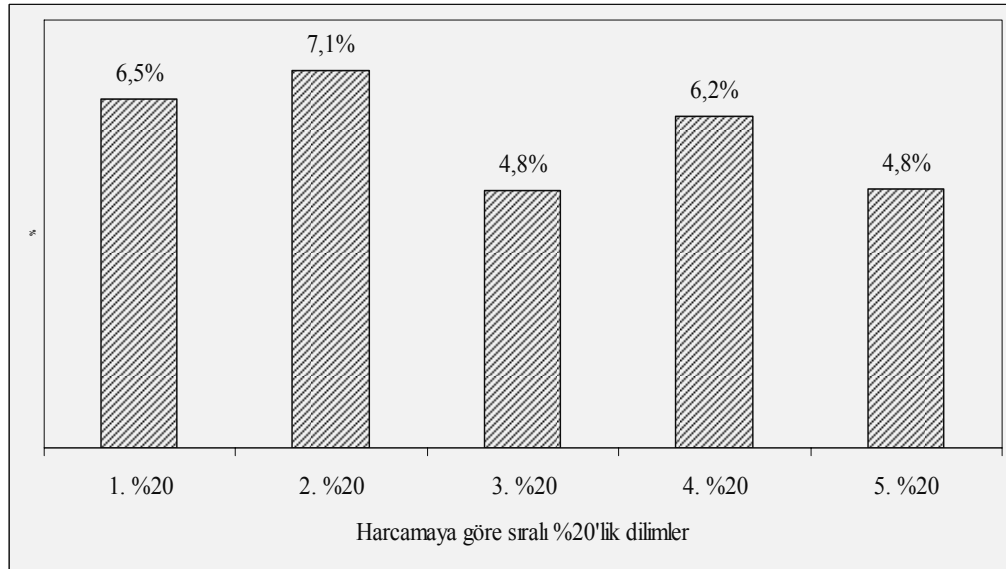
**Şekil 3.10: Tüketim üzerindeki toplam vergilerin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Türkiye geneli**

Şekil 3.11: Tüketim üzerindeki KDV'nin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Türkiye geneli

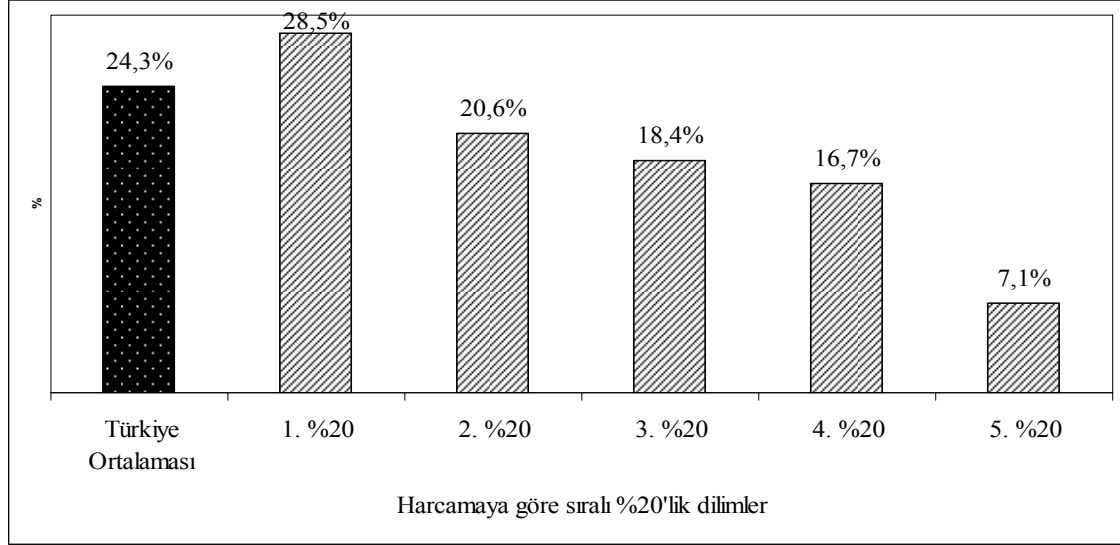
Şekil 3.12: Tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Türkiye geneli

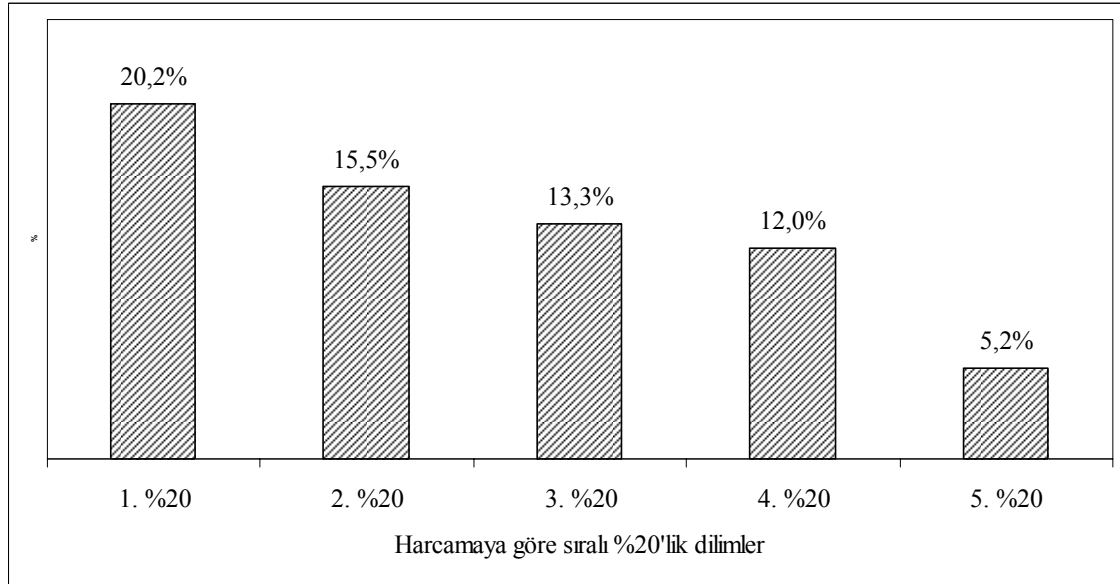
Şekil 3.13, 3.14 ve 3.15'te oranlar Kırsal kesim için hesaplandığında harcamayla ödenen vergi arasında aynı yönde birebir bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Çok harcayan grup için ödenen toplam vergilerin harcamaya oranı yüksek olarak gerçekleşmekte, az harcayan için ise oran düşük olmaktadır. Burada ilk yüzde 20'lik grubun ödediği vergilerin yaptığı harcamalara oranı %28.5 olmaktadır. En düşük harcamayı yapan grup için ise oran %7.1'dir. İlk grup ile kendisini takip eden grup arasında da %7.9'luk bir fark bulunmaktadır. İkinci, üçüncü ve

dördüncü gruplar birbirlerine yakın değerler almaktadırlar. Sıralama açısından benzer bir durum hem KDV hem de ÖTV ve benzeri vergiler için de geçerlidir. Özellikle KDV'nin etkisi ÖTV ve benzeri vergilere göre daha ağırlıklı olmaktadır.

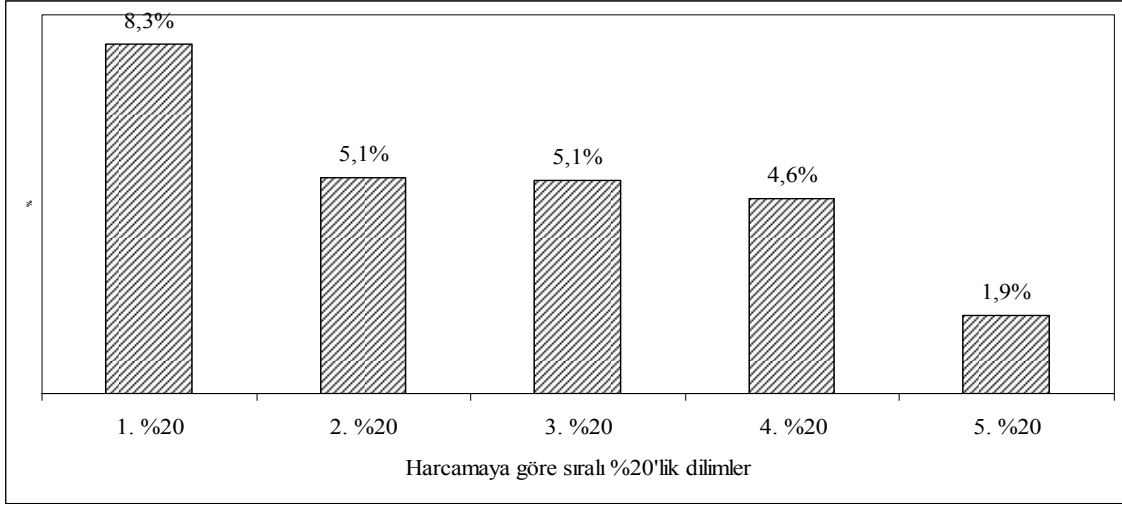
Şekil 3.13: Tüketim üzerindeki toplam vergilerin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Kırsal kesim

Şekil 3.14: Tüketim üzerindeki KDV'nin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Kırsal kesim

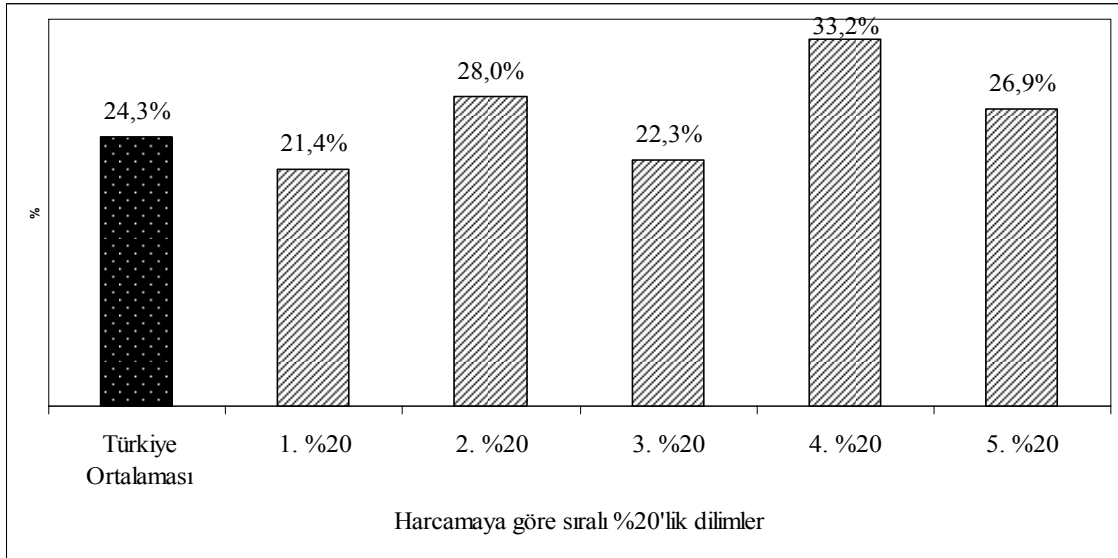

**Şekil 3.15: Tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Kırsal kesim**

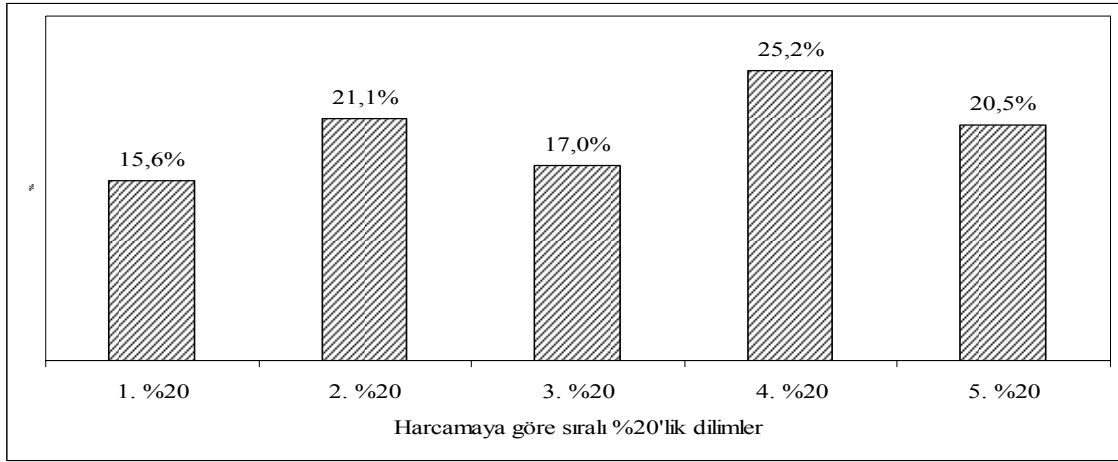

Harcama yönünden Kent kesimine bakıldığında Şekil 3.16, 3.17 ve 3.18'te de görüldüğü gibi Türkiye geneline benzer olarak nispeten homojen bir dağılım ortaya çıkmaktadır. Ancak farklı olarak en yüksek orana sahip grup %33.2 ile dördüncü grup olarak hesaplanmaktadır. En düşük orana sahip gelir dilimi ise %21.4 oranı ile en çok harcayan birinci %20'lik harcama dilimidir. Diğer gruplar ise %22.3 ile %28.0 değerleri arasında oranlara sahiptirler. Benzer durum ve sıralama KDV ve ÖTV ve benzeri vergiler için de geçerlidir.

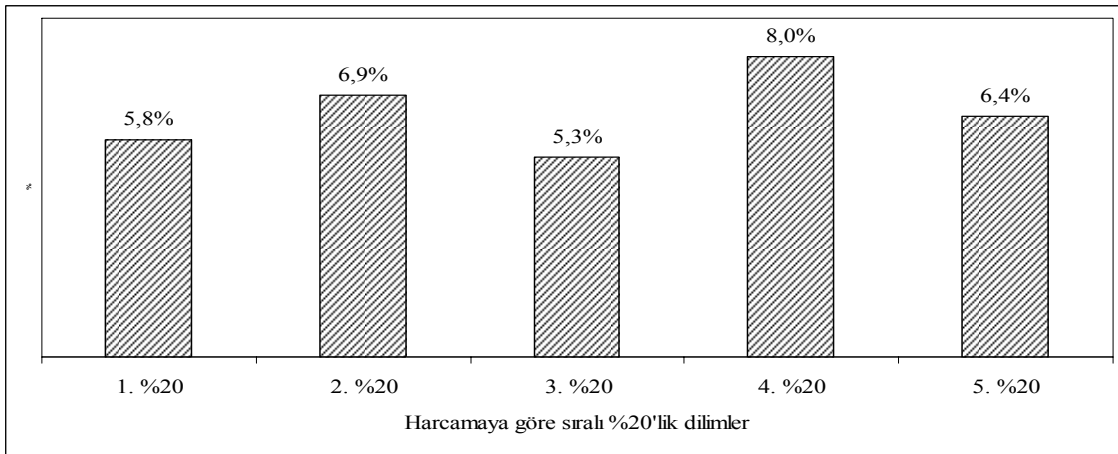
**Şekil 3.16: Tüketim üzerindeki toplam vergilerin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Kent**

Şekil 3.17: Tüketim üzerindeki KDV'nin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Kent

Şekil 3.18: Tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin harcamalara oranı
Harcama düzeyine göre - Kent

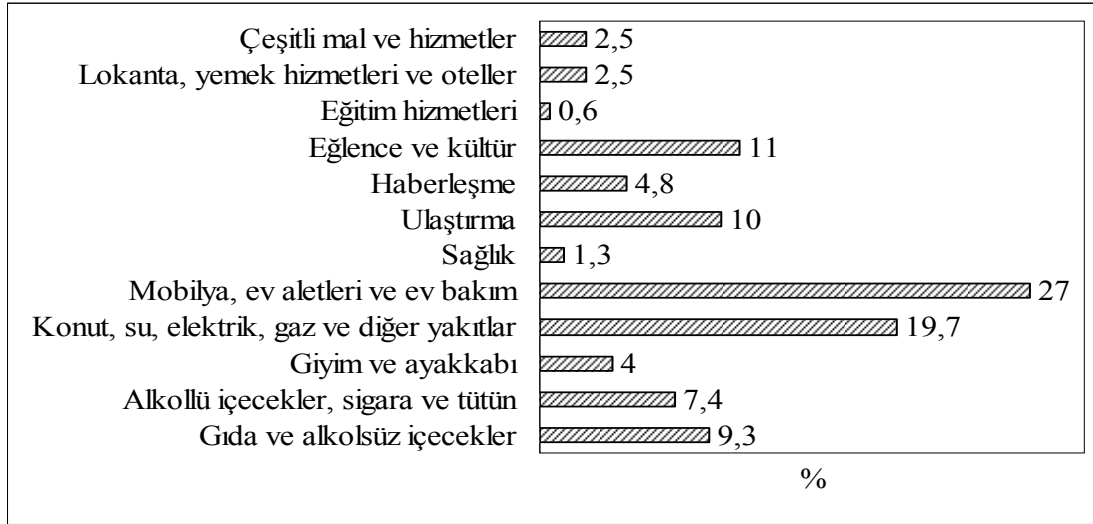

3.3. Gelir gruplarınca ödenen tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımı

Bir hanenin yaptığı tüketim harcamaları yoluyla ödediği tüketim vergilerinin değişik mal gruplarına nasıl dağıldığını belirleyen unsurlar hanehalkının tüketim kalıpları ve gelir düzeyi ile mallar üzerindeki tüketim vergi oranlarıdır. Yüksek oranda tüketim vergisi alınan belirli bir mal, bir hanenin tüketim kalıbı içerisinde yer almıyorsa o zaman o mal için o hanenin ödediği tüketim vergisi az olacaktır. Diğer taraftan, bir mal bir hane tarafından çok tüketiliyorsa, o malın üzerindeki vergi oranı makul bir düzeyde olsa bile, o mal için ödenen toplam tüketim vergisi yine de çok olacaktır. Özetle, gelir gruplarınca ödenen tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımında bu iki etken, hanehalkı tüketim tercihleri ve gelirleri ile vergi

oranları, birlikte rol oynayacaklardır.⁸ Şekil 3.19’da tüketim üzerindeki vergilerin mal grupları üzerindeki dağılımı Türkiye ortalamaları ile verilmektedir. Mal grupları içinde en fazla dolaylı vergi %27’lik bir yüzde ile *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* grubuna, ikinci en yüksek dolaylı vergi de %19.7’lik bir yüzde ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubuna ödenmektedir. Eğitim ve sağlık ile ilgili harcamalara temel teşkil eden mal grupları üzerindeki dolaylı vergilerin %0.6 ve %1.3 gibi yüzdelerle en düşük seviyelerde olduğu dikkat çekmekle birlikte, bu kalemlerde KDV oranlarının düşük olmaması ve ÖTV uygulanmaması nedeniyle şaşırtıcı değildir.

Şekil 3.19: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Türkiye ortalaması

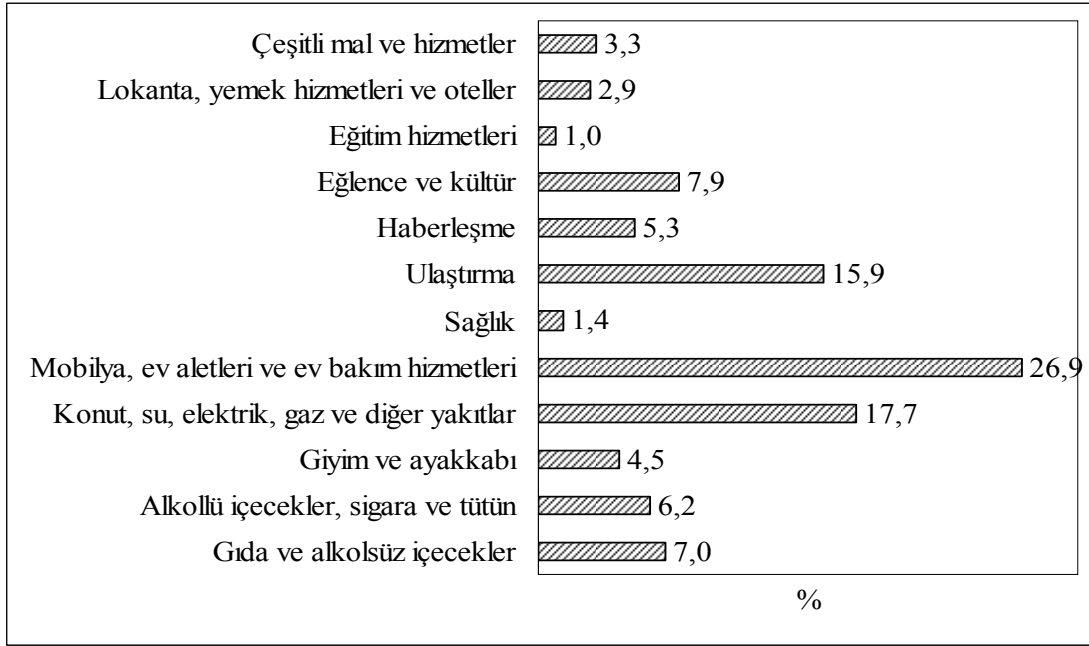

Şekil 3.20, 3.21 ve 3.22, tüm veri seti kullanılarak Kır/Kent ayrımı yapmaksızın hesaplanan Türkiye geneli için en yüksek yüzde 20’lik gelir diliminin ödediği tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımını göstermektedir. Şekil 3.20’de, Türkiye genelinde en yüksek yüzde 20’lik gelir diliminin ödediği vergiler içerisinde *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* %26.9 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu grubu %17.7 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* için yapılan ödemeler takip etmektedir. Diğer yüksek orana sahip bir grup ise %15.9 ile ulaştırma hizmetleridir. Bu üç grubun katkısı toplam ödenen vergilerin %60.9’unu oluşturmaktadır. *Gıda ve alkolsüz içecekler* üzerindeki vergi payı ise %7 oranındadır. En az vergi %1.0 ile *eğitim hizmetlerine* ödenmektedir. Şekil 3.21’den Kırsal kesimde de benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. En fazla vergi yine

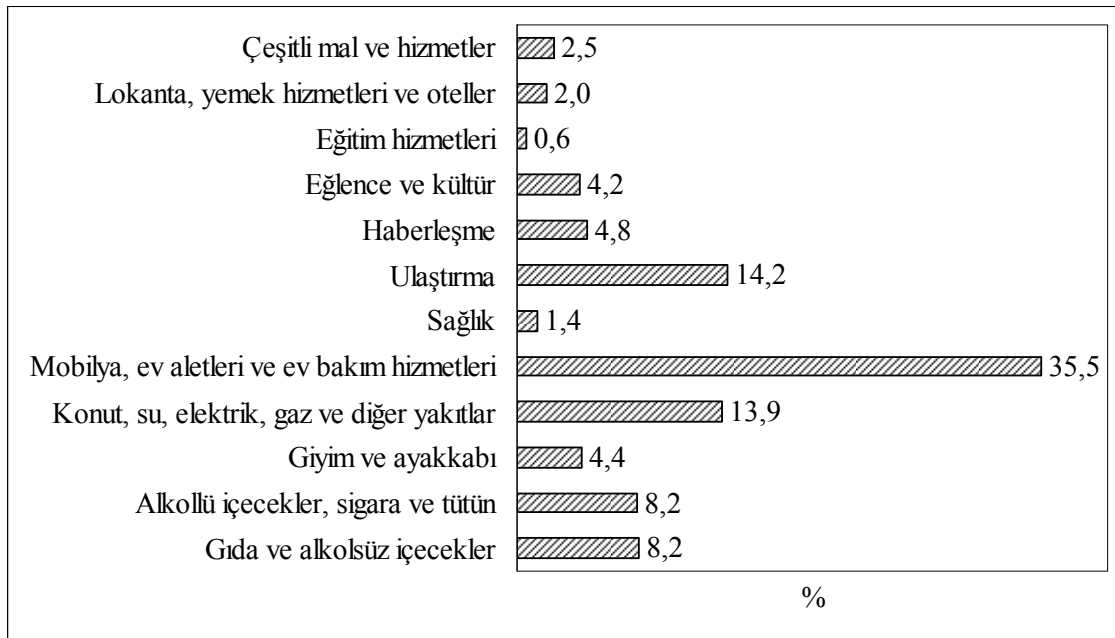
⁸ Düşük gelir düzeyindeki haneler tarafından çok tüketilen temel gıda maddeleri için düşük oranda KDV uygulanması, bu gelir grubunun ödediği tüketim vergilerini asgaride tutma amacıyladır.

mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetlerine (%35.5), en az vergi de *eğitim hizmetlerine* (%0.6) ödenmektedir. Şekil 3.22'ye göre Kentte de yine ilk sırada *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* (%22.1) yer almakta, en düşük vergi tekrar eğitim hizmetlerine (%1.1) ödenmektedir.

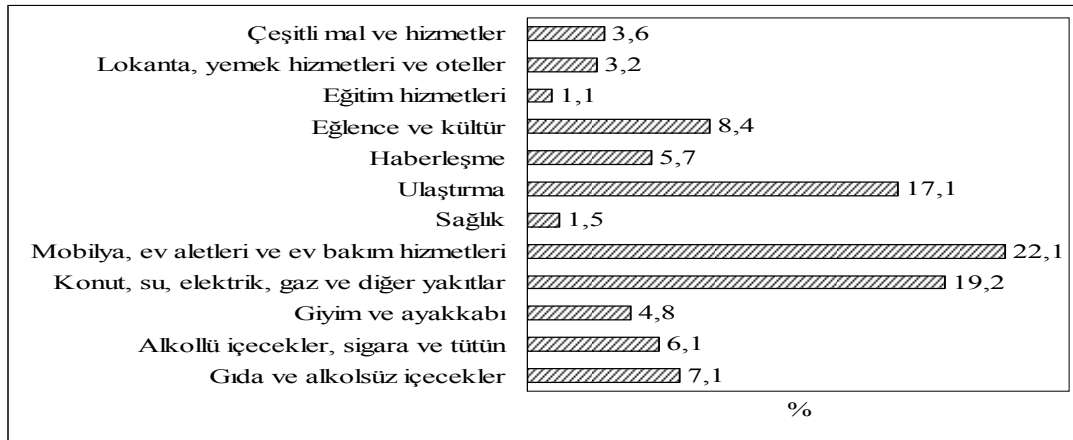
**Şekil 3.20: Birinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Türkiye geneli**

**Şekil 3.21: Birinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kırsal kesim**

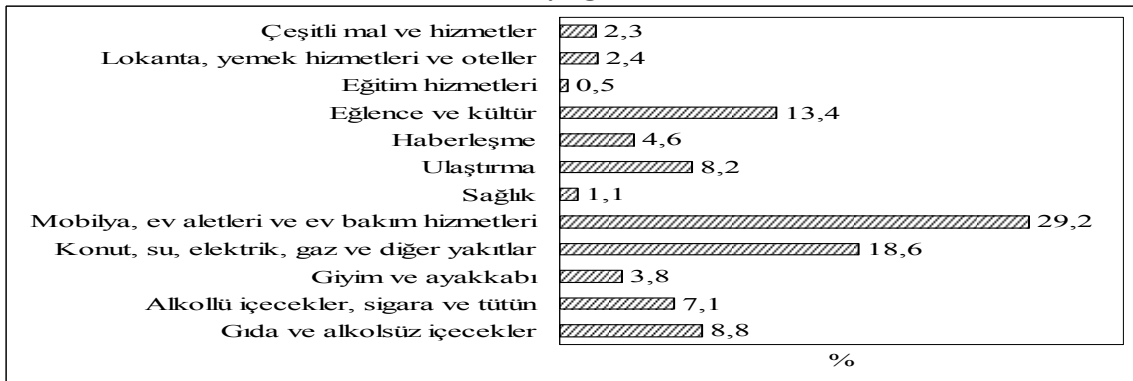

Şekil 3.22: Birinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kent

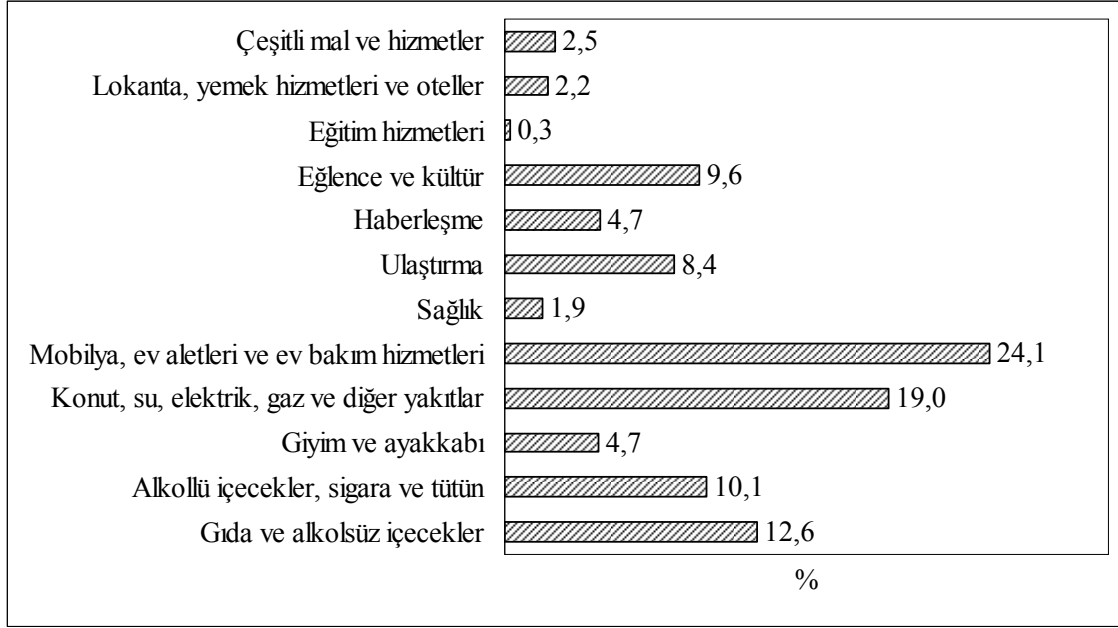

Şekil 3.23, 3.24 ve 3.25'e bakıldığında ikinci yüksek yüzde 20'lik gelir grubu Türkiye genelinde yine %29.2 ile en çok *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetlerine*, en az da %0.5 ile *eğitim hizmetlerine* vergi ödemektedir. Önemli yüzdeye sahip bir kalem %18.6 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar*, bir başkası ise %13.4 ile *eğlence ve kültürdür*. Bu gelir grubunda *ulaştırma* %8.2 ile beşinci sırada yer almaktadır. *Gıda ve alkolsüz içecekler* ise %8.8'lik bir orana sahiptir. Kırsal kesime bakıldığında (Şekil 3.24) Türkiye geneline benzer bir durum bulunmakta, ancak *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* oranı %24.1'e inmekte, *gıda ve alkolsüz içecekler* ise %12.6'ya çıkmaktadır. Benzer şekilde *alkollü içecekler, sigara ve tütüne* yapılan dolaylı vergi ödemeleri de Türkiye geneline göre yüzdesel olarak artmaktadır. Kent kesiminde ise (Şekil 3.25) tam tersine *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* oranı %33.4'e çıkmakta, *gıda ve alkolsüz içecekler* %7.3'e inmekte, *alkollü içecekler, sigara ve tütüne* yapılan dolaylı vergi ödemeleri de Türkiye geneline göre yüzdesel olarak azalmaktadır.

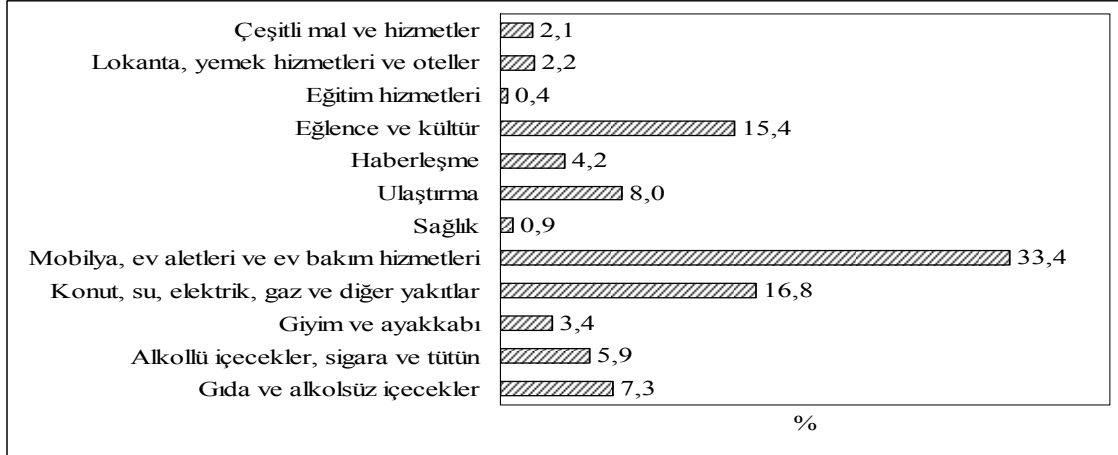
Şekil 3.23: İkinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Türkiye geneli

Şekil 3.24: İkinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kırsal kesim

Şekil 3.25: İkinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kent

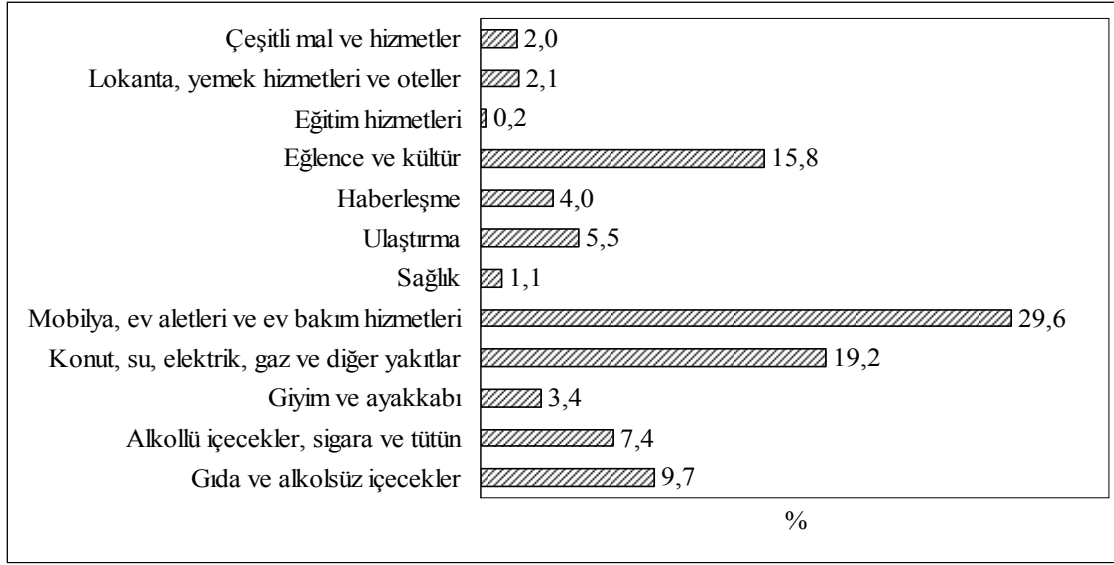

Şekil 3.26, 3.27 ve 3.28’de şu bilgiler görülmektedir: Üçüncü yüksek yüzde 20’lik gelir grubu Türkiye genelinde ikinci yüksek gelir grubu ile benzerlikler göstermektedir. Ancak Kırsal kesim gözönünde bulundurulduğunda *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* oranı büyük bir artış ile %50.0 olarak hesaplanmaktadır.⁹ Bu kalemi %14.5 ile *konut, su, elektrik,*

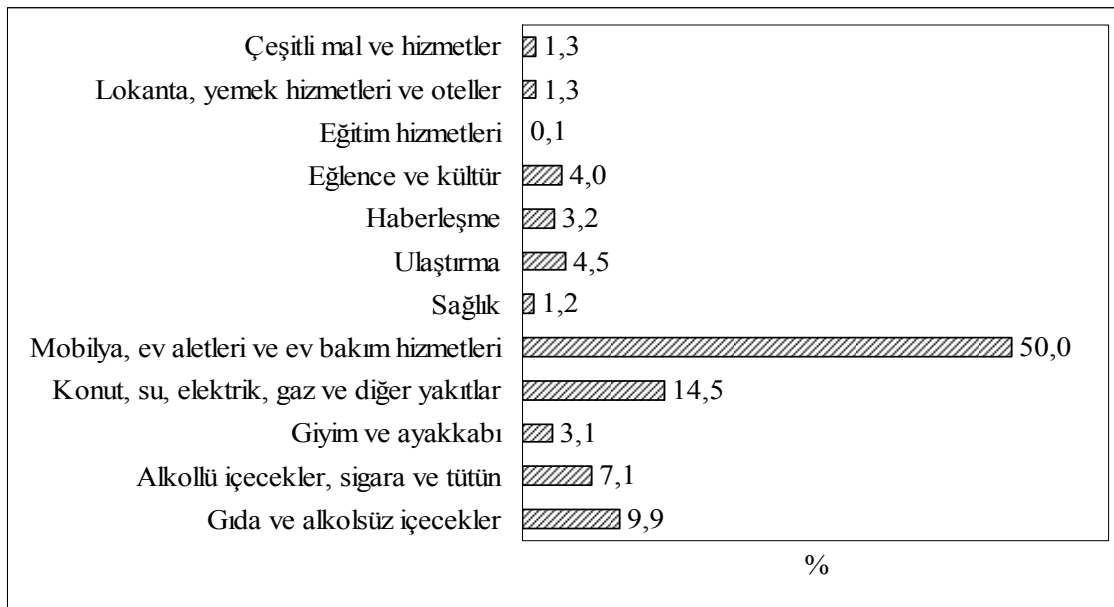
⁹ Bütün gelir grupları için Türkiye genelinde gözlenen, tüketim vergilerinin büyük bir kısmının *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* kalemine gitmesi olgusunun kırsal kesimde bu gelir düzeyinde daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Kırsal kesimde bu gelir dilimindeki hanelerin KDV ve ÖTV oranlarının yüksek olduğu çeşitli dayanıklı tüketim mallarını satın alma gücü olduğu anlaşılmaktadır. *Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* kalemi için ödenen tüketim vergisinin toplamın büyük bir kısmını oluşturması, çok yüksek olmayan bu gelir düzeyinde diğer mal gruplarına görece olarak daha az para harcandığına işaret etmektedir.

gaz ve diğer yakıtlar takip etmekte iken, en düşük orana %0.1 ile *eğitim hizmetleri* sahip olmaktadır. Bu gelir grubunda Kent için dağılım Türkiye geneline paralellik göstermektedir. Ancak %23.9 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* en önemli tüketim grubu olarak öne çıkarken, %19.0 ile *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* bu grubu takip etmektedir. Kentlerde *eğlence ve kültür* %15.5 değerine sahip iken *eğitim hizmetleri* %0.3 ile yine en düşük değere sahip tüketim grubu olmuştur.

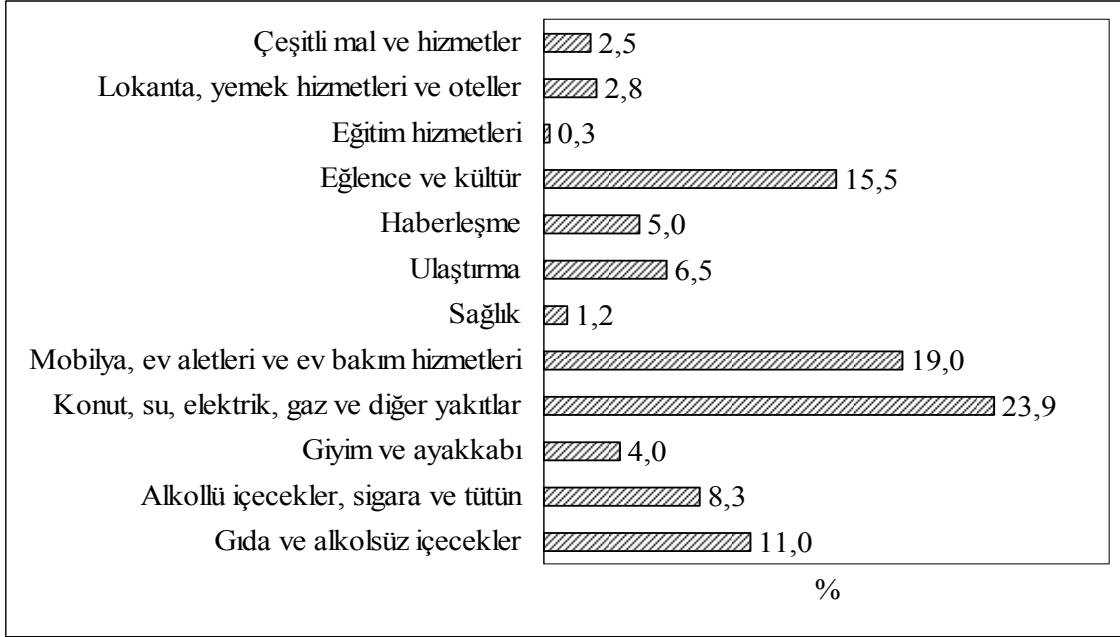
Şekil 3.26: Üçüncü %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı Türkiye geneli

Şekil 3.27: Üçüncü %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı Kırsal kesim

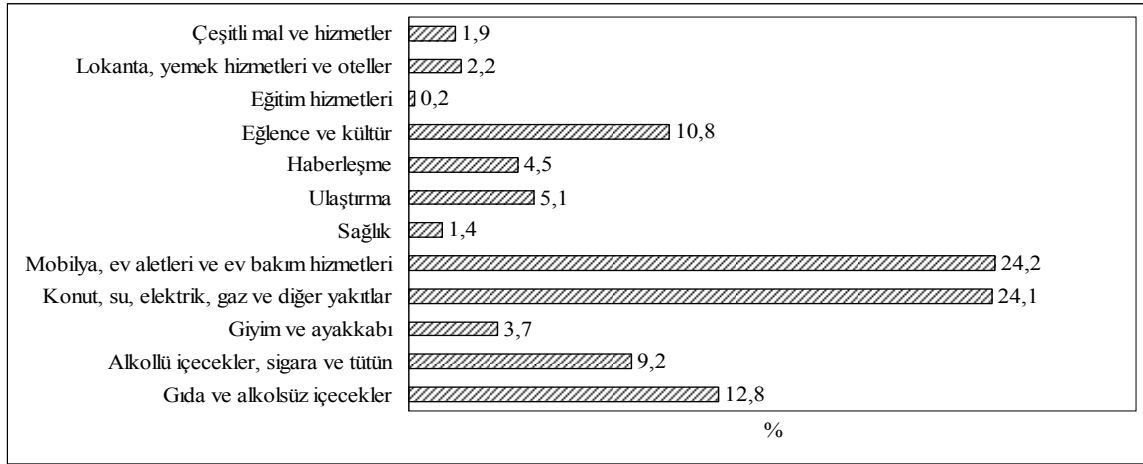
Şekil 3.28: Üçüncü %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kent

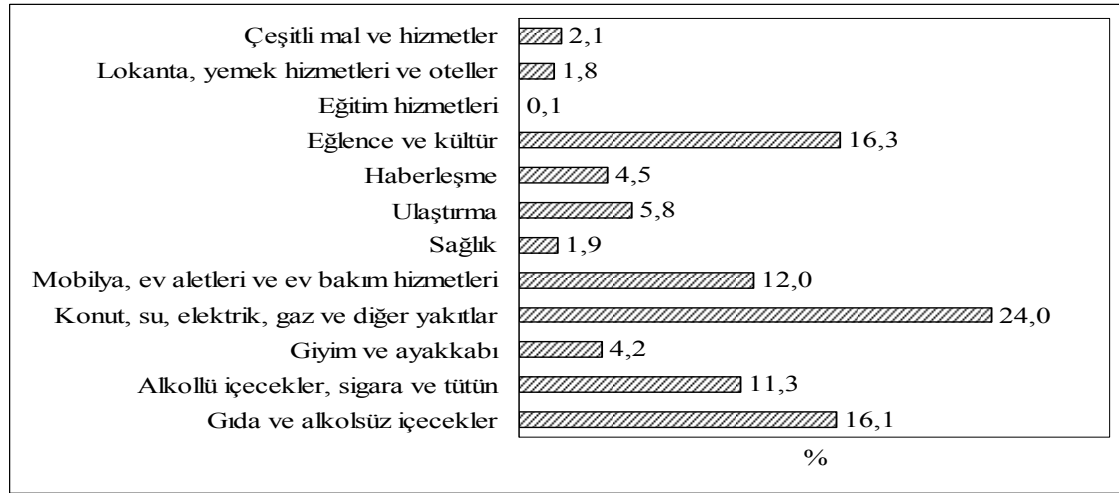
Dördüncü yüksek %20'lik gelir grubuna baktığımızda Şekil 3.29, 3.30 ve 3.31'de de görüldüğü gibi Türkiye genelinde %24.2 ile *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* ve %24.1 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* ödenen toplam vergiler içinde en yüksek değerlere sahiptir. Bu iki grubu %12.8 ile *gıda ve alkolsüz içecekler* takip etmekte, *eğitim hizmetleri* de %0.2 ile en düşük değere sahip olmaktadır. Kırsal kesimde ise dağılım kısmen değişmektedir. Bu kesimde Türkiye genelinden oldukça farklı olarak *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetlerine* toplam dolaylı vergilerin %12.0'i gitmekte, en yüksek oran ise %24 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlara* ödenmektedir.¹⁰ Kırsal kesim *eğlence ve kültür* ve *gıda ve alkolsüz içecekler* kalemlerine vergisel yüzde olarak Türkiye genelinden daha yüksek değerler ödemektedir. Kentlerde ise *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* ve *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* Türkiye geneline oldukça yakın değerler almakta, buna karşılık *eğlence ve kültür* daha yüksek, *alkollü içecekler, sigara ve tütün* ile *gıda ve alkolsüz içecekler* daha düşük değerlerde kalmaktadırlar.

¹⁰ Tüketim kalıbı itibarıyla, kırsal kesimde bu düşük gelir düzeyinde dayanıklı mobilya ve tüketim malları gibi eşyalara yapılan harcamanın toplam gelir içindeki payının düşük olduğu anlaşılmaktadır.

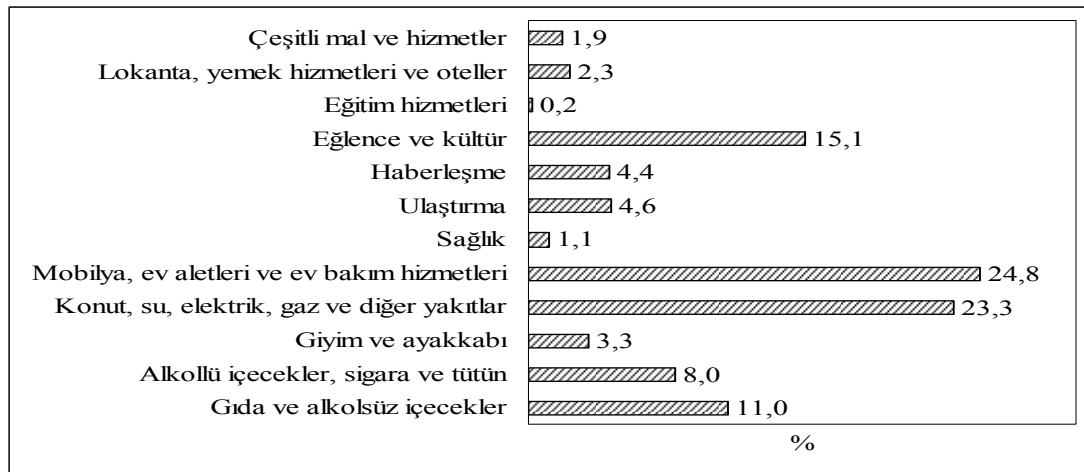
Şekil 3.29: Dördüncü %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Türkiye geneli

Şekil 3.30: Dördüncü %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kırsal kesim

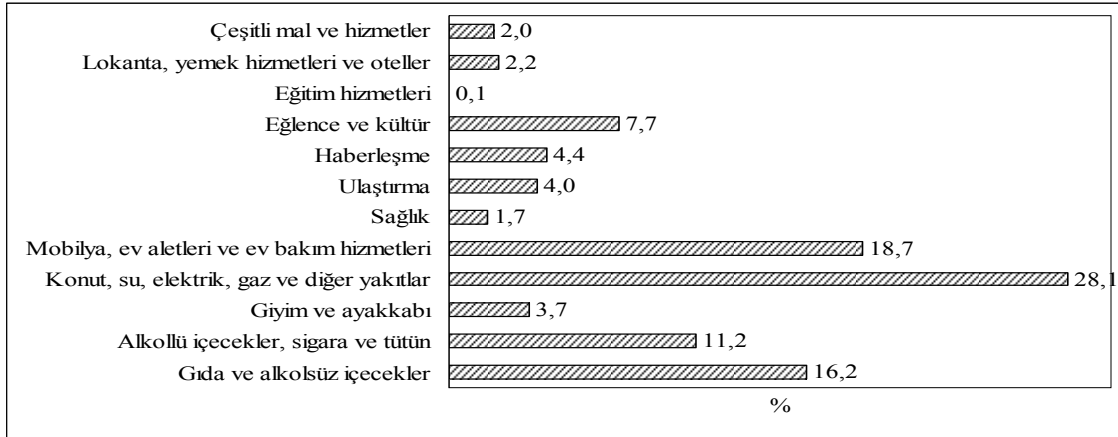

Şekil 3.31: Dördüncü %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kent

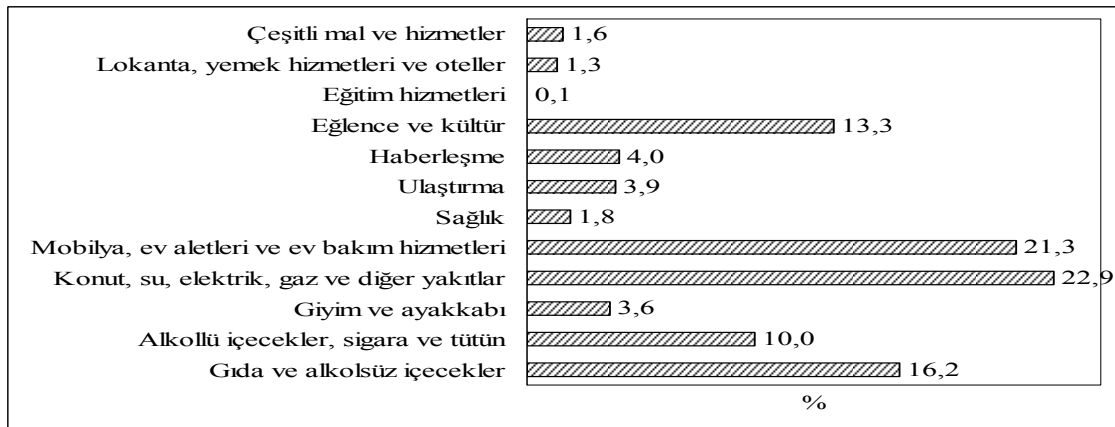

En düşük yüzde 20'lik gelir diliminde, Şekil 3.32, 3.33 ve 3.34'te de görüldüğü gibi, Türkiye geneline bakıldığında ödenen dolaylı vergilerin %28.1'i *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* üzerinden alınmaktadır. Bu kalemi %16.2 ile *gıda ve alkolsüz içecekler* ve %11.2 ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* takip etmektedir. *Eğitim hizmetleri* üzerinden alınan vergiler yapılan ödemelerin %0.1'ini oluşturmaktadır. Kırsal kesime bakıldığında yine konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar %22.9 ile en yüksek yüzdeye sahip olmakta, bu kalemi Türkiye genelinden daha yüksek olarak *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* %21.3'lük bir değerle takip etmektedir. *Eğitim* ise Kırsal kesimde Türkiye geneli ile aynı değerle en son sırada yer almaktadır. Kente bakıldığında *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* %27.7 ile en önde bulunmakta, %27.0'lık değerle *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* ikinci sırada bulunmaktadır. Bu kesimde de *eğitim* %0.2 ile en son sırada yer almaktadır.

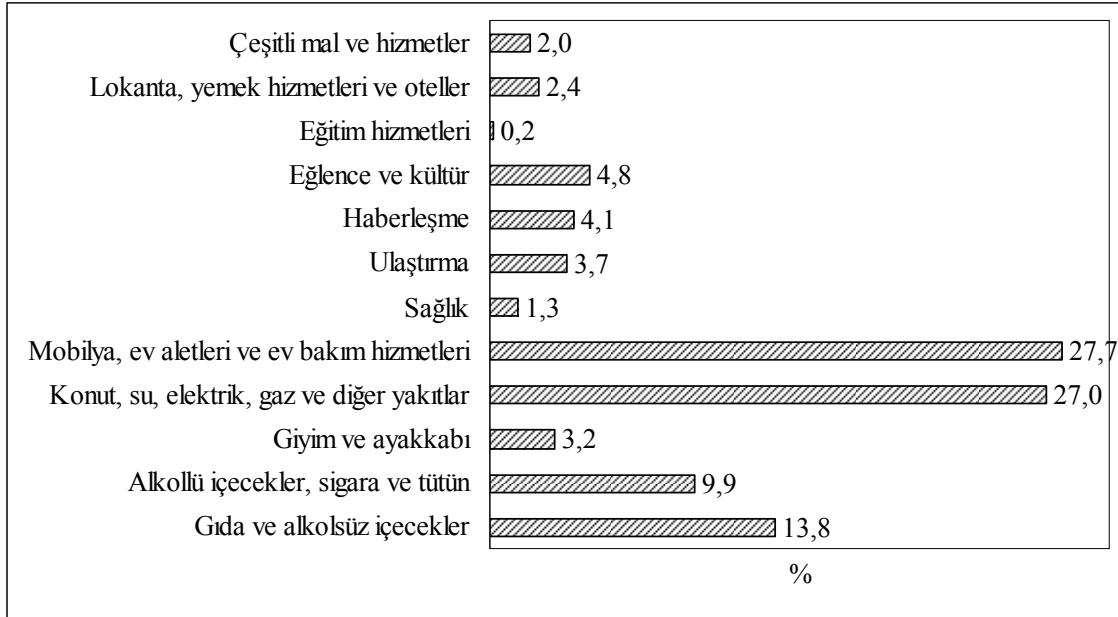
**Şekil 3.32: Beşinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Türkiye geneli**

**Şekil 3.33: Beşinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kırsal kesim**

Şekil 3.34: Beşinci %20'lik gelir diliminde tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kent

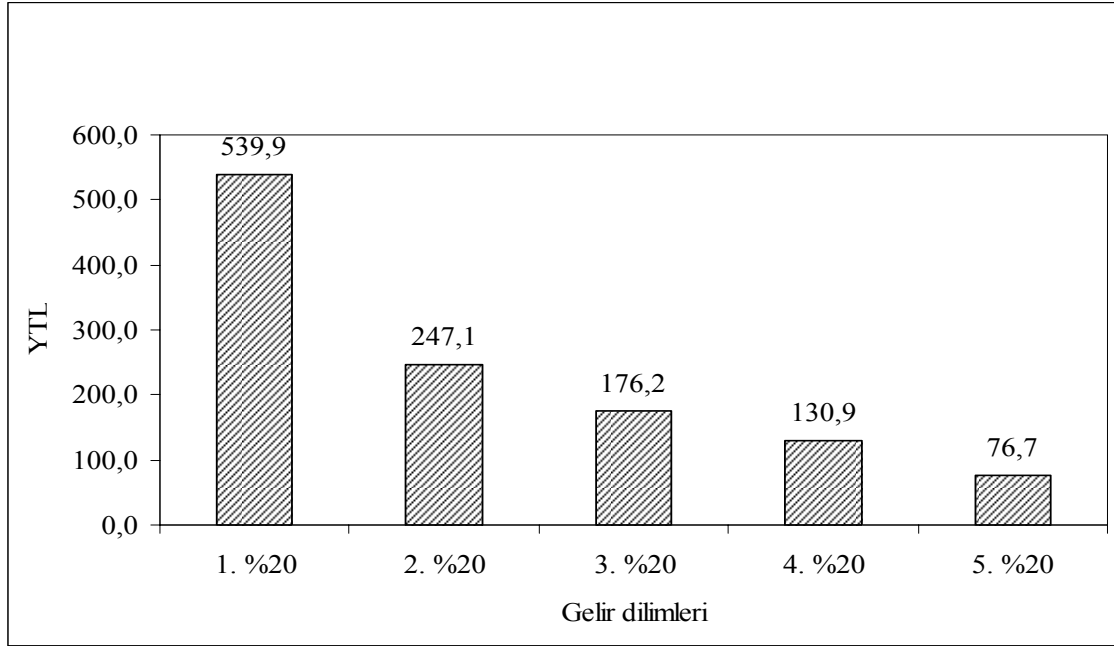
Yüzde 20'lik beş gelir dilimi birbirleriyle karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Beş dilim için de toplanan vergiler en fazla *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* ve *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* üzerinden gerçekleşmektedir. Dilimler arasında kalan kalemlerde rakamsal farklılıklar söz konusu olsa da *eğitim* ve *sağlık* için ödenen dolaylı vergiler en düşük yüzdeleri oluşturmaktadır. Beş dilim Kırsal kesim olarak karşılaştırıldığında *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* ilk üç dilimde, *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* ise son iki dilimde en yüksek değer olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü dilimde *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* %50.0 ile en çok vergi ödenen kalem olarak diğer ürün gruplarından farklılaşmaktadır. Kente bakıldığında ise yine *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* ve *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* en çok vergilerin toplandığı kalemler olmaktadır. Diğer tüketim grupları dilimlere göre farklı değerlere ve sıralamalara sahip olmaktadır.

3.4. Mal grupları için ödenen tüketim vergilerinin gelir gruplarına dağılımı

Değişik malların tüketimi üzerindeki toplam vergiler ile KDV'nin ve ÖTV'nin gelir dilimlerine göre dağılımı Türkiye geneli ile Kırsal kesim ve Kent ayrımı yapılarak aşağıdaki şekillerde sunulmaktadır. Bu çerçevede önce Şekil 3.35'te verilen TÜİK Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin uygulandığı hanehalkları fertleri içerisinde Türkiye geneli

için rapor edilen %20'lik gelir dilimlerine göre kişi başına aylık gelir rakamlarına bakmak karşılaştırmalar bakımından yararlı olacaktır. Şekil 3.35'ten birinci %20'lik gelir grubu için kişi başına aylık gelirin 539.9 YTL ile çarpıcı bir şekilde toplam ortalama gelirin %46.11'ini teşkil ettiği görülmektedir.

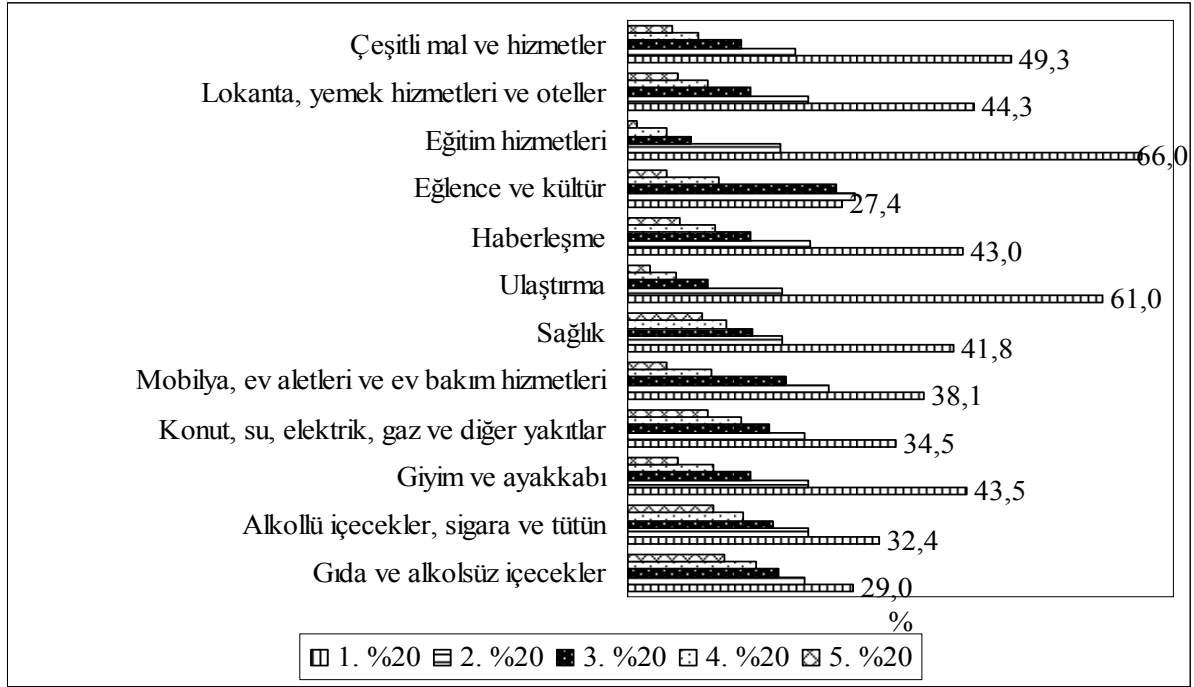
**Şekil 3.35: Yüzde 20'lik gelir dilimlerinde kişi başına aylık gelir (YTL)
Türkiye geneli**

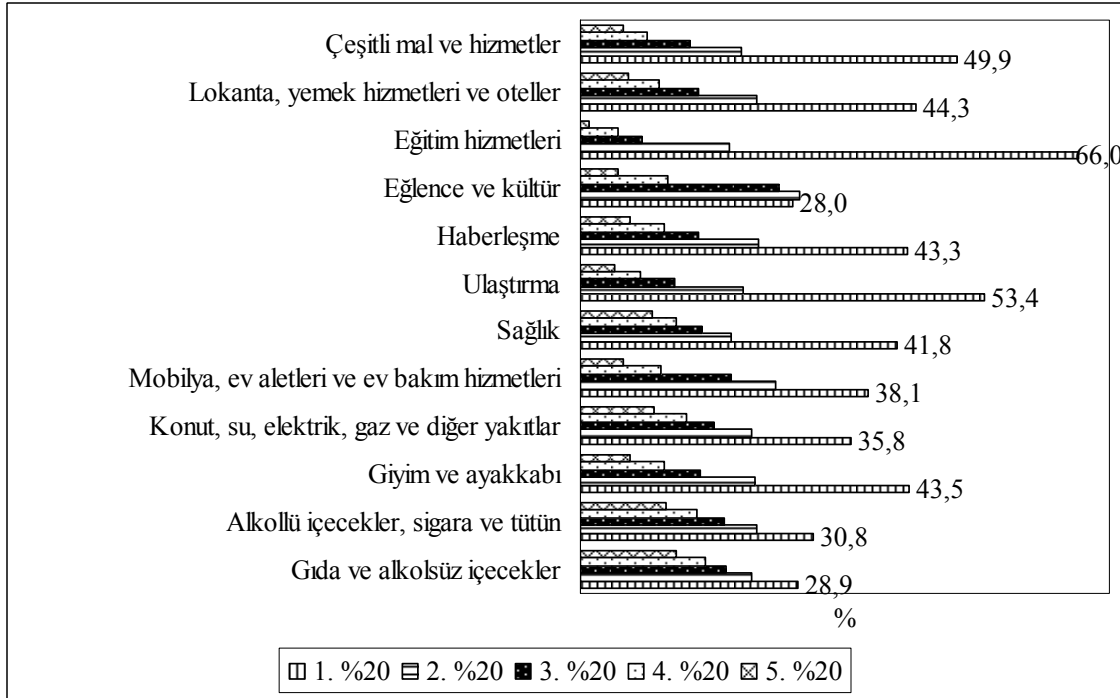
Şekil 3.36, 3.37 ve 3.38'de rapor edilen mal grupları üzerindeki toplam vergilerin, KDV ve ÖTV'nin Türkiye genelinde gelir dilimlerine göre dağılımı, Şekil 3.35'teki kişi başına aylık gelirin gelir dilimlerine göre dağılımı ile büyük bir paralellik arz etmektedir. Öyle ki, *eğlence ve kültür* mal grubu dışında tüm mal grupları üzerindeki dolaylı vergilerin gelir dilimlerine göre dağılımı gelir dilimlerindeki kişi başına aylık gelir ile monoton artan bir ilişki göstermektedir. Birinci gelir grubu *eğitim hizmetleri* mal grubu için toplam verginin (ve KDV'nin) %66.0 gibi rekor büyüklükte bir miktarını ödemekte iken, aynı gelir grubunun pek çok mal grubu için toplam vergi, KDV ve ÖTV ayırımıdaki katkısı Şekil 3.35'i temel alan tahminleri doğrulayacak şekilde %30-%50 arasında değişmektedir. *Eğlence ve kültür* mal grubu için KDV, ÖTV ve toplam vergilerde en büyük oransal katkıyı şaşırtıcı bir şekilde birinci gelir grubunun kabaca yarısı kadar zengin ikinci gelir grubu sağlamaktadır.¹¹

¹¹ Bu duruma neden oluşturabilecek tek unsur tüketim tercihlerindeki farklılıklardır. En zengin %20'lik gelir grubuna göre gelirleri (Türkiye'de gelir dağılımının aldığı biçim altında) oldukça daha az olan ikinci %20'lik gelir diliminde yer alanların eğlence ve kültüre görece olarak oldukça fazla harcama yaptıkları anlaşılmaktadır.

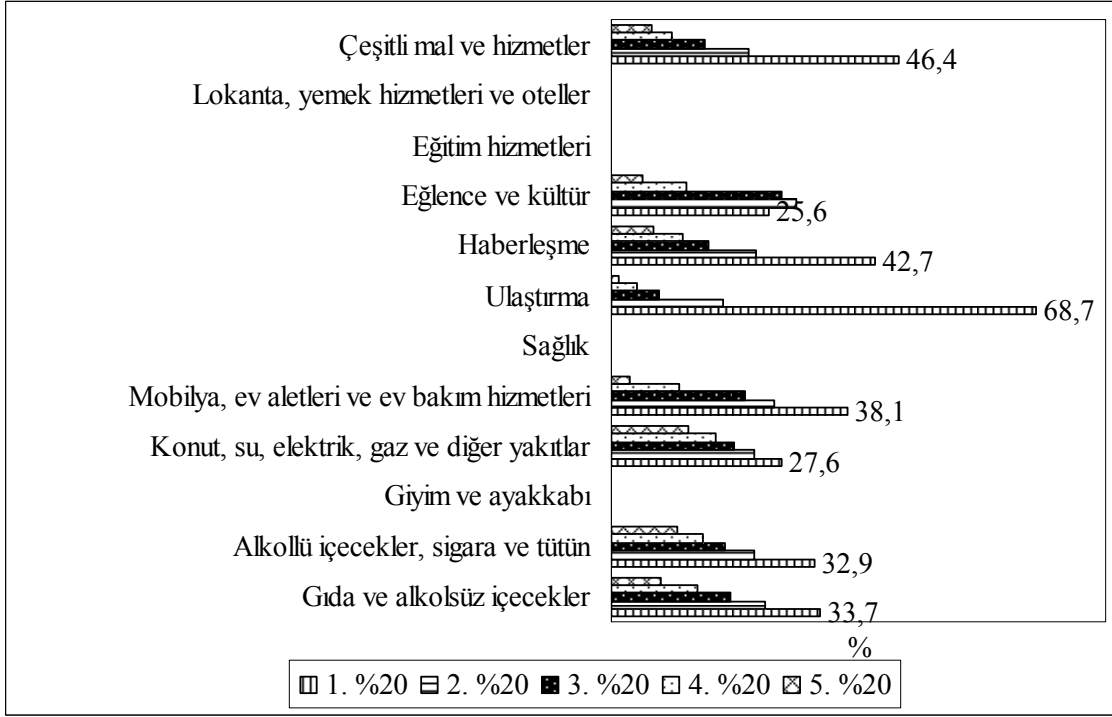
Şekil 3.36: Tüketim üzerindeki toplam vergilerinin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre - Türkiye

Şekil 3.37: KDV'nin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre - Türkiye

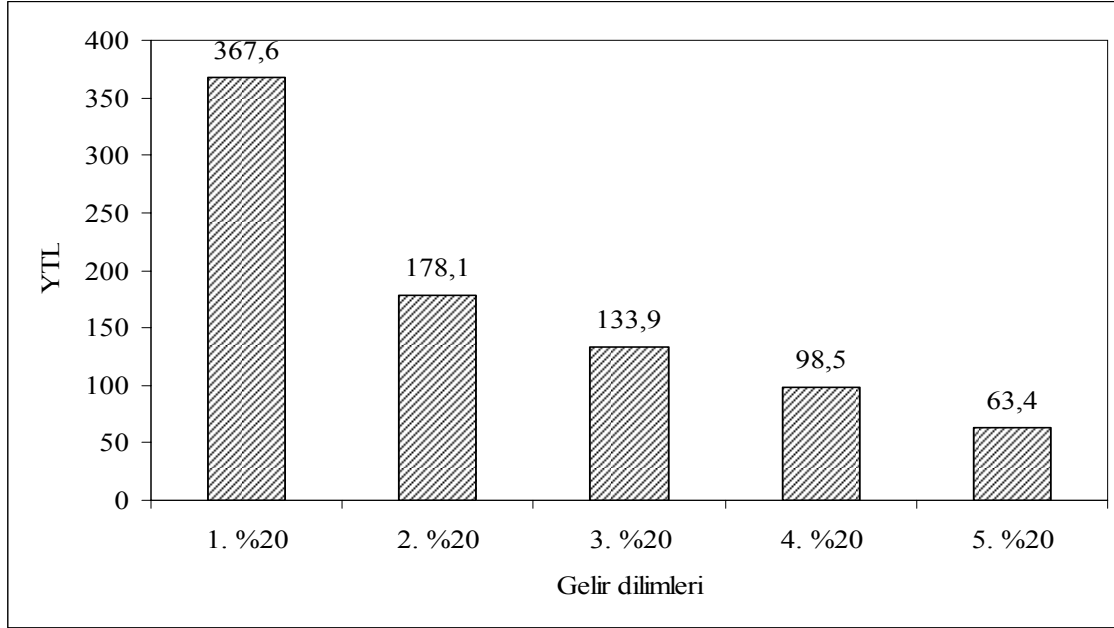
**Şekil 3.38: ÖTV vb. diğer vergilerin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre - Türkiye**

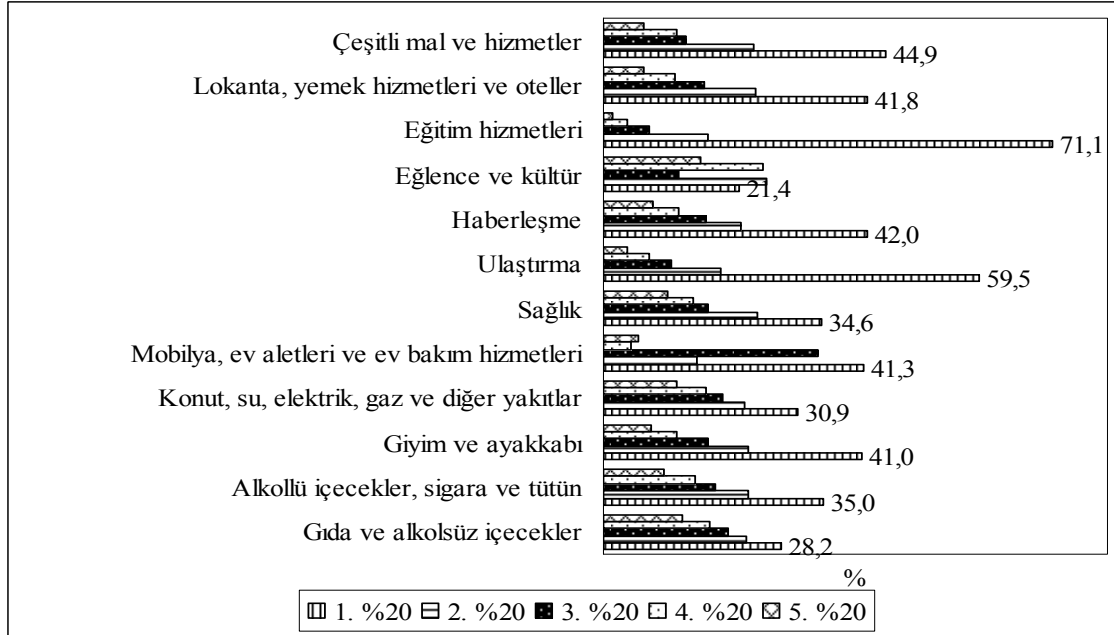
Şekil 3.39’da %20’lik gelir dilimlerine göre kişi başına aylık gelir Kırsal kesim için rapor edilmektedir. Şekil 3.40, 3.41 ve 3.42’de sırasıyla tüketim üzerindeki toplam vergilerin, KDV ve ÖTV’nin Kırsal kesimde gelir dilimlerine göre dağılımı sunulmaktadır. Birinci %20lik gelir grubu kişi başına 367.6 YTL aylık gelir ile toplam ortalama gelirin %43.68’ini elinde tutmaktadır. *Eğlence ve kültür* mal grubu ile *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* mal grubu dışında tüm mal grupları üzerindeki dolaylı vergilerin Kırsal kesim için gelir dilimlerine göre dağılımı gelir dilimlerindeki kişi başına düşen aylık gelir dağılımı ile pozitif ve monoton bir ilişki içindedir. Birinci gelir grubu *eğitim hizmetleri* mal grubu için toplam verginin (ve KDV’nin) %71.1 gibi geliriyle orantısız derecede büyük bir miktarını ödemekte iken, bu oran *çeşitli mal ve hizmetler*, *lokanta yemek hizmetleri ve oteller*, *haberleşme*, *mobilya ev aletleri ve ev bakım hizmetleri*, *giyim ve ayakkabı* mal grupları için Kırsal kesimde birinci %20lik gelir grubunun toplam gelirdeki ağırlığını yansıtır şekilde %40’ların biraz üzerinde gerçekleşmiştir. *Eğlence ve kültür* mal grubu için ödenen dolaylı toplam vergiler ile KDV ve ÖTV ayırımında Kırsal kesimde ikinci ve dördüncü %20lik gelir gruplarının katkısı kabaca eşit ve birinci %20lik gelir grubunun katkısının üzerinde gerçekleşmiştir. Kırsal kesimde *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* mal grubu içinse üçüncü %20lik gelir grubunun toplam dolaylı vergiye ve KDV, ÖTV vergilerine katkısı ikinci %20lik gelir

grubunun katkısının üzerindedir. Hatta üçüncü %20lik gelir grubunun yine aynı mal grubu için ÖTV vergisine katkısı birinci %20lik gelir grubununkini dahi aşmaktadır.

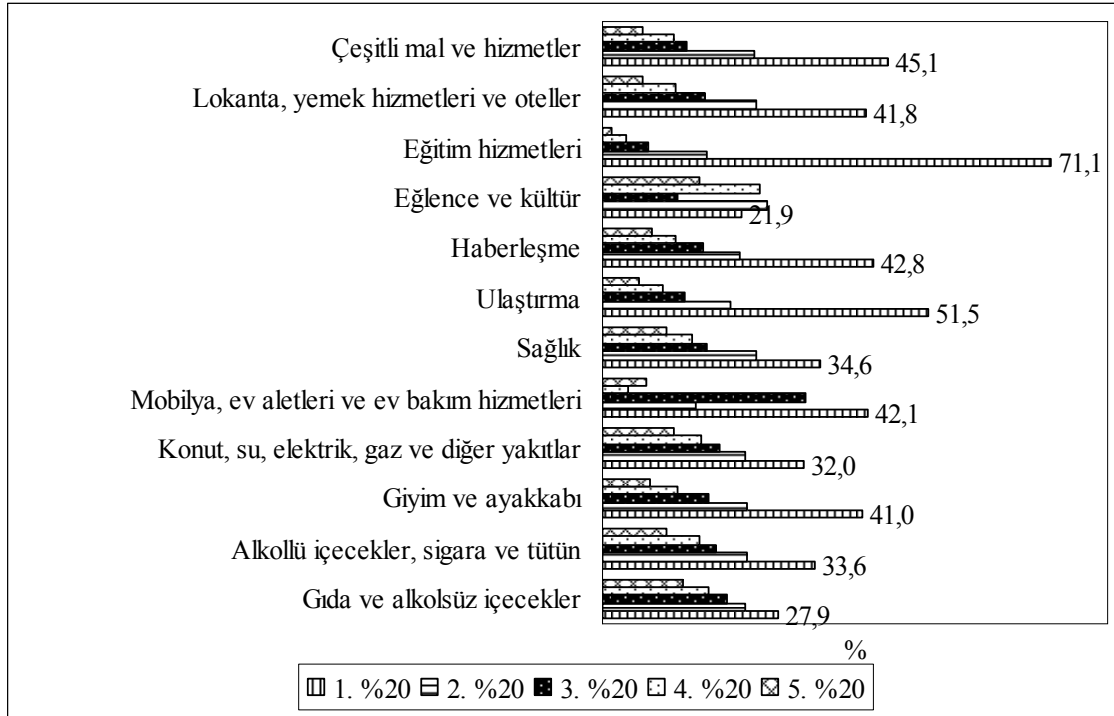
Şekil 3.39: %20'lik gelir dilimlerinde kişi başına aylık gelir (YTL)
Kırsal kesim

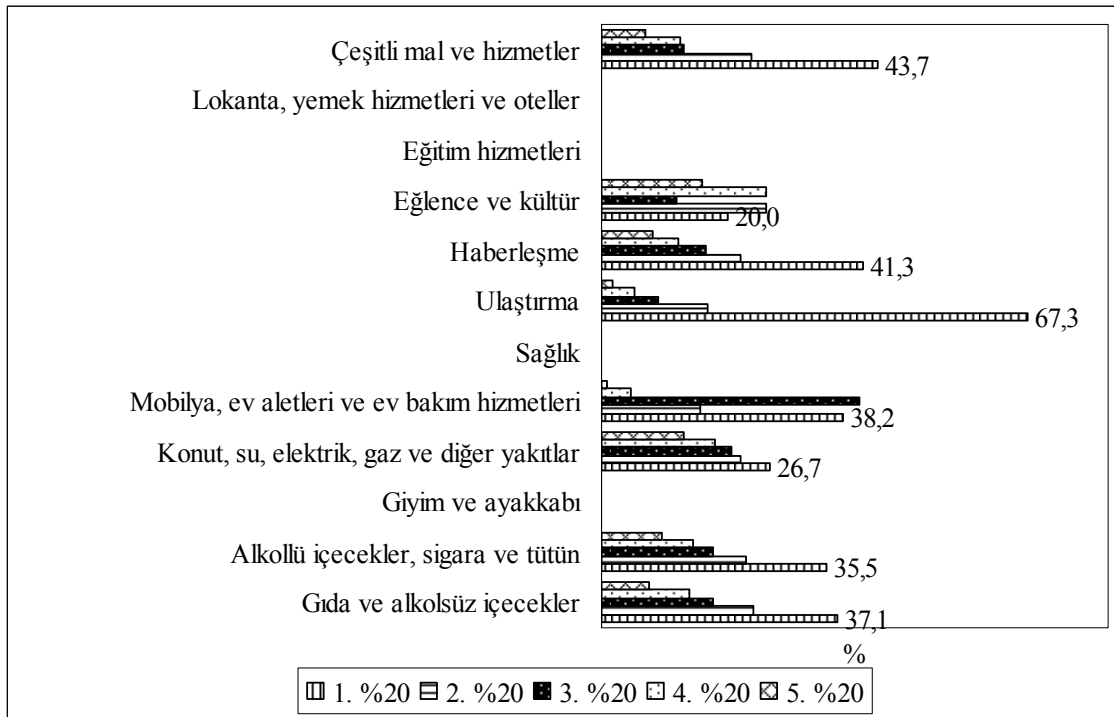
Şekil 3.40: Tüketim üzerindeki toplam vergilerinin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre – Kırsal kesim

Şekil 3.41: KDV'nin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre – Kırsal kesim

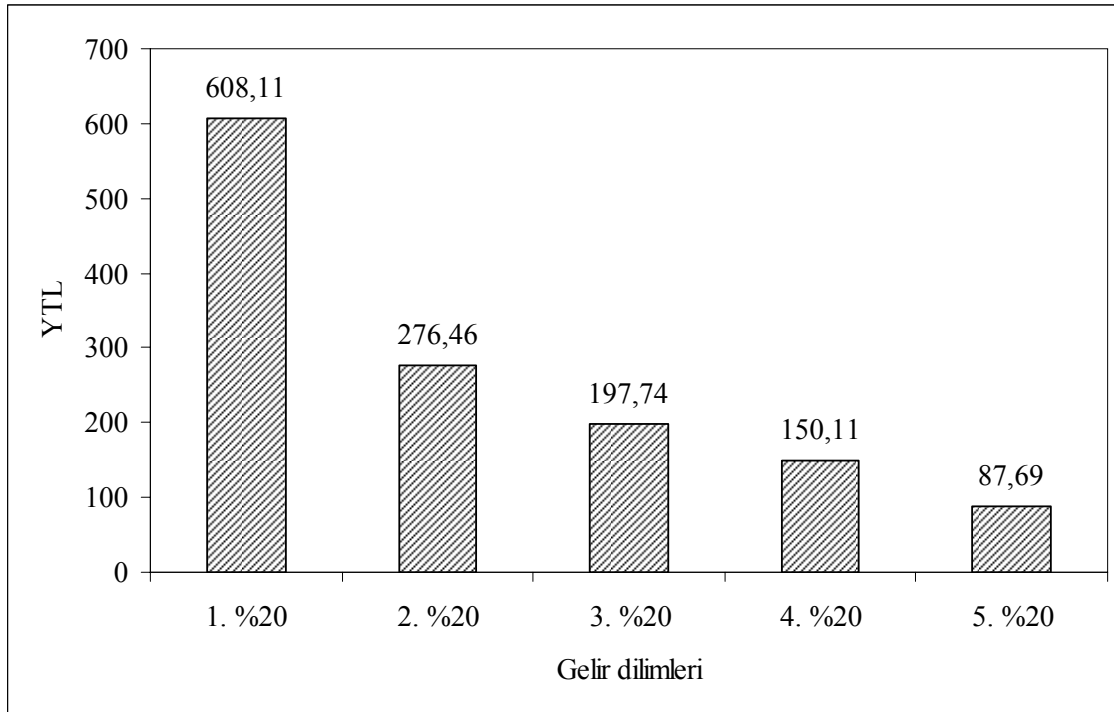

Şekil 3.42: ÖTV vb. diğer vergilerin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre – Kırsal kesim

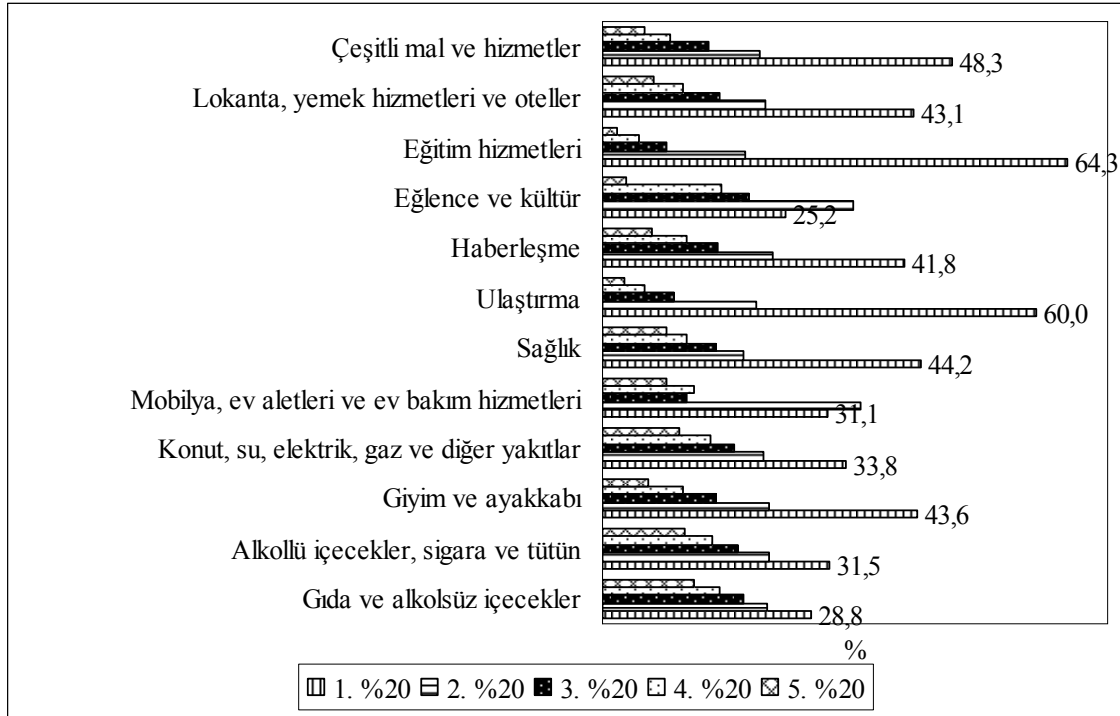

Şekil 3.43’de rapor edilen gelir dağılımından, Kent genelinde birinci %20’lik gelir grubunun kişi başına 608.1 YTL aylık gelir ile toplam ortalama Kent gelirinin %46.07’sini elinde tuttuğu görülmektedir. Şekil 3.44, 3.45 ve 3.46’da sırasıyla toplam vergilerin, KDV ve ÖTV’nin gelir dilimlerine göre dağılımı Kent ölçeğinde sunulmaktadır. Aynen Kırsal kesimde gözlemlendiği üzere, *eğlence ve kültür* ile *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* dışında tüm mal grupları üzerindeki dolaylı vergilerin Kent için gelir dilimlerine göre dağılımı ile kişi başına düşen aylık gelirin gelir gruplarına göre dağılımı arasında birebir ve pozitif bir ilişki mevcuttur. Birinci %20lik gelir grubu *eğitim hizmetleri* mal grubu için toplam verginin %64.3lük bir kısmını tek başına ödemektedir. Bu oran *çeşitli mal ve hizmetler* için %48.3, *lokanta yemek hizmetleri ve oteller* için %43.1, *haberleşme* için 41.8, *ulaştırma* için %60, *sağlık* için %44.2 ve *giyim ve ayakkabı* için %43.6 mertebesindedir. *Eğlence ve kültür* mal grubu ve *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* mal grubu için ödenen dolaylı toplam vergiler ile KDV ve ÖTV vergileri ayırımında, Kent kesiminde en çok katkırıyı yapan gelir grubu ikinci %20lik dilim olmuştur.

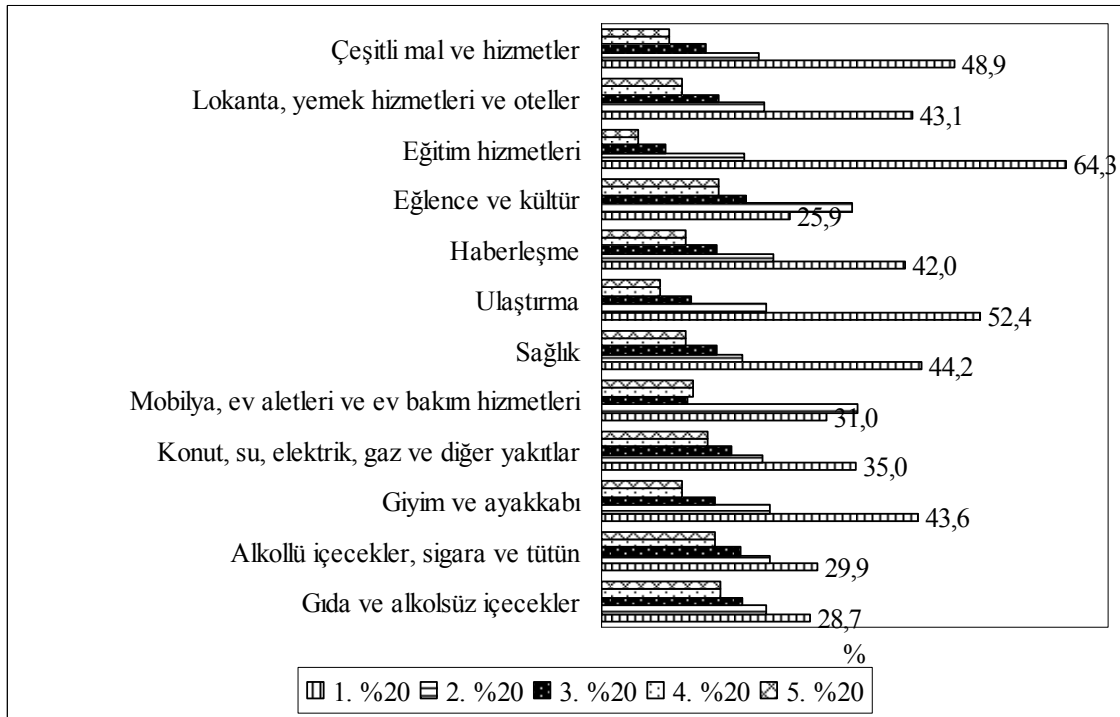
Şekil 3.43: %20'lik gelir dilimlerinde kişi başına aylık gelir (YTL)
Kent

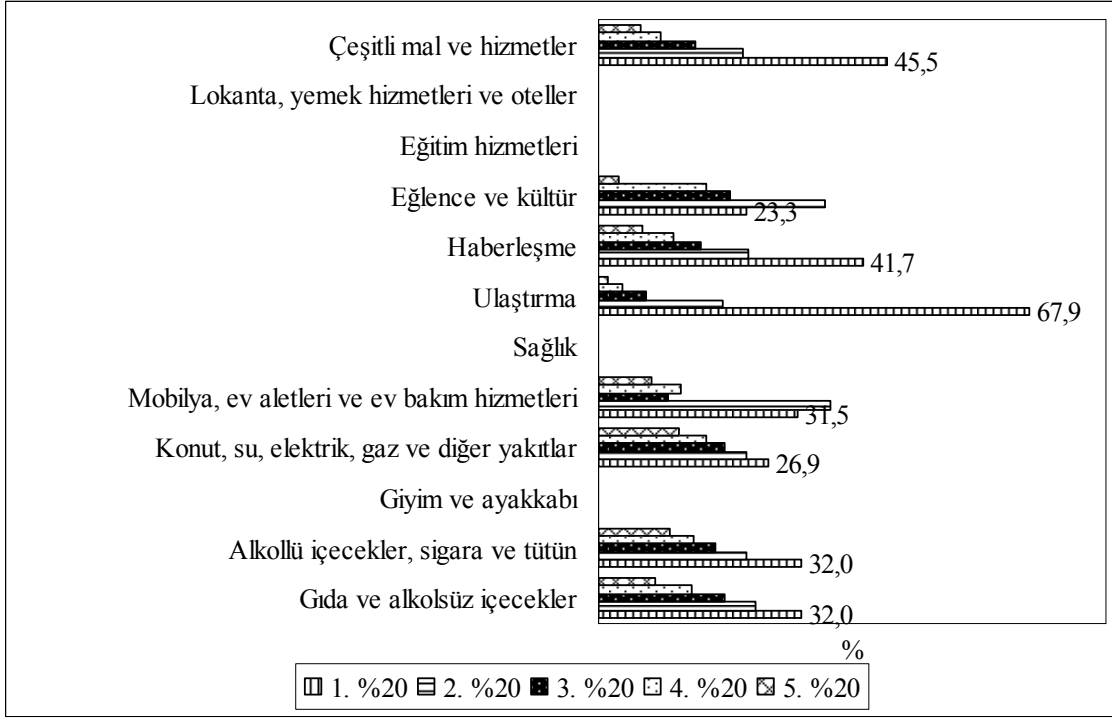
**Şekil 3.44: Tüketim üzerindeki toplam vergilerinin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre – Kent**

**Şekil 3.45: KDV'nin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre – Kent**

**Şekil 3.46: ÖTV vb. diğer vergilerin gelir dilimlerine dağılımı
Mal gruplarına göre – Kent**

3.5. Bölgelere göre tüketim vergilerinin yükü

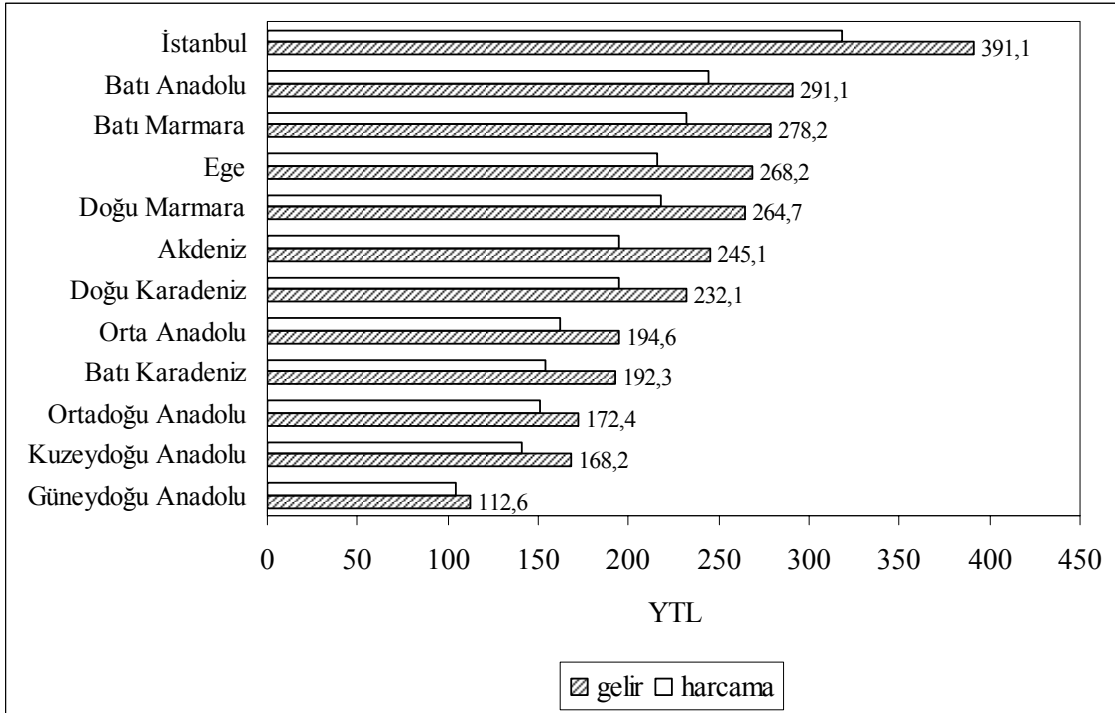
Çalışmamız verilerine temel teşkil eden TÜİK Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinde kullanılan tüketici yaşam bölgeleri sınıflandırması Tablo 3.1’de verilmiştir. Bölgelerarası vergi yükü karşılaştırmalarına yardımcı olması amacıyla Şekil 3.47’de sözü edilen bölgelere göre kişi başına ortalama aylık gelir ve harcama büyüklükleri verilmiştir. Bu şekilden görüleceği üzere, kişi başına aylık gelire göre bölgeler İstanbul, Batı Anadolu, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Akdeniz, Doğu Karadeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu olarak sıralanmaktadır. Bu sıralama (Ege Bölgesi ve Doğu Marmara’nın sıralaması dışında) beklendiği üzere gelirin %80 ila %85’ini teşkil eden kişi başına aylık harcama rakamları için de aynı kalmaktadır.

Tablo 3.1: Tüketici Yaşam Bölgeleri (TÜİK sınıflandırması)*

İSTANBUL:	<u>İstanbul</u>
BATI MARMARA:	<u>Tekirdağ</u> , Edirne, Kırklareli, <u>Balıkesir</u> , Çanakkale
EGE:	<u>İzmir</u> , <u>Aydın</u> , Denizli, Muğla, <u>Manisa</u> , Afyon, Kütahya, Uşak
DOĞU MARMARA:	<u>Bursa</u> , Eskişehir, Bilecik, <u>Kocaeli</u> , Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
BATI ANADOLU:	<u>Ankara</u> , <u>Konya</u> , Karaman
AKDENİZ:	<u>Antalya</u> , Isparta, Burdur, <u>Adana</u> , Mersin, <u>Hatay</u> , Kahramanmaraş, Osmaniye
ORTA ANADOLU:	<u>Kırıkkale</u> , Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, <u>Kayseri</u> , Sivas, Yozgat
BATI KARADENİZ:	<u>Zonguldak</u> , Karabük, Bartın, <u>Kastamonu</u> , Çankırı, Sinop, <u>Samsun</u> , Tokat, Çorum, Amasya
DOĞU KARADENİZ:	<u>Trabzon</u> , Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
KUZEYDOĞU ANADOLU:	<u>Erzurum</u> , Erzincan, Bayburt, <u>Ağrı</u> , Kars, Iğdır, Ardahan
ORTADOĞU ANADOLU:	<u>Malatya</u> , Elazığ, Bingöl, Tunceli, <u>Van</u> , Muş, Bitlis, Hakkari
GÜNEYDOĞU ANADOLU:	<u>Gaziantep</u> , Adıyaman, Kilis, <u>Şanlıurfa</u> , Diyarbakır, <u>Mardin</u> , Batman, Şırnak, Siirt

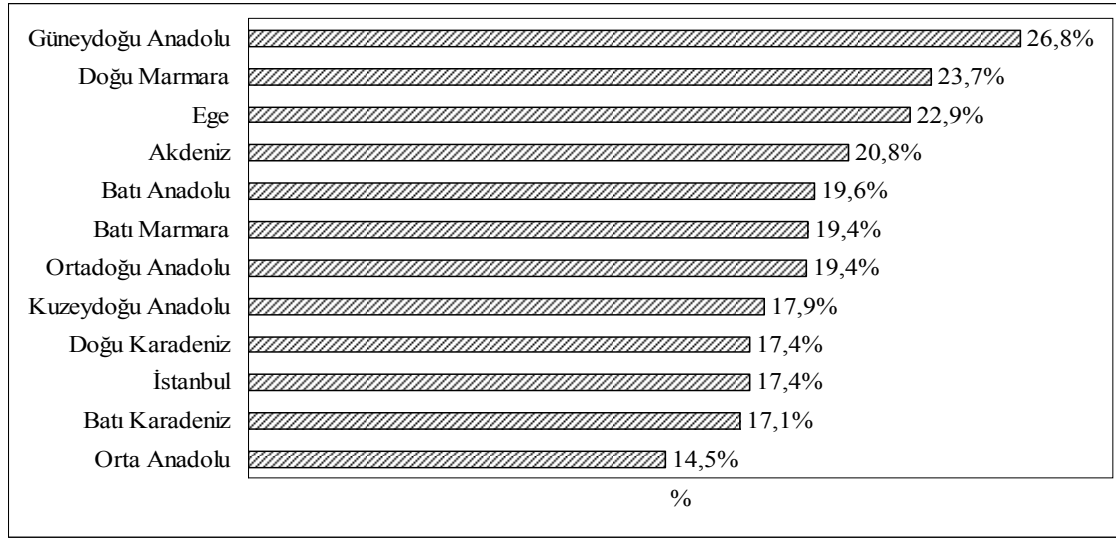
*Altı çizili olan iller TÜİK 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi örneklem grubunda yer alan illerdir.

Şekil 3.47: Bölgelere göre kişi başına ortalama aylık gelir ve harcama (YTL)

Tüketim üzerindeki toplam vergilerin gelire oranı Türkiye’deki 12 bölge ve İstanbul için hesaplandığında Şekil 3.48’da görülebileceği gibi şunlar gözlemlenmektedir: Güneydoğu Anadolu Bölgesi %26.8 ile en yüksek orana sahiptir. Bu bölgeyi Doğu Marmara %23.7 ile takip etmekte, son üç sırada ise %17.4 ile İstanbul, %17.1 ile Batı Karadeniz ve %14.5 ile Orta Anadolu yer almaktadır. Sıralamada birbirini takip eden bölgeler arasında büyük farklılıklar bulunmamakta, ama en yüksek orana sahip olan Güneydoğu Anadolu ile en düşük orana sahip Orta Anadolu arasındaki fark %12.3 olarak hesaplanmaktadır.

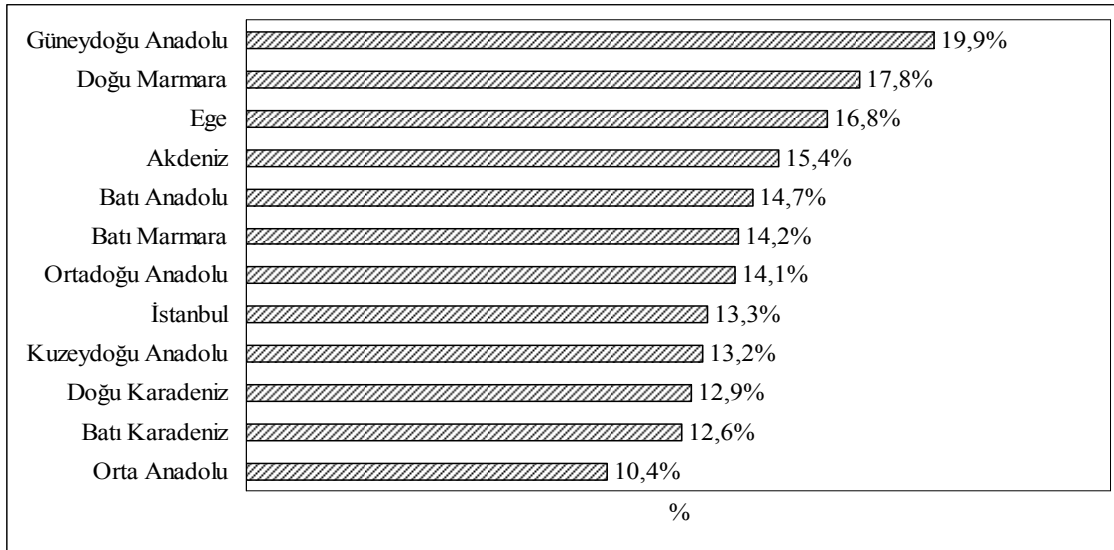
**Şekil 3.48: Tüketim üzerindeki toplam vergilerin gelire oranı
Bölgelere göre**

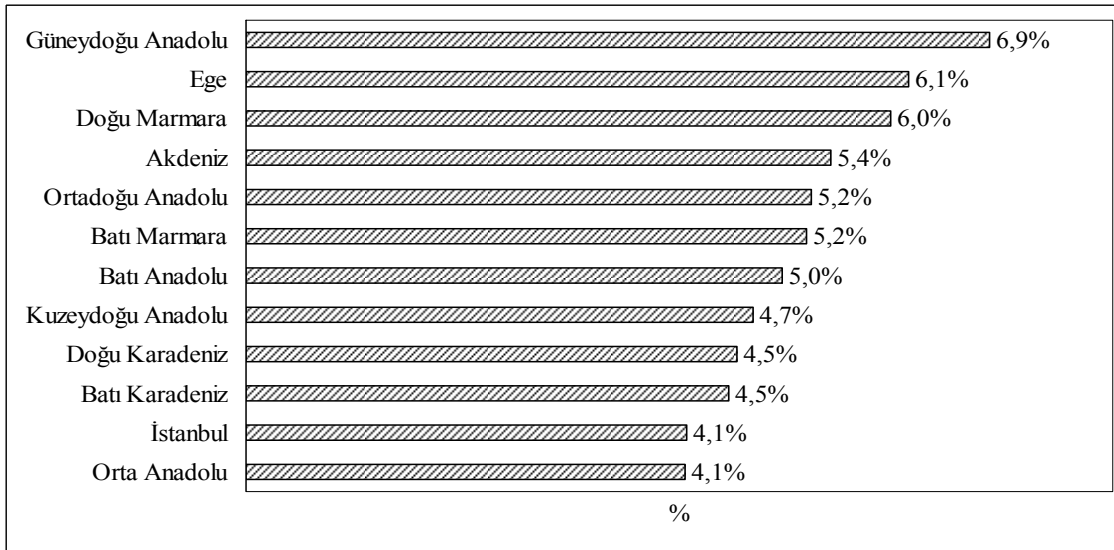
Şekil 3.49 incelendiğinde KDV’nin gelire oranına göre yapılan sıralamada yine Güneydoğu Anadolu %19.9 ile ilk sırada yer almakta, bu bölgeyi %17.8 ile Doğu Anadolu takip etmekte, en düşük grup ise %10.4 ile Orta Anadolu olarak hesaplanmaktadır. Tüketim üzerindeki ÖTV ve benzeri vergilerin gelire oranı hesaplandığında Şekil 3.50’de de görüldüğü gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi %6.9 ile en yüksek orana sahip olmaktadır. Bu sıralamada en düşük oran ise %4.1 ile Orta Anadolu Bölgesi’ne aittir.¹² Hem KDV hem de ÖTV ve diğer vergilere göre yapılan sıralamada en yüksek ve en düşük orana sahip bölgeler değişmemekte, ancak kalan bölgeler sıralamalarda farklı yerler alabilmektedir.

¹² Orta Anadolu Bölgesi’nin sıralamadaki bu yerini aşağıda, Şekil 3.57’de verilen ve tüketim tercihleri ile vergi oranlarının birlikte belirlediği durumla açıklamak mümkün gözükmemektedir. Aşağıda da tartışılacağı gibi, Orta Anadolu Bölgesi’nde KDV ve ÖTV’nin yüksek olduğu *mobilya ve ev aletleri* grubundaki mallara Türkiye ortalamasına ve diğer bölgelere göre çok daha az harcama yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu da, Orta Anadolu Bölgesi’nde tüketim üzerinden ödenen vergilerin gelire oranının düşük çıkmasına yol açmış gözükmemektedir.

**Şekil 3.49: Tüketim üzerindeki KDV'nin gelire oranı
Bölgelere göre**

**Şekil 3.50: Tüketim üzerindeki ÖTV vb. diğer vergilerin gelire oranı
Bölgelere göre**

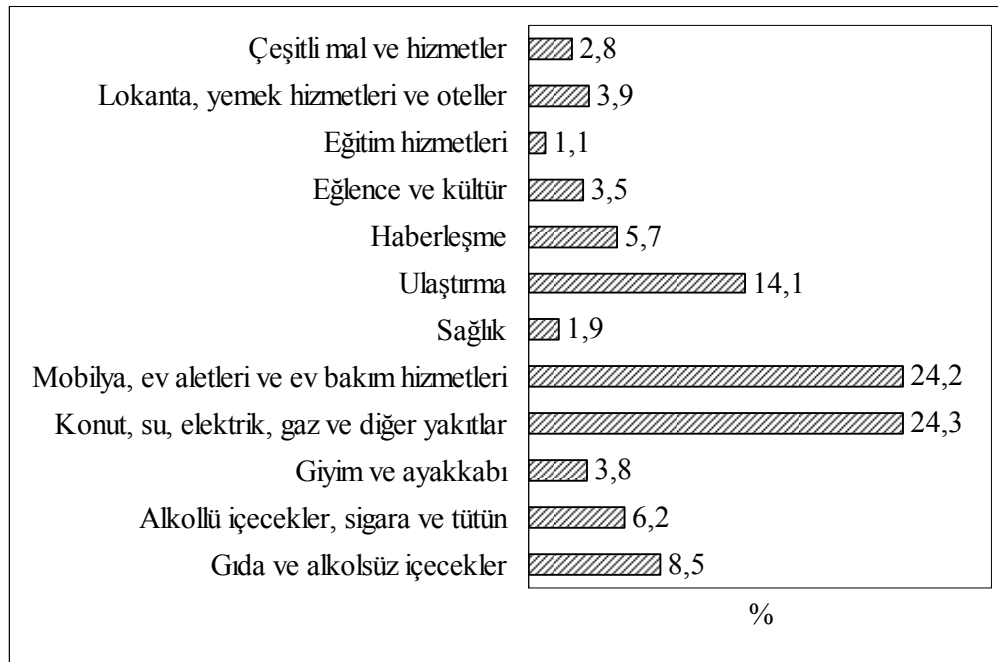
3.6. Değişik bölgelerde ödenen tüketim vergilerinin mal gruplarına dağılımı

Bölgelere göre tüketim üzerindeki vergilerin mal grupları üzerindeki dağılımı Şekil 3.51-3.62'de sunulmaktadır.

Şekil 3.51'de, en yüksek gelir grubunu temsil eden İstanbul Bölgesi için verilen dağılımın Türkiye ölçeğindeki dolaylı vergi dağılımı ile mukayesesinde dikkat çeken birkaç farklılık

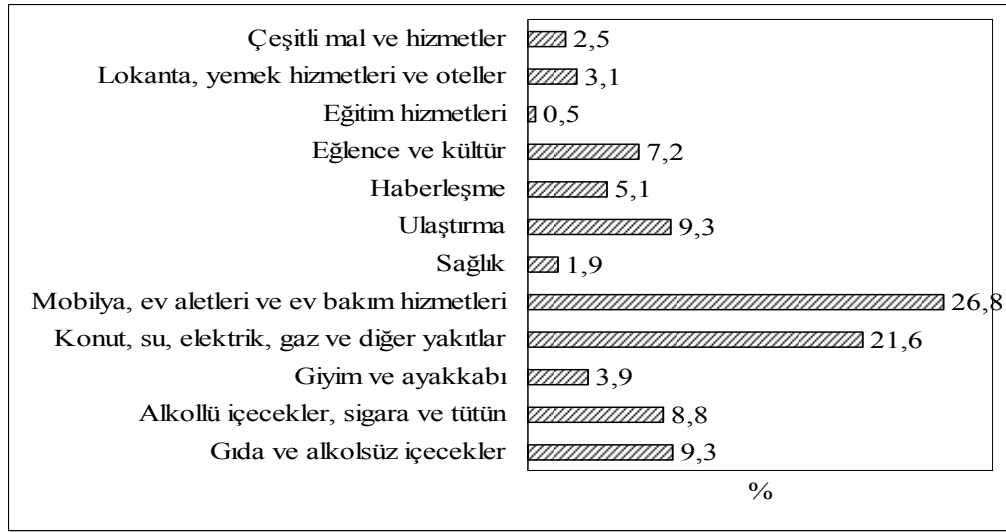
arasında, İstanbul bölgesinde toplam ödenen tüketim vergisi içinde *eğlence ve kültür* mal gruplarındaki malların tüketim sırasında ödenenlerin payının aynı oranın Türkiye ortalamasının %7.5 altında olması; diğer taraftan ise aynı oranın *ulaştırma* ve *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grupları için Türkiye ortalamasının kabaca %4 üzerinde olmasıdır. Şekil 3.51-3.62 incelendiğinde, İstanbul Bölgesi'nde *lokanta, yemek hizmetleri ve oteller*, *eğitim hizmetleri*, *ulaştırma* ve *sağlık* olmak üzere dört ayrı mal grubundaki malların tüketimi sırasında ödenen vergilerin toplam ödenen tüketim vergileri içindeki payının tüm bölgeler arasındaki en yüksek oranlar gözükmemektedir. Yine aynı şekillerden *eğlence ve kültür* ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* mal gruplarındaki mallar için ödenen tüketim vergilerinin toplam tüketim vergileri içindeki payının İstanbul Bölgesi'nde diğer bölgelerdeki aynı oranların hepsinden daha düşük olduğu bilgisi de ortaya çıkmaktadır.

**Şekil 3.51: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
İstanbul**

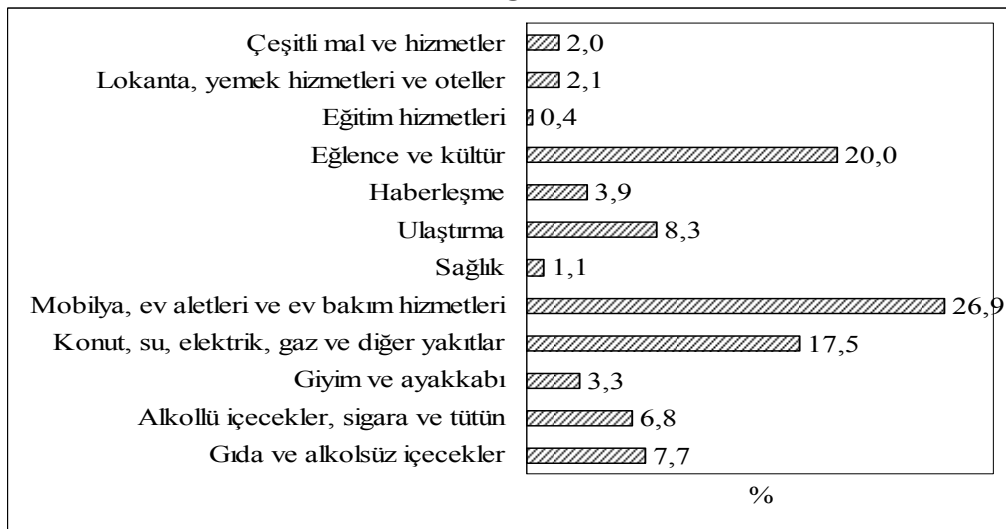
Şekil 3.52'de Batı Marmara (Tekirdağ, Balıkesir) için verilen dağılım, Türkiye genelindeki dağılım ile büyük benzerlik göstermektedir. Kayda değer en büyük farklılık olarak, *eğlence ve kültür* üzerindeki dolaylı vergilerin ağırlığının Batı Marmara'da Türkiye geneline kıyasla azaldığı dikkat çekici bir diğer nokta ise sağlık harcamaları üzerindeki dolaylı vergilerin %1.9 gibi bir seviye ile tüm bölgeler içerisinde (İstanbul'la birlikte) maksimum değerine ulaştığıdır.

Şekil 3.52: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Batı Marmara

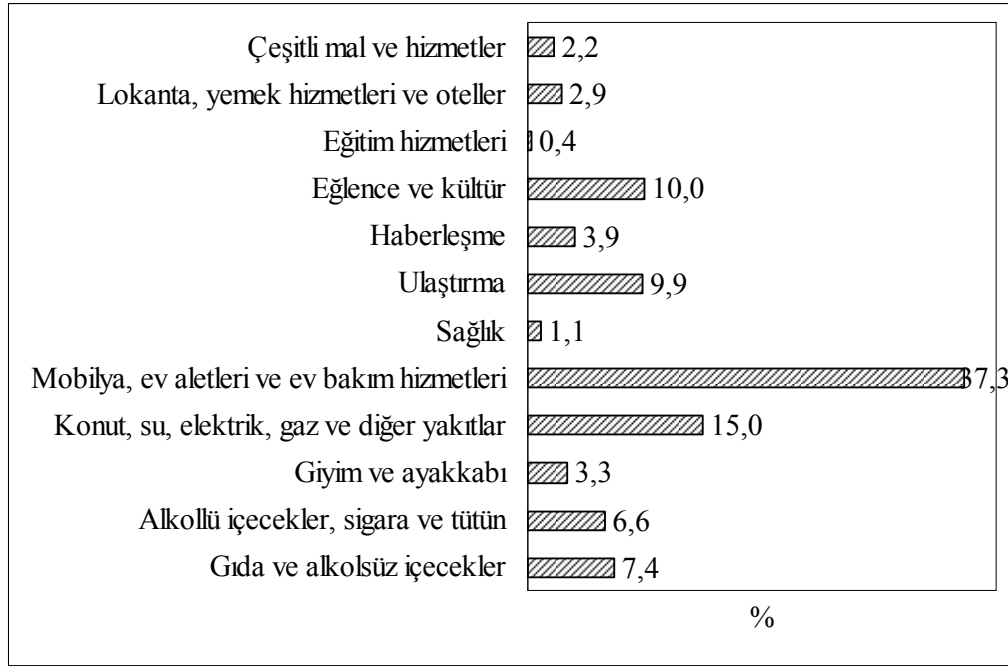
Şekil 3.53'den, tüketim üzerindeki vergilerin Ege Bölgesi (İzmir, Aydın, Manisa) içerisindeki dağılımına göz atıldığında, *eğlence ve kültür* dışındaki her mal grubu üzerindeki dolaylı vergilerin Şekil 3.36'daki Türkiye ortalamalarına kıyasla azaldığı ya da kabaca aynı kaldığı görülmektedir. *Eğlence ve kültür* tüketim grubu üzerindeki dolaylı vergiler ise Ege Bölgesi'nde %20 gibi bir ağırlıkla 2003 yılı içerisinde Türkiye ortalaması olan %11 oranının çok üzerinde gerçekleşmiştir. *Çeşitli mal ve hizmetler*, *giyim ve ayakkabı* ile *gıda ve alkolsüz içecekler* mal gruplarındaki dolaylı vergi oranları Ege Bölgesi'nde %2.0, %3.3 ve %7.7'lik değerleri ile tüm bölgeler içerisindeki en düşük değerlerine inmektedirler.

Şekil 3.53: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Ege

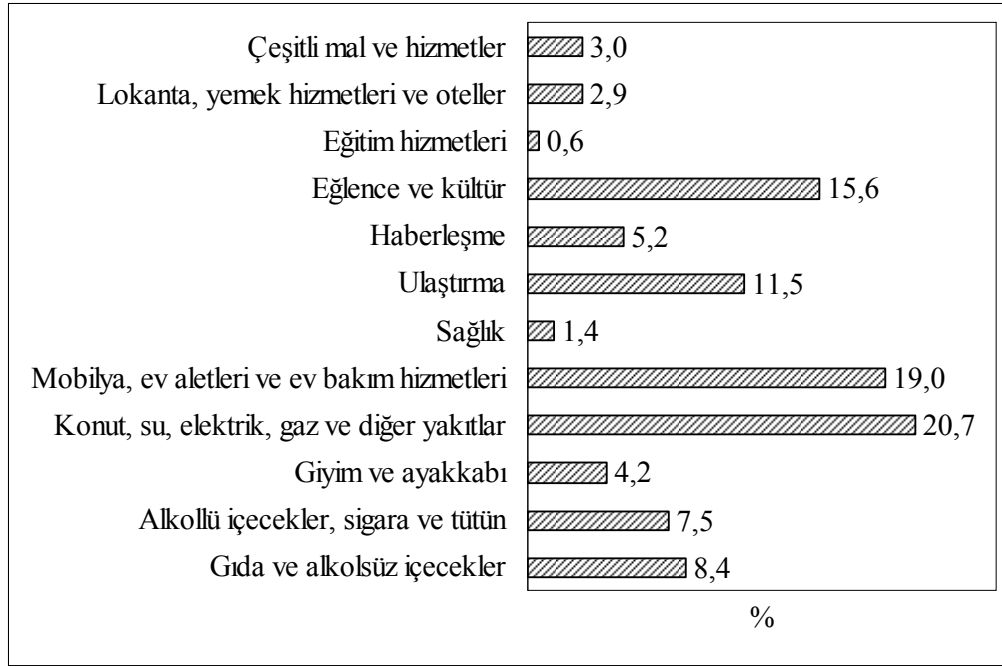
Üst gelir grubunun aşağılarındaki Doğu Marmara Bölgesi (Bursa, Kocaeli) için Şekil 3.54'te verilen dağılım, coğrafi olarak yakınında yer alan İstanbul Bölgesi dağılımından ilginç bir şekilde farklılaşmaktadır. Doğu Marmara Bölgesi'nde *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* %37.3 gibi çok büyük bir ağırlıkla tüm mal grupları içerisinde en çok dolaylı vergi üreten tüketim grubu olmuştur. *Giyim ve ayakkabı* mal grubu üzerindeki en düşük yüzde vergi %3.3 gibi bir seviyeyle Ege Bölgesi ile birlikte bu bölgede gerçekleşmektedir.

**Şekil 3.54: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Doğu Marmara**

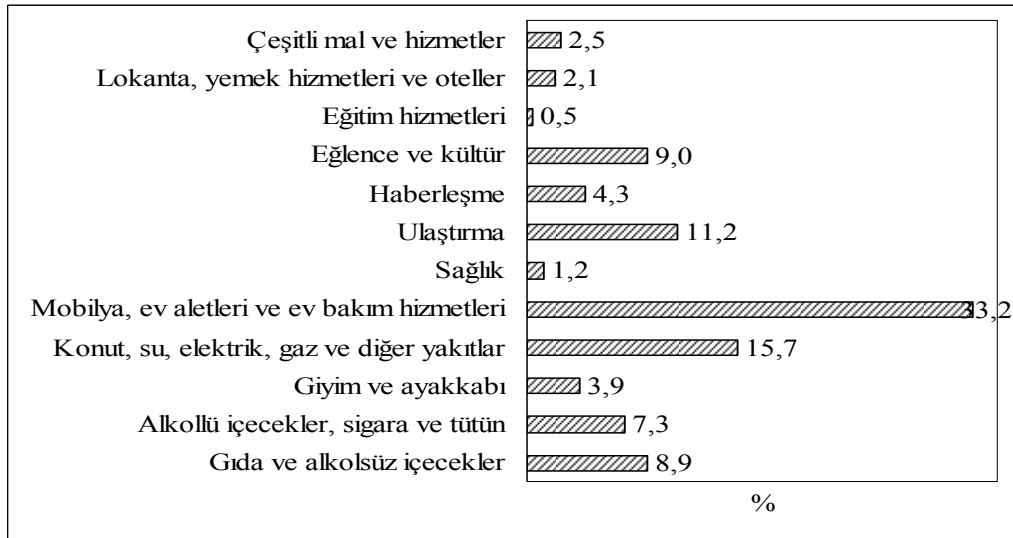
Gelir dağılımı sıralamasında ikinci gelen Batı Anadolu (Ankara, Konya) Bölgesi için hesaplanan mal gruplarına göre dolaylı vergi dağılımı, Şekil 3.55'den görüleceği üzere, en zengin gelir grubunu temsil eden İstanbul Bölgesi için hesaplanan dağılımdan önemli farklarla ayrılmaktadır. Batı Anadolu Bölgesi'nde *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* grubu ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubu %19.0 ve %20.7 gibi yakın ağırlıklarla en çok dolaylı vergiyi üretirken bu oranlar İstanbul için hesaplanmış oranların kabaca %4 altındadır. Öte yandan dikkat çekici başka bir nokta olarak, Batı Anadolu Bölgesi'nde *eğlence ve kültür* harcamaları üzerindeki dolaylı vergi, Türkiye ortalamasının %4.6 ve İstanbul için hesaplanan oranın %12.1 üzerinde bir değerle %15.6 olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3.55: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Batı Anadolu

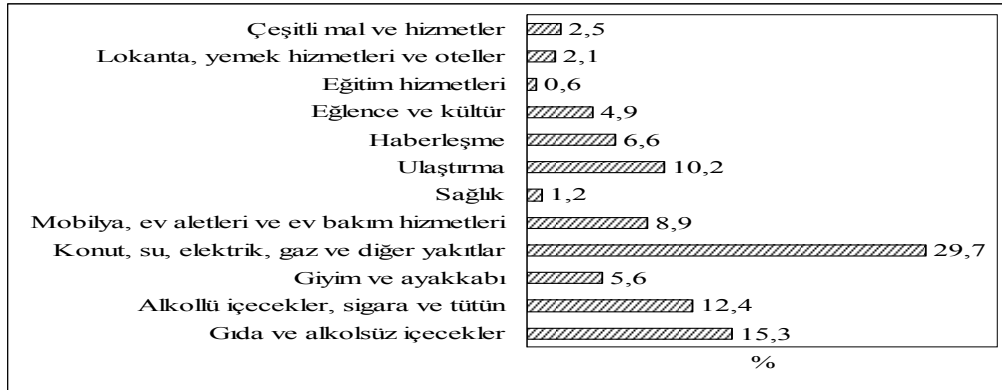
Şekil 3.56 ve 3.54'in karşılaştırılmasından anlaşılabacağı üzere, Akdeniz Bölgesi (Antalya, Adana, Hatay), dolaylı vergi dağılımında, gelir sıralamasında hemen üstünde yer alan Doğu Marmara Bölgesi ile büyük bir benzerlik sergilemektedir. Mal grupları içerisinde *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* %33.2 gibi en büyük ağırlığı elde ederken onu %15.7'lik bir oranla *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grubu izlemektedir.

Şekil 3.56: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Akdeniz

Orta düzeyde bir gelir grubu içerisinde yer alan Orta Anadolu Bölgesi (Kırıkkale, Kayseri) mal gruplarına göre dolaylı vergi dağılımında şaşırtıcı bir şekilde Türkiye ölçeğindeki dağılımdan ciddi farklılıklar göstermektedir (Şekil 3.57). *Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* üzerindeki dolaylı vergi bu bölgede %8.9 gibi düşük bir yüzde ile tüm bölge değerlerinin altında kalırken, *haberleşme* ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grupları üzerindeki dolaylı vergiler yine bu bölgede sırasıyla %6.6 ve %29.7 gibi yüzdeler ile tüm bölgeler arasında azami büyüklüklere ulaşmaktadır. Dikkat çekici diğer farklılıklar içerisinde, *alkollü içecekler, sigara ve tütün* ile *gıda ve alkolsüz içecekler* mal grupları üzerindeki dolaylı vergiler bu bölge için hesaplanan %12.4 ve %15.3 gibi yine iki rekor değerle tüm bölge sonuçlarının üzerinde yer almaktadır.¹³

**Şekil 3.57: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Orta Anadolu**

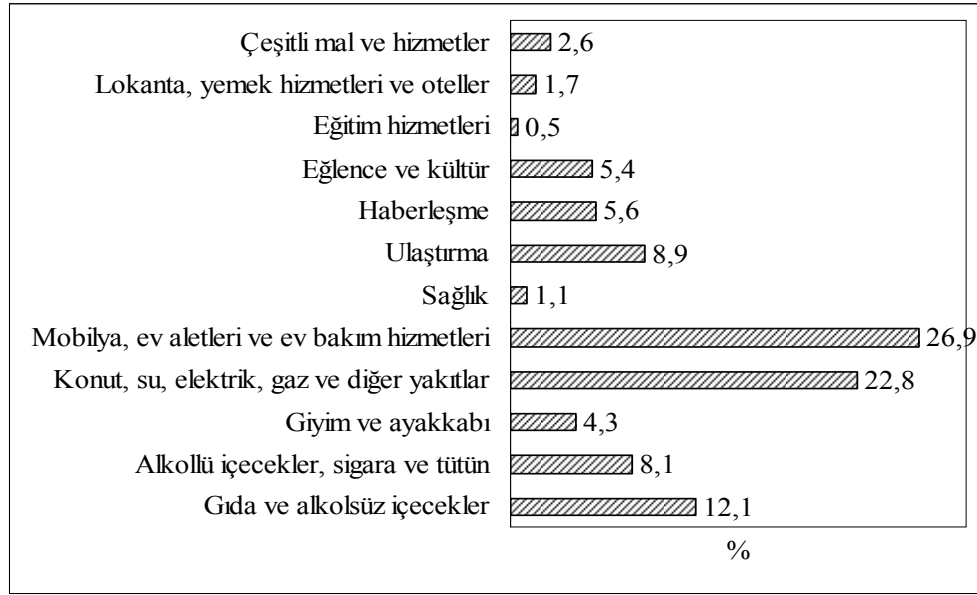

Dolaylı vergi dağılımında bölgeler arası bir başka benzerlik de kişi başına ortalama aylık gelir sıralamasında 194.6 YTL ve 192.3 YTL ile arka arkaya gelen Batı Karadeniz (Zonguldak, Kastamonu, Samsun) ve Ortadoğu Anadolu (Malatya, Van) Bölgeleri arasında gözlemlenmektedir. Şekil 3.58 ve Şekil 3.59'dan görüleceği üzere, bu iki bölge için en yüksek dolaylı tüketim vergisi, sırasıyla %26.9 ve %27 gibi yakın yüzdelerle *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* mal grubu üzerinde gerçekleşmiştir. *Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grubu üzerindeki dolaylı vergiler yine bu iki bölgede sırasıyla %22.8 ve %22.9 olarak gerçekleşmiştir. Her iki bölgenin Türkiye ölçeğinden önemli bir şekilde ayrıldığı mal grubu ise *eğlence ve kültür* olarak ortaya çıkmaktadır. Dolaylı tüketim vergileri bu mal

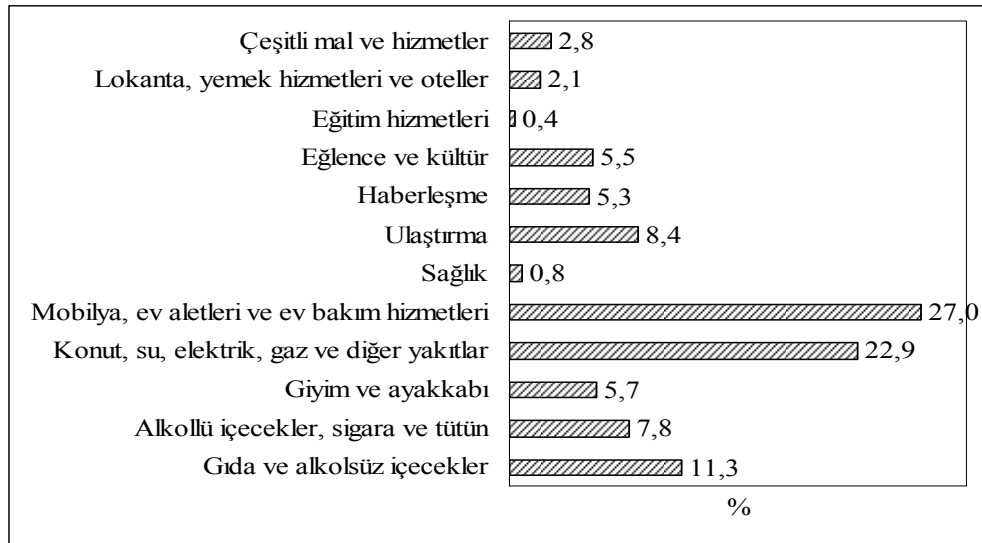
¹³ Diğer bölgelerdekilerden oldukça farklı olan bu oranların Orta Anadolu'daki tüketim kalıplarının farklılığından kaynaklanması beklenecektir. Tüketim kalıplarının neden Türkiye ortalamalarından bu kadar farklı olduğu ise, tüketim davranışlarını belirleyen etkenlerin ayrıntılı bir şekilde araştırılması ile anlaşılabilir. Çalışmanın nitel bölümünde bölge insanları ile yapılan bir odak grubu görüşmesinden (Konya görüşmesi) tüketim davranışlarındaki farklılıkların nedenlerini anlamaya yetecek ölçüde izlenim edinilememiştir.

grubunda Türkiye genelinde %11,0 iken Batı Karadeniz için 5.4% ve Ortadoğu Anadolu için de %5.5 olarak hesaplanmıştır. *Sağlık* için yapılan harcamalardaki dolaylı vergiler toplam vergiler içerisinde %0.8 ile en düşük değerini Ortadoğu Anadolu Bölgesi'nde alırken, *giyim ve ayakkabı* üzerindeki dolaylı vergiler de en yüksek yüzde değerine yine aynı bölgede ulaşmaktadır.

**Şekil 3.58: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Batı Karadeniz**

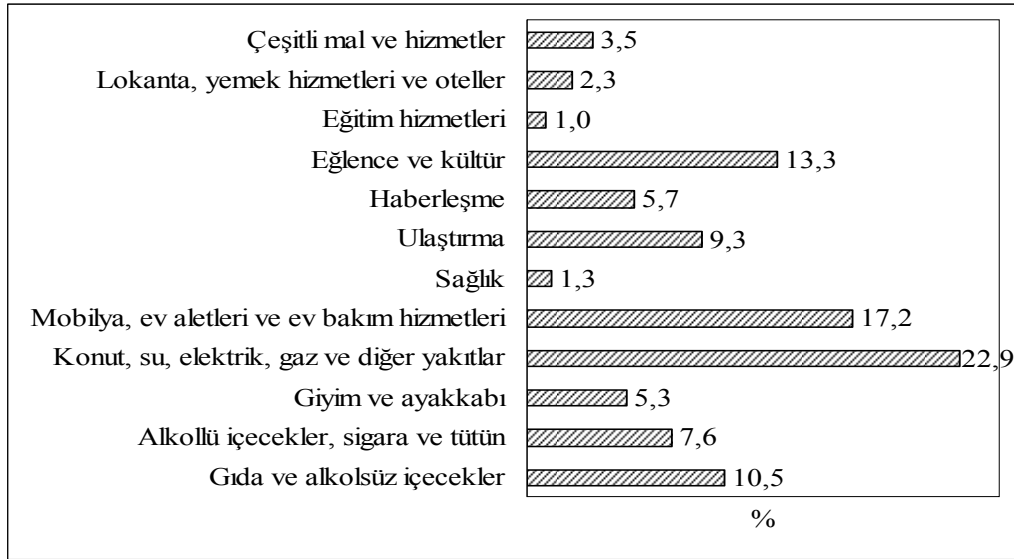

**Şekil 3.59: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Ortadoğu Anadolu**

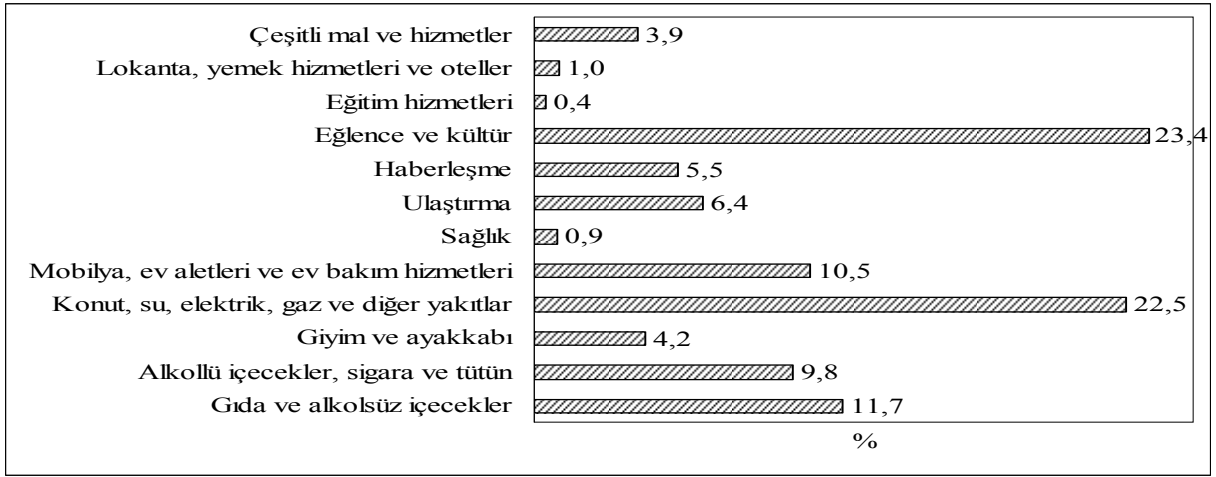
Doğu Karadeniz (Trabzon) Bölgesi'nde *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* grubu ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubu Şekil 3.60'ın gösterdiği gibi %17.2 ve %22.9 gibi ağırlıklarla en çok dolaylı vergiyi üretmektedir. Diğer mal grupları için dolaylı vergi oranları ise Türkiye ortalamalarına yakın seviyelerde değişmektedir. Şekil 3.60'ın Şekil 3.55 ile mukayesesi, farklı gelir gruplarını temsil eden Doğu Karadeniz (Trabzon) ve Batı Anadolu (Ankara, Konya) Bölgeleri için hesaplanmış dolaylı vergi dağılımları arasındaki ilginç benzerliği ortaya koymaktadır.

Şekil 3.60: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Doğu Karadeniz

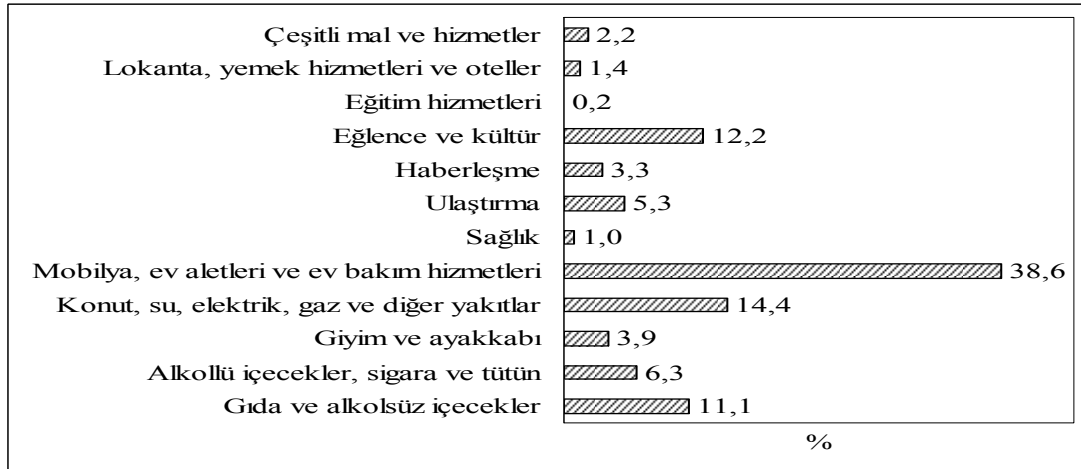
Kuzeydoğu Anadolu (Erzurum, Ağrı) Bölgesi, dolaylı vergi dağılımı ile Türkiye genelinden en çok ayrılan bölgeler arasında gösterilebilir (Şekil 3.61). *Çeşitli mal ve hizmetler* mal grubu ile *eğlence ve kültür* mal grubu üzerindeki dolaylı vergiler, bu bölgede tüm bölgeler içerisindeki maksimum büyüklüklerini sırasıyla %3.9 ve %23.4 değerleri ile almışlardır. Öte yandan, *lokanta, yemek hizmetleri ve oteller* mal grubu için tüketim harcamaları da %1.0 gibi bir yüzde ile yine bu bölgede minimum değerini almıştır. *Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* üzerindeki vergiler %10.5 gibi bir yüzde ile Türkiye ortalamasının (%27) çok altında yer alırken, *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grubu için dolaylı vergiler %22.5 gibi bir yüzde ile genel ortalamanın üstünde gerçekleşmiştir. Yine bu bölgede *alkollü içecekler, sigara ve tütün* ile *gıda ve alkolsüz içecekler* mal grupları üzerindeki dolaylı vergiler %9.8 ve %11.7 gibi değerlerle Türkiye ortalamalarının (%7.4 ve %9.3) üstünde yer almaktadır. Öte yandan *ulaştırma* mal grubu üzerindeki dolaylı vergiler %6.4 gibi bir büyüklükle Türkiye ortalamasının (%10) çok altında gerçekleşmiştir.

Şekil 3.61: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Kuzeydoğu Anadolu

En düşük gelir ve harcama grubunu temsil eden Güneydoğu Anadolu (Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin) Bölgesi için dolaylı vergilerin dağılımı (Şekil 3.62) ise (orta gelirli bölgeler grubunun üstlerinde yer alan) Akdeniz Bölgesi için hesaplanan dağılım ile önemli benzerliklere sahiptir. *Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* üzerindeki vergiler, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde %38.6 gibi bir yüzde ile rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Öte yandan *eğitim hizmetleri, haberleşme, ulaştırma* ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grupları üzerindeki dolaylı vergiler de sırasıyla %0.2, %3.3, %5.3 ve %14.4 gibi büyüklüklerle tüm bölgeler içerisindeki en düşük hesaplanan değerlerini Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde almışlardır. *Alkollü içecekler, sigara ve tütün* ile *gıda ve alkolsüz içecekler* mal grupları üzerindeki dolaylı vergiler ise bu bölgede sırasıyla %6.3 ve %11.2 gibi Türkiye ortalamalarından uzak olmayan değerler almışlardır.

Şekil 3.62: Tüketim üzerindeki vergilerin dağılımı
Güneydoğu Anadolu

Bölüm 4

4. Değişik meslek çalışanları için tüketim vergisi hesapları

Tüketim vergilerini yükü ile ilgili bulguları kamuoyu ile paylaşmayı kolaylaştırması amacıyla, çalışmanın temel aldığı TÜİK veri setinde yer alan sektör ve meslek kodları birarada kullanılarak değişik gelir düzeylerinde çeşitli çalışan tipleri yaratılmaya çalışılmıştır. Yaratılan tiplere verilerin geldiği sektör ve mesleklere karşılık gelebilecek şekilde adlar verilmiştir (doktor, öğretmen, üst düzey memur, üst düzey yönetici vb. gibi). Bu şekilde, değişik mesleklerde çalışan ve değişik gelirleri olan vatandaşların tüketimleri üzerinden ödedikleri toplam vergi miktarının somut bir biçimde ortaya konulması hedeflenmiştir.

Veri setinde kullanılan sektör ve meslek kodları şunlardır:

<u>Sektör kodları</u>	<u>Meslek grupları</u>
1. Tarım, avcılık, ormancılık	1. Kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler
2. Balıkçılık	3. Profesyonel meslek mensupları
4. Madencilik ve taş ocaklığı	3. Yardımcı profesyonel meslek mensupları
4. İmalat Sanayi	4. Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar
5. Elektrik gaz ve su	5. Hizmet ve satış elemanları
6. İnşaat ve bayındırlık işleri	6. Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları
7. Toptan ve perakende satış, motorlu araçlar, motosiklet, kişisel ve ev eşyalarının tamiri	7. Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar
8. Otel ve lokantalar	8. Tesis ve makine operatörleri ve montajcıları
9. Ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri	9. Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar
10. Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	
11. Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	
12. Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik	
13. Eğitim	
14. Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	
15. Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri	
16. Evlerde yaptırılan hizmet işleri	
17. Uluslararası örgütler ve temsilcilikleri	

Tablo 4.1’de değişik meslek gruplarında çalışanların gelir ve harcamaları ile ilgili bazı zet bilgiler ile tkretim harcamaları üzerindeki dolaylı vergilerin gelir ve harcama içindeki payları sunulmaktadır. Her satır başındaki “adlandırma”ların yanında belirtilen rakamların ilki, kullanılan sektör kodunu, ikincisi ise meslek kodunu göstermektedir. “İşsiz” ve “sigortasız çalışan niteliksiz işçi” örneklem grubunda çok az sayıda olduğundan sektör ve meslek kodu ayrımı yapılmadan hepsi dahil edilmiştir. Gelir ve harcama rakamları, belirtilen meslek grubundan tek bir kişinin geliri ile geçinen ortalama bir büyüklükteki bir hane içindir. şekil 1’de büyüteç altına alınan meslek tipleri sırasıyla doktor, imalat sanayiinde orta/st düzey mühendis, gayrimenkul pazarlama, kiralama şirketinde yönetici, özel bankada memur, özel bir havayolu şirketinde muhasebe uzmanı, devlette st düzey memur, eğitim sektörü/ğretmen, küçük/orta boy ifti, araba tamircisi, evlerde gündelikçi olarak çalışan temizlikçi ve sigortasız çalışan niteliksiz işçidir. Bu meslek gruplarından sigortasız çalışan niteliksiz işçi 422.55 YTL gibi bir ortalama aylık gelir ile en alt %20’lik gelir grubundadır. Bir st sırada 517.86 YTL ortalama aylık gelirle 4nc %20’lik gelir grubunda yer alan “evlerde gündelikçi olarak çalışan temizlikçi” yer almaktadır. Küçük/orta boy ifti ve araba tamircisi 748.6 YTL ve 689.8 YTL ortalama aylık gelirlerle 3nc %20’lik gelir dilimini ve ğretmen 1248.08 YTL gibi bir ortalama aylık gelirle 2nci %20’lik gelir dilimini temsil etmektedir. Geriye kalan tüm meslek grupları birinci %20’lik gelir grubunda yer almakta olup, bu grup için ortalama aylık gelir 3,531.6 YTL (doktor) ile 1,744.0 YTL (devlette st düzey memur) değerleri arasında değişmektedir. Değişik meslek grupları için harcamanın gelire oranı ile gelir grubu arasında manalı bir ilişki görülmemektedir. Bu oran en düşük değerini (%57.2) imalat sanayiinde orta/st düzey mühendis için ve en yüksek değerini de (%101.3) araba tamircisi için almaktadır.

Aynı şekilde harcamalar üzerindeki dolaylı verginin gelire ve harcamalara oranı ile gelir veya harcama seviyesi arasında da anlamlı monoton bir ilişki gözlemlenmemektedir. Dikkat çekici önemli bir nokta küçük/orta boy çiftçinin incelenen tüm meslek grupları içerisinde en yüksek oranda vergi ödüyor olmasıdır. Dolaylı vergilerin gelire ve harcamaya oranı, doktor için %21.9 ve %25.3, imalat sanayiinde orta/st düzey mühendis için %10.2 ve %17.8, gayrimenkul pazarlama, kiralama şirketinde yönetici için %14.0 ve %18.0, özel bankada memur için %17.2 ve %17.9, özel bir havayolu şirketinde muhasebe uzmanı için %12.8 ve %16.1, devlette st düzey memur için %19.5 ve %20.4, eğitim sektörü/ğretmen için %17.2 ve %19.5, küçük/orta boy ifti için rekor seviyelerle %24.5 ve %32.1, araba tamircisi için %16.2 ve %16.0, evlerde gündelikçi olarak çalışan temizlikçi için %13.6 ve %14.4 ve sigortasız çalışan niteliksiz işçi için %10.7 ve %13.8 olarak hesaplanmıştır.

TABLO 4.1

Değişik meslek gruplarında çalışanlar ve hanelerinin tüketim harcamaları üzerindeki dolaylı vergiler

	Aylık gelir (YTL)	Ait olunan %20'lik gelir dilimi	Aylık harcama (YTL)	Harcamanın gelire oranı (%)	Harcamalar üzerindeki toplam KDV (YTL)	Harcamalar üzerindeki toplam ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi		
							Toplam (YTL)	Gelire oranı (%)	Harcamalara oranı (%)
• Doktor (14/2)	3,531.6	1.	3,061.5	86.7	597.0	177.6	774.6	21.9	25.3
• İmalat sanayiinde orta/üst düzey mühendis (4/2)	2,668.4	1.	1,526.4	57.2	195.0	76.3	271.3	10.2	17.8
• Gayrimenkul pazarlama, kiralama şirketinde yönetici (11/1)	2,349.7	1.	1,822.1	77.5	227.72	100.50	328.22	14.0	18.0
• Özel bankada memur (10/4)	1,977.1	1.	1,903.5	96.3	235.27	104.79	340.06	17.2	17.9
• Özel bir havayolu şirketinde muhasebe uzmanı (9/2)	1,964.4	1.	1,561.8	79.5	198.39	53.73	252.11	12.8	16.1
• Devlette üst düzey memur (12/1)	1,744.0	1.	1,669.8	95.7	205.8	125.6	331.3	19.5	20.4
• Eğitim sektörü / Özel okulda öğretmen (13/2)	1,248.08	2.	1,103.82	88.4	159.46	55.73	215.18	17.2	19.5
• Küçük/orta boy çiftçi (1/6)	748.6	3.	570.9	76.2	133.99	49.56	183.55	24.5	32.1
• Araba tamir ustası (7/8)	689.8	3.	698.8	101.3	84.4	27.3	111.7	16.2	16.0
• İşsiz	599.9	4.	1,567.9	261.3	80.2	16.2	96.4	16.1	6.1
• Evlerde gündelikli olarak çalışan temizlikçi (16/9)	517.86	4.	486.53	94.0	51.61	18.68	70.29	13.6	14.4
• Sigortasız çalışan niteliksiz işçi	422.55	5.	325.98	77.1	35.48	9.59	45.07	10.7	13.8

Tablo 4.1’de gelir ve tüketim vergileri ile ilgili olarak bir takım özet bilgilerini bir arada sunmaya çalıştığımız 11 ayrı meslek grubu için hesaplanan dolaylı tüketim vergi miktarlarının seviyesi ile toplam harcamalar ve gelir içindeki paylarının tüketim mal grupları üzerindeki dağılımı Tablo 4.2-4.12’de rapor edilmektedir.

Tablo 4.2’de ortalama aylık geliri 3,531.6 YTL olan bir doktorun, yapmış olduğu ortalama aylık harcama 3,061.5 YTL içerisinde KDV miktarının 597,0 YTL, ÖTV vb. dolaylı vergilerin 177.6 YTL ve toplam tüketim vergi miktarının da 774.6 YTL olduğunu görmekteyiz. Bu vergi miktarlarının harcama içerisindeki paylarının %19.5, %5.8 ve %25.3, gelir içerisindeki paylarının ise %16.9, %5.0 ve %21.9 olduğu gözükmemektedir. Bir doktorun ödediği toplam tüketim vergilerinin en büyük kısmı toplam harcama ve gelir içerisinde %17.3 ve %15.0 gibi paylarla *eğlence ve kültür* mal grubu üzerinde gerçekleşmiştir. Bu yüzdeler ikinci en yüksek vergi çeken mal grubu *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* için %2.9 ve %2.5 iken, tüm diğer mal grupları için %1’in altında hesaplanmışlardır.

İmalat sanayiinde orta/üst düzey mühendisin Tablo 4.3’e temel teşkil eden ortalama aylık geliri 2,668.4 YTL olup, yapmış olduğu görece düşük ortalama aylık harcama 1,526.4 YTL içerisinde KDV miktarı 195.0 YTL, ÖTV vb. dolaylı vergiler 76.3 YTL ve toplam tüketim vergi miktarı da 271.3 YTL olarak hesaplanmıştır. Bu vergi miktarlarının harcama içerisindeki payları %12.8, %5.0 ve %17.8, gelir içerisindeki payları ise %7.3, %2.9 ve %10.2 gibi düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Ödenen toplam tüketim vergilerinin en büyük kısmı toplam harcama içerisinde %4.2 ve %4.0 gibi paylarla *ulaştırma ve konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grupları üzerinde gerçekleşmiştir. Toplam gelir içerisinde tüketim vergilerinin payları yine bu iki mal grubu için sırasıyla %2.4 ve %2.3 gibi en yüksek iki değeri almıştır.

Gayrimenkul pazarlama, kiralama şirketinde yönetici için Tablo 4.4’te verilen tüketim vergileri dağılımı, Tablo 4.3’te imalat sanayiinde çalışan orta/üst düzey mühendis için hesaplanmış dağılım ile önemli benzerlikler göstermektedir. Tablo 4.4’e temel teşkil eden ortalama aylık gelir 2,349.7 YTL olup, ortalama aylık harcama 1,822.1 YTL’dir. Harcamalar için ödenen aylık KDV miktarı 227.72 YTL, ÖTV vb. dolaylı vergiler 100.50 YTL ve toplam tüketim vergi miktarı da 328.22 YTL olarak gözükmemektedir. Bu vergilerin harcama içerisindeki payları %12.5, %5.5 ve %18.0, gelir içerisindeki payları da %9.7, %4.3 ve %14.0 olarak gerçekleşmiştir. Toplam tüketim vergilerinin en büyük kısmı toplam harcama içerisinde %5.3 ve %4.3 gibi paylarla *ulaştırma ve konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grupları üzerinde gerçekleşmiştir. Tüketim vergilerinin toplam gelir içerisindeki payları

yine bu iki mal grubu için sırasıyla 4.1% ve 3.3% gibi en yüksek iki değeri almış olup, tüm diğer mal grupları için %1'in altında hesaplanmışlardır.

Tablo 4.5'te özel bankada çalışan bir memurun tüketim vergilerinin mal grupları üzerinde dağılımı verilmektedir. Bu memurun ortalama aylık geliri 1,977.1 YTL olup, bu gelir içerisinde harcamaların payı 1,903.5 YTL gibi bir miktarla 96.3% olarak gözükmektedir. Ödenen KDV miktarı 235.27 YTL, ÖTV vb. dolaylı vergiler 104.79 YTL ve toplam tüketim vergileri de 340.06 YTL olarak hesaplanmıştır. Bu vergi miktarlarının harcama içerisindeki payları 12.4%, 5.5% ve 17.9%, gelir içerisindeki payları ise 11.9%, 5.3% ve 17.2% büyüklüğündedir. Ödenen toplam tüketim vergilerinin harcamalar içerisindeki payının mal gruplarına göre dağılımında ilk dört yeri sırasıyla 3.9%, 3.1%, 2.6% ve 2.5% gibi yüzdelerle *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, ulaştırma, haberleşme ile alkollü içecekler, sigara ve tütün işgal etmektedir*. Ödenen toplam tüketim vergilerinin gelir içerisindeki payları yine bu dört mal grubu için sırasıyla 3.8%, 3.0%, 2.5% ve 2.4% olarak gözükmektedir.

Tablo 4.6'da ortalama aylık geliri 1,964.4 YTL olan özel bir havayolu şirketinde çalışan bir muhasebe uzmanının, yapmış olduğu ortalama aylık harcama miktarı 1,561.8 YTL için ödemiş olduğu KDV miktarının 198.39 YTL, ÖTV vb. dolaylı vergilerin 53.73 YTL ve toplam tüketim vergi miktarının da 252.11 YTL olduğunu görmekteyiz. Bu vergi miktarlarının harcama içerisindeki payları 12.7%, 3.4% ve 16.1%, gelir içerisindeki payları ise 10.1%, 2.7% ve 12.8% olarak gerçekleşmiştir. Toplam tüketim vergilerinin en büyük kısmı toplam harcama ve gelir içerisinde 5.0%, 2.3% ve 1.5% gibi paylarla sırasıyla *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, alkollü içecekler, sigara ve tütün ile gıda ve alkolsüz içecekler* mal grupları üzerinde gerçekleşmiştir.

Devlette üst düzey bir memur için Tablo 4.7'de verilen tüketim vergileri dağılımı daha önce ele alınan meslek grupları için hesaplanan dağılımlardan ayrılmaktadır. Üst düzey memurun ortalama aylık geliri 1744.0 YTL olup, geliri içindeki ağırlığı 95.7% olan ortalama aylık harcaması 1,669.8 YTL'dir. Harcamalar için ödenen aylık KDV miktarı 205.8 YTL, ÖTV vb. dolaylı vergiler 125.6 YTL ve toplam tüketim vergi miktarı da 331.3 YTL olarak hesaplanmıştır. Bu vergilerin harcama içerisindeki payları 12.3%, 7.5% ve 20.4%, gelir içerisindeki payları da 12.0%, 7.5% ve 19.5% olarak gerçekleşmiştir. Toplam tüketim vergilerinin en büyük kısmı toplam harcama içerisinde 8.9% ve 3.4% gibi paylarla *ulaştırma ve konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* mal grupları üzerinde gerçekleşmiştir. Tüketim vergilerinin toplam gelir içerisindeki payları yine bu iki mal grubu için sırasıyla 8.5% ve 3.3% olarak en yüksek değerlere erişmektedir.

Eğitim sektöründe çalışan “tipik” bir öğretmen Tablo 4.8’de de gösterildiği gibi ayda 1,248 YTL gelire sahip olduğunda aylık harcaması 1,104 YTL ile gelirinin %88.4’ü dolayında gerçekleşmektedir. Bu harcamalar üzerinden ayda ödenen KDV 159 YTL, ÖTV vb. dolaylı vergiler ise 56 YTL tutmakta, toplam ödenen dolaylı vergiler ise 215 YTL’ye ulaşmaktadır. En çok KDV *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* (44 YTL) ve *eğlence ve kültür* (42 YTL) harcama grupları için ödenmektedir. Bu iki grubu 20 YTL ile *gıda ve alkolsüz içecekler* takip etmekte, en düşük KDV ise *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* için gerçekleşmektedir (0 YTL). En yüksek ÖTV v.b. dolaylı vergiler ise 14 YTL ile *eğlence ve kültür*, 13 YTL ile *ulaştırma* için ödenmektedir. Toplam dolaylı vergiler ise en çok 57 YTL ile *eğlence ve kültür* ve 54 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* kalemine ödenmektedir.

Yüzdesel olarak, ödenen toplam dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı %19.5 tutmaktadır. Bunun %14.4’ü KDV, %5.0’ı ÖTV vb. dolaylı vergiler olmaktadır. Harcamaların %4’ü *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlara*, yine %4’ü *eğlence ve kültür hizmetlerine* KDV olarak ödenmekte, en yüksek yüzdeye sahip ÖTV vb. dolaylı vergi ise %1 ile *eğlence ve kültür hizmetlerine* gerçekleşmektedir. *Eğlence ve kültüre* ödenen toplam dolaylı vergiler toplam harcamaların %5’ini, benzer şekilde *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlara* ödenen toplam dolaylı vergiler de toplam harcamaların %5’ini oluşturmaktadır.

Dolaylı verginin gelir içindeki payı ise %17.2 olarak hesaplanmakta, bunun %12.8’i KDV, %4.5’i ise ÖTV vb. dolaylı vergilerdir. En yüksek yüzdeye sahip gruplar KDV’de *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* (%4) ve *eğlence ve kültür* (%3) iken, ÖTV vb. diğer dolaylı vergilerde %1 ile *eğlence ve kültür* ve %1 ile *ulaştırma* olmakta, toplamda ise %5 ile *eğlence ve kültür* ve %4 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* olmaktadır.

Tablo 4.9 küçük/orta ölçekte bir çiftçinin analizini göstermektedir. Çiftçinin aylık geliri 749 YTL, aylık harcaması 571 YTL ve harcamasının gelirine oranı %76 olarak hesaplanmaktadır. Çiftçi ayda 134 YTL KDV ve 50 YTL ÖTV vb. dolaylı vergi olmak üzere toplam 184 YTL dolaylı vergi ödemektedir. KDV’nin içinde en yüksek harcama grubu 65 YTL ile *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* olmakta, takip eden grup ise 19 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* olmaktadır. En düşük KDV 1 YTL ile *eğitim hizmetlerine* ödenmektedir. ÖTV vb. dolaylı vergilerde ise yine en yüksek rakam 24 YTL ile *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetlerine* ödenmekte, bu grubu 7 YTL ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* takip etmektedir. Toplam dolaylı vergiler içinde *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetlerine* 89 YTL, *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlara* ise 25 YTL vergi ödenmektedir. *Eğitim hizmetlerine* ise 1 YTL toplam dolaylı vergi ödenmektedir.

Dolaylı verginin harcamalar içindeki payına bakıldığında ödenen toplam dolaylı vergiler %32 olmakta, bunun da %24'ü KDV, %9'u ise ÖTV vb. dolaylı vergilerdir. Yüzdesel olarak *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetlerine* ödenen KDV %11, takip eden en yüksek yüzde olarak *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* %3'tür. *Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetlerine* ödenen ÖTV vb. dolaylı vergiler ise %4'tür. Toplamda ise *mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* %16 değerine sahipken takip eden grup %3 ile *gıda ve alkolsüz içecekler* olmaktadır.

Dolaylı verginin gelir içindeki payı %25 iken, bunun %18'i KDV, %7'si ise ÖTV vb. dolaylı vergilerdir. *Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri* yüzde olarak KDV'de %9 ile, ÖTV vb. dolaylı vergilerde ise %3 ile en yüksek değerli kalemi oluşturmaktadır. Bu grubu *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* %3 KDV, %1 ÖTV vb. dolaylı vergiler ve toplamda %3 değeri ile takip etmektedir.

Tablo 4.10'da da görüldüğü gibi aylık geliri 690 YTL olmasına rağmen ayda 699 YTL'lik harcama ile harcamasının gelirine oranı %101'e çıkan bir araba tamircisinin ödediği dolaylı vergiler şu şekilde gerçekleşmektedir. KDV açısından bakıldığında en yüksek vergi ödenen harcama grubu 28 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* olmakta, bunu 16 YTL ile *gıda ve alkolsüz içecekler* ve daha sonra da 8 YTL ile *ulaştırma* takip etmektedir. ÖTV vb. dolaylı vergilere bakıldığında ise 12 YTL ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* ilk sırada yer almakta, daha sonra ise 6 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* ve 4 YTL ile *haberleşme* gelmektedir. Toplamda ise ödenen 112 YTL'lik dolaylı verginin 34 YTL'si *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlara*, 17 YTL'si *alkollü içecekler, sigara ve tütüne*, 16 YTL'si ise *gıda ve alkolsüz içeceklere* gitmektedir.

Dolaylı verginin harcamalar içindeki yüzdelik paylarına bakıldığında toplam dolaylı vergiler %16.0 olmakta ve bunun %12.1'i KDV, %3.9'u ise ÖTV vb. dolaylı vergiler tutmaktadır. KDV'ye bakıldığında %4 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* ilk sırada yer almakta, bu grubu %2 ile *gıda ve alkolsüz içecekler* takip etmektedir. ÖTV vb. dolaylı vergilerde ise en yüksek değer %2 ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* iken, bu grubu %1 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* takip etmektedir. Toplamda ise %5 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* gelmekte, bu grubu %2 ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* izlemektedir.

Dolaylı verginin gelir içindeki yüzdelik payları hesaplandığında toplam vergi değeri %16.2 olmakta, bunun %12.2'si KDV, %4.0'ı ise ÖTV vb. dolaylı vergiler olmaktadır. KDV rakamlarına bakıldığında %4 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtları* %2 ile *gıda ve alkolsüz içecekler* takip etmektedir. ÖTV vb. dolaylı vergilerde ise %2 ile *alkollü içecekler,*

sigara ve tütün en yüksek değere sahip olmaktadır. Toplam ödenen dolaylı vergilerde %5 ile konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar ilk sırada iken bu harcama grubunu %2 ile alkollü içecekler, sigara ve tütün izlemektedir.

Tablo 4.11’de aylık geliri 600 YTL, harcaması 1,568 YTL ve harcamasının gelirine oranı %261 olan bir işsiz gösterilmiştir. İşsiz vatandaş ayda 80 YTL KDV, 16 YTL ÖTV vb. dolaylı vergiler olmak üzere toplam 96 YTL dolaylı vergi ödemektedir. KDV’nin 49 YTL’si *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubuna, 15 YTL’si ise *gıda ve alkolsüz içeceklere* ödenmektedir. ÖTV vb. dolaylı vergilerde ise *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubuna 6 YTL, *alkollü içecekler, sigara ve tütüne* ise 5 YTL ödenmektedir. Toplamda da 55 YTL *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubuna, 15 YTL de *gıda ve alkolsüz içeceklere* dolaylı vergi ödenmektedir.

Dolaylı verginin harcama içindeki yüzdesel payına bakıldığında KDV %5 tutmakta, bunun da %3’ü *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlardan*, %1’i ise *gıda ve alkolsüz içeceklerden* kaynaklanmaktadır. ÖTV vb. dolaylı vergilerde ise toplam %1’in içinde en yüksek değer %0.4 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlara* aittir. Toplam verginin oranı %6 tutmakta, bunun içinde ise *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* %4, *gıda ve alkolsüz içecekler* ise %1 değerlerine sahip olmaktadır.

Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı incelendiğinde KDV %13 değerine, ÖTV vb. dolaylı vergiler %3 ve toplam dolaylı vergiler %16 değerlerine sahip olmaktadır. KDV içinde *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* %8, *gıda ve alkolsüz içecekler* ise %2 tutmaktadır. ÖTV vb. dolaylı vergilere bakıldığında *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* %1 ile en yüksek değere sahip harcama grubudur. Toplam dolaylı vergide ise *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* %9, takip eden grup olarak *gıda ve alkolsüz içecekler* %3 değerlerine sahiptir.

Tablo 4.12 incelendiğinde evlerde gündelikçi olarak çalışan bir temizlikçi ayda 518 YTL’lik gelire sahip olmakta, ayda 487 YTL’lik harcama yapmakta ve sonuçta gelirinin %94’ünü harcamaktadır. Ayda harcamalarına bağlı olarak 70 YTL’lik dolaylı vergi ödemekte ve bunun 52 YTL’sini KDV, 19 YTL’sini ise ÖTV vb. dolaylı vergiler oluşturmaktadır. En yüksek KDV 27 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubuna ödenmekte, bu grubu 11 YTL ile *gıda ve alkolsüz içecekler* ve 3 YTL ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* takip etmektedir. ÖTV vb. dolaylı vergilere bakıldığında ise 10 YTL ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* ilk sırada yer almakta, bu grubu 6 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* izlemektedir. Toplam dolaylı vergilerde en yüksek değer 33 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* iken, 13 YTL ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* ikinci sırada, 11 YTL ile *gıda ve alkolsüz içecekler* üçüncü sırada yer almaktadır.

Dolaylı verginin harcamalar içindeki payında ödenen toplam vergiler %14.4 iken, bunun %10.6'sı KDV, %3.8'i ise ÖTV vb. dolaylı vergilerdir. KDV değerleri içinde *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* %6 ile ilk sırada iken bu gruba en yakın değer %2 ile *gıda ve alkolsüz içecekler* aittir. ÖTV vb. dolaylı vergilerde ise en yüksek değer %2 ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün*dür. Toplamda %7 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* en yüksek değere sahiptir ve *alkollü içecekler, sigara ve tütün* %3 ile bu grubu takip etmektedir.

Dolaylı verginin gelir içindeki payında KDV %10, ÖTV vb. dolaylı vergiler %4 ve toplamda dolaylı vergiler %14 değerlerine sahiptir. KDV gözönüne alındığında en yüksek değerler %5 ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* ve takiben %2 ile *gıda ve alkolsüz içecekler* iken, ÖTV vb. dolaylı vergiler incelendiğinde *alkollü içecekler, sigara ve tütün* %2 değerine sahiptir. Toplam vergide ise *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* %6 değeri ile ilk sırada yer almakta, bu harcama grubunu %3 ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* takip etmektedir.

Tablo 4.13'te de görüldüğü üzere aylık geliri 423 YTL olan sigortasız olarak çalışan bir niteliksiz işçi gelirinin %77'sini harcamakta ve bu harcamalar ayda 326 YTL tutmaktadır. İşçi ayda 35.5 YTL KDV ve 9.6 YTL ÖTV vb. dolaylı vergiler olmak üzere toplam 45.1 YTL dolaylı vergi ödemektedir. En çok KDV ayda 18 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubuna ödenmekte, bu grubu 8 YTL ile *gıda ve alkolsüz içecekler* takip etmektedir. Ayda en çok ÖTV vb. dolaylı vergi ise 6 YTL ile *alkollü içecekler, sigara ve tütüne* ödenmekte, takip eden grup olarak *haberleşmeye* 2 YTL ödenmektedir. Toplamda ise en yüksek dolaylı vergi 19 YTL ile *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlara*, sonra da 8 YTL ile *alkollü içecekler, sigara ve tütüne* ödenmektedir.

Dolaylı verginin harcamalar içindeki payına bakıldığında KDV %11, ÖTV vb. dolaylı vergiler %3 ve toplam dolaylı vergiler %14 tutmaktadır. KDV değerlerinde *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubu %6, gıda ve alkolsüz içecekler %2 oranlarına sahiptir. ÖTV vb. dolaylı vergiler oranlarında ise *alkollü içecekler, sigara ve tütün* %2 ile en yüksek değere sahipken toplam dolaylı vergilerde *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubu %6 ve *alkollü içecekler, sigara ve tütün* %3 ile ilk iki sırada yer alan harcama gruplarıdır.

Dolaylı verginin gelir içindeki payı incelendiğinde KDV %8, ÖTV vb. dolaylı vergiler %2 ve toplam dolaylı vergiler %11 tutmaktadır. KDV rakamlarında *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubu %4, *gıda ve alkolsüz içecekler* %2 değerlerindedir. ÖTV vb. dolaylı vergilerde ise en yüksek yüzde %1 ile *alkollü içecekler, sigara ve tütün* harcama grubunda gerçekleşmiştir. Toplam dolaylı vergilerde ise *konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar* grubu %5, *alkollü içecekler, sigara ve tütün* %2 tutmaktadır.

TABLO 4.2

Doktor

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
3,531.6 YTL 3,061.5 YTL 86.7%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	23.8	0.9	24.7	3.2%	0.8%	0.03%	0.8%	0.7%	0.0%	0.7%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	6.1	21.7	27.8	3.6%	0.2%	0.7%	0.9%	0.2%	0.6%	0.8%
Giyim ve ayakkabı	14.4	0.0	14.4	1.9%	0.5%	0.0%	0.5%	0.4%	0.0%	0.4%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	81.9	7.7	89.6	11.6%	2.7%	0.3%	2.9%	2.3%	0.2%	2.5%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Sağlık	9.3	0.0	9.3	1.2%	0.3%	0.0%	0.3%	0.3%	0.0%	0.3%
Ulaştırma	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Haberleşme	10.6	11.8	22.4	2.9%	0.3%	0.4%	0.7%	0.3%	0.3%	0.6%
Eğlence ve kültür	395.8	134.6	530.5	68.5%	12.9%	4.4%	17.3%	11.2%	3.8%	15.0%
Eğitim hizmetleri	30.1	0.0	30.1	3.9%	1.0%	0.0%	1.0%	0.9%	0.0%	0.9%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	12.3	0.0	12.3	1.8%	0.4%	0.0%	0.4%	0.3%	0.0%	0.3%
Çeşitli mal ve hizmetler	12.7	0.9	13.6	1.8%	0.4%	0.0%	0.4%	0.4%	0.0%	0.4%
TOPLAM	597.0	177.6	774.6	100%	19.5%	5.8%	25.3%	16.9%	5.0%	21.9%

TABLO 4.3

İmalat sanayiinde orta/üst düzey mühendis

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
 2,668.4 YTL 1,526.4 YTL 57.2%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	24.4	0.5	24.9	9.2%	1.6%	0.0%	1.6%	0.9%	0.0%	0.9%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	6.0	17.9	23.9	8.8%	0.4%	1.2%	1.6%	0.2%	0.7%	0.9%
Giyim ve ayakkabı	18.0	0.0	18.0	6.6%	1.2%	0.0%	1.2%	0.7%	0.0%	0.7%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	53.3	8.1	61.4	22.6%	3.5%	0.5%	4.0%	2.0%	0.3%	2.3%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	16.2	2.8	19.0	7.0%	1.1%	0.2%	1.2%	0.6%	0.1%	0.7%
Sağlık	6.0	0.0	6.0	2.2%	0.4%	0.0%	0.4%	0.2%	0.0%	0.2%
Ulaştırma	30.8	34.0	64.8	23.9%	2.0%	2.2%	4.2%	1.2%	1.3%	2.4%
Haberleşme	9.4	10.4	19.8	7.3%	0.6%	0.7%	1.3%	0.4%	0.4%	0.7%
Eğlence ve kültür	5.4	0.9	6.3	2.3%	0.4%	0.1%	0.4%	0.2%	0.0%	0.2%
Eğitim hizmetleri	2.0	0.0	2.0	0.7%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	13.7	0.0	13.7	5.1%	0.9%	0.0%	0.9%	0.5%	0.0%	0.5%
Çeşitli mal ve hizmetler	9.9	1.5	11.4	4.2%	0.6%	0.1%	0.7%	0.4%	0.1%	0.4%
TOPLAM	195.0	76.3	271.3	100%	12.8%	5.0%	17.8%	7.3%	2.9%	10.2%

TABLO 4.4

Gayrimenkul pazarlama, kiralama şirketinde yönetici

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
2,349.7 YTL 1,822.1 YTL 77.5%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	18.5	0.9	19.4	5.9%	1.0%	0.0%	1.1%	0.8%	0.0%	0.8%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	6.0	17.9	23.9	7.3%	0.3%	1.0%	1.3%	0.3%	0.8%	1.0%
Giyim ve ayakkabı	18.0	0.0	18.0	5.5%	1.0%	0.0%	1.0%	0.8%	0.0%	0.8%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	71.3	6.5	77.8	23.7%	3.9%	0.4%	4.3%	3.0%	0.3%	3.3%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	18.8	2.0	20.7	6.3%	1.0%	0.1%	1.1%	0.8%	0.1%	0.9%
Sağlık	9.5	0.0	9.5	2.9%	0.5%	0.0%	0.5%	0.4%	0.0%	0.4%
Ulaştırma	39.2	57.5	96.7	29.5%	2.2%	3.2%	5.3%	1.7%	2.4%	4.1%
Haberleşme	11.7	12.4	24.1	7.3%	0.6%	0.7%	1.3%	0.5%	0.5%	1.0%
Eğlence ve kültür	7.8	1.9	9.7	3.0%	0.4%	0.1%	0.5%	0.3%	0.1%	0.4%
Eğitim hizmetleri	1.8	0.0	1.8	0.5%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	14.9	0.0	14.9	4.5%	0.8%	0.0%	0.8%	0.6%	0.0%	0.6%
Çeşitli mal ve hizmetler	10.3	1.5	11.7	3.6%	0.6%	0.1%	0.6%	0.4%	0.1%	0.5%
TOPLAM	227.7	100.5	328.2	100%	12.5%	5.5%	18.0%	9.7%	4.3%	14.0%

TABLO 4.5

Özel bankada memur

Aylık gelir 1,977.1 YTL Aylık harcama 1,903.5 YTL Harcamanın gelire oranı 96.3%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	23.7	0.0	23.7	7.0%	1.2%	0.0%	1.4%	1.2%	0.0%	1.3%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	11.9	35.6	47.5	14.0%	0.6%	1.9%	2.5%	0.6%	1.8%	2.4%
Giyim ve ayakkabı	25.7	0.0	25.7	7.6%	1.4%	0.0%	1.4%	1.3%	0.0%	1.3%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	69.2	5.9	75.1	22.1%	3.6%	0.3%	3.9%	3.5%	0.3%	3.8%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	21.7	2.0	23.7	7.0%	1.1%	0.1%	1.2%	1.1%	0.1%	1.2%
Sağlık	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Ulaştırma	21.7	39.5	61.3	18.0%	1.1%	2.1%	3.1%	1.1%	2.0%	3.0%
Haberleşme	27.7	19.8	47.5	14.0%	1.5%	1.0%	2.6%	1.4%	1.0%	2.5%
Eğlence ve kültür	4.0	0.0	4.0	1.2%	0.2%	0.0%	0.2%	0.2%	0.0%	0.2%
Eğitim hizmetleri	4.0	0.0	4.0	1.2%	0.2%	0.0%	0.2%	0.2%	0.0%	0.2%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	13.8	0.0	13.8	4.1%	0.7%	0.0%	0.7%	0.7%	0.0%	0.7%
Çeşitli mal ve hizmetler	9.9	2.0	11.9	3.5%	0.5%	0.1%	0.6%	0.5%	0.1%	0.6%
TOPLAM	235.3	104.8	340.1	100%	12.4%	5.5%	17.9%	11.9%	5.3%	17.2%

TABLO 4.6

Özel bir havayolu şirketinde muhasebe uzmanı

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
1,964.4 YTL 1,561.8 YTL 79.5%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	22.2	0.5	22.7	9.0%	1.4%	0.0%	1.5%	1.1%	0.0%	1.2%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	9.4	27.2	36.5	14.5%	0.6%	1.7%	2.3%	0.5%	1.4%	1.9%
Giyim ve ayakkabı	17.5	0.0	17.5	6.9%	1.1%	0.0%	1.1%	0.9%	0.0%	0.9%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	71.5	6.8	78.3	31.1%	4.6%	0.4%	5.0%	3.6%	0.3%	4.0%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	6.0	1.2	7.1	2.8%	0.4%	0.1%	0.5%	0.3%	0.1%	0.4%
Sağlık	11.0	0.0	11.0	4.4%	0.7%	0.0%	0.7%	0.6%	0.0%	0.6%
Ulaştırma	17.0	3.0	19.9	7.9%	1.1%	0.2%	1.3%	0.9%	0.2%	1.0%
Haberleşme	10.5	11.7	22.2	8.8%	0.7%	0.7%	1.4%	0.5%	0.6%	1.1%
Eğlence ve kültür	9.2	1.8	11.0	4.4%	0.6%	0.1%	0.7%	0.5%	0.1%	0.6%
Eğitim hizmetleri	4.4	0.0	4.4	1.7%	0.3%	0.0%	0.3%	0.2%	0.0%	0.2%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	9.5	0.0	9.5	3.8%	0.6%	0.0%	0.6%	0.5%	0.0%	0.5%
Çeşitli mal ve hizmetler	10.3	1.7	12.0	4.7%	0.7%	0.1%	0.8%	0.5%	0.1%	0.6%
TOPLAM	198.4	53.7	252.1	100%	12.7%	3.4%	16.1%	10.1%	2.7%	12.8%

TABLO 4.7

Devlette üst düzey memur

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
1,744.0 YTL 1,669.8 YTL 95.7%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	17.4	0.0	17.4	5.3%	1.0%	0.0%	1.0%	1.0%	0.0%	1.0%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	3.5	10.5	14.0	4.2%	0.2%	0.6%	0.8%	0.2%	0.6%	0.8%
Giyim ve ayakkabı	24.4	0.0	24.4	7.4%	1.5%	0.0%	1.5%	1.4%	0.0%	1.4%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	48.8	7.0	55.8	16.8%	2.9%	0.4%	3.4%	2.8%	0.4%	3.3%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	15.7	1.7	17.4	5.3%	0.9%	0.1%	1.1%	0.9%	0.1%	1.1%
Sağlık	3.5	0.0	3.5	1.1%	0.2%	0.0%	0.2%	0.2%	0.0%	0.2%
Ulaştırma	52.3	94.2	146.5	44.2%	3.1%	5.6%	8.9%	3.0%	5.4%	8.5%
Haberleşme	8.7	8.7	17.4	5.3%	0.5%	0.5%	1.0%	0.5%	0.5%	1.0%
Eğlence ve kültür	7.0	0.0	7.0	2.1%	0.4%	0.0%	0.5%	0.4%	0.0%	0.5%
Eğitim hizmetleri	3.5	0.0	3.5	1.1%	0.2%	0.0%	0.2%	0.2%	0.0%	0.2%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	5.2	0.0	5.2	1.6%	0.3%	0.0%	0.3%	0.3%	0.0%	0.3%
Çeşitli mal ve hizmetler	15.7	3.5	19.2	5.8%	0.9%	0.2%	1.3%	0.9%	0.2%	1.2%
TOPLAM	205.8	125.6	331.3	100%	12.3%	7.5%	20.4%	12.0%	7.5%	19.5%

TABLO 4.8

Eğitim sektörü / Öğretmen

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
1,248.08 YTL 1,103.82 YTL 88.4%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	20.0	0.6	20.6	9.6%	1.8%	0.1%	1.9%	1.6%	0.0%	1.6%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	3.0	9.0	12.0	5.6%	0.3%	0.8%	1.1%	0.2%	0.7%	1.0%
Giyim ve ayakkabı	11.9	0.0	11.9	5.5%	1.1%	0.0%	1.1%	1.0%	0.0%	1.0%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	44.2	9.7	53.8	25.0%	4.0%	0.9%	4.9%	3.5%	0.8%	4.3%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Sağlık	2.8	0.0	2.8	1.3%	0.2%	0.0%	0.2%	0.2%	0.0%	0.2%
Ulaştırma	12.8	13.1	25.8	12.0%	1.2%	1.2%	2.3%	1.0%	1.0%	2.1%
Haberleşme	7.3	7.4	14.7	6.8%	0.7%	0.7%	1.3%	0.6%	0.6%	1.2%
Eğlence ve kültür	42.2	14.4	56.6	26.3%	3.8%	1.3%	5.1%	3.4%	1.2%	4.5%
Eğitim hizmetleri	2.4	0.0	2.4	1.1%	0.2%	0.0%	0.2%	0.2%	0.0%	0.2%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	4.6	0.0	4.6	2.1%	0.4%	0.0%	0.4%	0.4%	0.0%	0.4%
Çeşitli mal ve hizmetler	8.3	1.6	9.9	4.6%	0.7%	0.1%	0.9%	0.7%	0.1%	0.8%
TOPLAM	159.5	55.7	215.2	100%	14.4%	5.0%	19.5%	12.8%	4.5%	17.2%

TABLO 4.9

Küçük/orta boy çiftçi

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
748.6 YTL 570.9 YTL 76.2%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	16.1	0.3	16.4	9.0%	2.8%	0.1%	2.9%	2.2%	0.0%	2.2%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	2.5	7.3	9.8	5.4%	0.4%	1.3%	1.7%	0.3%	1.0%	1.3%
Giyim ve ayakkabı	5.1	0.0	5.1	2.8%	0.9%	0.0%	0.9%	0.7%	0.0%	0.7%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	19.5	5.2	24.7	13.4%	3.4%	0.9%	4.3%	2.6%	0.7%	3.3%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	65.2	23.7	88.9	48.4%	11.4%	4.1%	15.6%	8.7%	3.2%	11.9%
Sağlık	2.4	0.0	2.4	1.3%	0.4%	0.0%	0.4%	0.3%	0.0%	0.3%
Ulaştırma	5.3	6.1	11.4	6.2%	0.9%	1.1%	2.0%	0.7%	0.8%	1.5%
Haberleşme	2.7	2.9	5.6	3.0%	0.5%	0.5%	1.0%	0.4%	0.4%	0.7%
Eğlence ve kültür	10.4	3.7	14.1	7.7%	1.8%	0.7%	2.5%	1.4%	0.5%	1.9%
Eğitim hizmetleri	0.5	0.0	0.5	0.3%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	1.9	0.0	1.9	1.1%	0.3%	0.0%	0.3%	0.3%	0.0%	0.3%
Çeşitli mal ve hizmetler	2.3	0.4	2.7	1.5%	0.4%	0.1%	0.5%	0.3%	0.1%	0.4%
TOPLAM	134.0	49.6	183.6	100%	23.5%	8.7%	32.1%	17.9%	6.6%	24.5%

TABLO 4.10**Araba tamircisi**

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
689.8 YTL 698.8 YTL 101.3%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	15.6	0.4	16.0	14.3%	2.2%	0.1%	2.3%	2.3%	0.1%	2.3%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	4.3	12.2	16.5	14.8%	0.6%	1.7%	2.4%	0.6%	1.8%	2.4%
Giyim ve ayakkabı	6.1	0.0	6.1	5.5%	0.9%	0.0%	0.9%	0.9%	0.0%	0.9%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	28.1	6.2	34.3	30.7%	4.0%	0.9%	4.9%	4.1%	0.9%	5.0%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	5.2	0.9	6.1	5.4%	0.7%	0.1%	0.9%	0.7%	0.1%	0.9%
Sağlık	2.8	0.0	2.8	2.5%	0.4%	0.0%	0.4%	0.4%	0.0%	0.4%
Ulaştırma	7.5	2.8	10.3	9.2%	1.1%	0.4%	1.5%	1.1%	0.4%	1.5%
Haberleşme	3.8	4.1	7.9	7.1%	0.5%	0.6%	1.1%	0.5%	0.6%	1.1%
Eğlence ve kültür	1.3	0.3	1.6	1.4%	0.2%	0.0%	0.2%	0.2%	0.0%	0.2%
Eğitim hizmetleri	0.8	0.0	0.8	0.7%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	6.6	0.0	6.6	5.9%	0.9%	0.0%	0.9%	1.0%	0.0%	1.0%
Çeşitli mal ve hizmetler	2.3	0.4	2.8	2.5%	0.3%	0.1%	0.4%	0.3%	0.1%	0.4%
TOPLAM	84.4	27.3	111.7	100%	12.1%	3.9%	16.0%	12.2%	4.0%	16.2%

TABLO 4.11

İşsiz

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
599.9 YTL 1,567.9 YTL 261.3%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	14.6	0.2	14.8	15.3%	0.9%	0.0%	0.9%	2.4%	0.0%	2.5%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	1.7	4.6	6.3	6.5%	0.1%	0.3%	0.4%	0.3%	0.8%	1.0%
Giyim ve ayakkabı	3.4	0.0	3.4	3.6%	0.2%	0.0%	0.2%	0.6%	0.0%	0.6%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	48.9	6.1	55.0	57.0%	3.1%	0.4%	3.5%	8.2%	1.0%	9.2%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Sağlık	0.5	0.0	0.5	0.5%	0.0%	0.0%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%
Ulaştırma	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Haberleşme	3.9	4.3	8.2	8.5%	0.2%	0.3%	0.5%	0.6%	0.7%	1.4%
Eğlence ve kültür	0.4	0.0	0.4	0.4%	0.0%	0.0%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%
Eğitim hizmetleri	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	0.8	0.0	0.8	0.8%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%
Çeşitli mal ve hizmetler	6.0	1.1	7.1	7.3%	0.4%	0.1%	0.5%	1.0%	0.2%	1.2%
TOPLAM	80.2	16.2	96.4	100%	5.1%	1.0%	6.1%	13.4%	2.7%	16.1%

TABLO 4.12

Evlerde gündelikçi olarak çalışan temizlikçi

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
517.86 YTL 486.53 YTL 94.0%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	11.1	0.4	11.5	16.3%	2.3%	0.1%	2.4%	2.1%	0.1%	2.2%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	3.2	9.6	12.8	18.2%	0.7%	2.0%	2.6%	0.6%	1.8%	2.5%
Giyim ve ayakkabı	3.1	0.0	3.1	4.3%	0.6%	0.0%	0.6%	0.6%	0.0%	0.6%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	27.2	5.6	32.9	46.8%	5.6%	1.2%	6.8%	5.3%	1.1%	6.3%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Sağlık	0.6	0.0	0.6	0.8%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%
Ulaştırma	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Haberleşme	2.5	2.7	5.3	7.5%	0.5%	0.6%	1.1%	0.5%	0.5%	1.0%
Eğlence ve kültür	0.8	0.2	0.9	1.3%	0.2%	0.0%	0.2%	0.2%	0.0%	0.2%
Eğitim hizmetleri	0.3	0.0	0.3	0.5%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	1.3	0.0	1.3	1.8%	0.3%	0.0%	0.3%	0.2%	0.0%	0.2%
Çeşitli mal ve hizmetler	1.5	0.2	1.7	2.5%	0.3%	0.1%	0.4%	0.3%	0.0%	0.3%
TOPLAM	51.6	18.7	70.3	100%	10.6%	3.8%	14.4%	10.0%	3.6%	13.6%

TABLO 4.13

Sigortasız çalışan niteliksiz işçi

Aylık gelir Aylık harcama Harcamanın gelire oranı
422.55 YTL 325.98 YTL 77.1%

	Harcamalar üzerindeki dolaylı vergi (harcama gruplarına göre)				Dolaylı vergilerin harcamalar içindeki payı (%)			Dolaylı vergilerin gelir içindeki payı (%)		
Harcama Grubu	KDV (YTL)	ÖTV vb. dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı vergi (YTL)	Toplam dolaylı verginin harcama gruplarına dağılımı (%)	KDV	ÖTV vb. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi	KDV	ÖTV vd. dolaylı vergi	Toplam dolaylı vergi
Gıda ve alkolsüz içecekler	7.9	0.0	7.9	17.6%	2.4%	0.0%	2.4%	1.9%	0.0%	1.9%
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	2.2	6.1	8.3	18.4%	0.7%	1.9%	2.5%	0.5%	1.4%	2.0%
Giyim ve ayakkabı	1.6	0.0	1.6	3.5%	0.5%	0.0%	0.5%	0.4%	0.0%	0.4%
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	18.0	1.0	19.1	42.4%	5.5%	0.3%	5.9%	4.3%	0.2%	4.5%
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Sağlık	0.2	0.0	0.2	0.4%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%	0.0%	0.0%
Ulaştırma	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Haberleşme	2.0	2.2	4.2	9.3%	0.6%	0.7%	1.3%	0.5%	0.5%	1.0%
Eğlence ve kültür	0.4	0.0	0.4	0.9%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%
Eğitim hizmetleri	0.0	0.0	0.0	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	1.6	0.0	1.6	3.4%	0.5%	0.0%	0.5%	0.4%	0.0%	0.4%
Çeşitli mal ve hizmetler	1.6	0.2	1.8	4.1%	0.5%	0.1%	0.6%	0.4%	0.1%	0.4%
TOPLAM	35.5	9.6	45.1	100%	10.9%	2.9%	13.8%	8.4%	2.3%	10.7%

Bölüm 5

5. Niteliksel Veriler: Toplumsal Ve Kültürel Bir Söylem Olarak Vergi

5.1. Giriş

Vergi ile ilgili bilimsel araştırmalar incelendiğinde vergi konusunun daha fazla ekonomi ve siyaset bilimi alanları çerçevesinde, bu disiplinlerin söylemleri ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmada vergi kavramının – ekonomik anlamından tümüyle bağımsız ele alınmasının mümkün olmadığını unutmaksızın – ekonomik kavramsallaştırmanın ötesindeki boyutlarıyla, özellikle de kültürel ve toplumsal söylem içindeki yeri itibariyle de ele alınması hedeflenmiştir.

Vergi ödemenin kamu kurumları (daha genel olarak devlet) ile vatandaş arasındaki en somut bağlardan biri olduğu, bireylerin (vatandaşların) ödedikleri dolaylı ve dolaysız vergilerin yönetime katılma kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği daha önce belirtilmişti. Vergi, devlet kavramının vatandaşların günlük yaşamındaki en somut yansımalarından biridir. Kişiler vergi aracılığıyla kamu sisteminin bilinçli veya bilinçsiz bir parçasını oluştururlar.

Araştırmanın nitel kısmında elde edilen bulguları değerlendiren bu bölümde veri olarak dayanan kaynaklar İstanbul, Konya, Diyarbakır ve Trabzon’da gerçekleştirilen odak grup toplantıları ile çeşitli sivil toplum kuruluşu (STK) ve meslek örgütü temsilcileri ile yapılan derinlemesine görüşmelerdir. Bu tür bir veri seti vatandaşların, STK’ların ve meslek örgütlerinin günlük yaşamlarında ve işleyişlerinde yalnızca vergi bağlamında değil, daha genel olarak da devlet ve kamu kurumlarıyla nasıl karşılaştıkları, ne tür bir ilişki kurdukları konusunda da bilgi sağlamaktadır. Vatandaşların, STK’ların ve çeşitli meslek örgütlerinin deneyimlerini ve sorunlarını yansıtan bu anlatılar, devlet ve buna ilişkili olarak vergi kavramının günlük yaşam kültürü içinde nasıl somutlaştırıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

5.2. Yöntem

Araştırmanın bu aşamasında vatandaşlardan, STK’lardan ve meslek örgütlerinden daha sonra Türkiye çapında uygulanmak üzere geliştirilmesi hedeflenen nicel anket çalışması için taban ve girdi teşkil edecek nitel veri toplanması hedeflenmiştir. Sözü edilen nitel veri vatandaşlarla

yapılan odak grup toplantıları ve sivil toplum ve meslek kuruluşlarının temsilcileri ile yapılan derinlemesine görüşmeler yoluyla elde edilmiştir.

5.2.1. Odak grup toplantıları

Toplumun farklı kesimlerini yansıtmaları beklenen farklı gruplarla altı odak grup toplantısı yapılmıştır. Bu toplantılardan üçü İstanbul’da, diğer üçü ise Diyarbakır, Trabzon ve Konya’da gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5.1’deki bütün gruplar, Konya çiftçi grubu dışında, kadın-erkek karışık gruplardır. Kasım-Aralık 2005 tarihlerinde gerçekleştirilen odak grup toplantıları araştırma ekibi tarafından yönetilmiş ve yalnızca ses kaydı yapılmıştır. Odak grup toplantıları öncesi genel bir soru akış dökümanı hazırlanmış olmakla beraber, katılımcılar temel olarak sorularla kısıtlanmamıştır.

Tablo 5.1: Odak grup tartışmaları örneklem dağılımı

<u>İstanbul</u>	<u>Konya</u>	<u>Trabzon</u>	<u>Diyarbakır</u>
1. Memur (10 kişi)	Çiftçi (10 kişi)	Esnaf /memur (10 kişi)	Memur/esnaf/işçi (10 kişi)
2. Etnaf (12 kişi)			
3. İşçi/sigortasız (8 kişi)			

5.2.2. Derinlemesine görüşmeler

Derinlemesine görüşmeler Türkiye’de vergi konusunda doğrudan ilgili veya dolaylı olarak ilgilenen STK’lar ve meslek kuruluşları ile yapılmıştır. Görüşmeler Aralık 2005 – Nisan 2006 tarihleri arasında kalan dönemde gerçekleştirilmiştir. Tablo 5.2’de temsilcileri ile derinlemesine görüşme yapılan kuruluşların listesi verilmiştir.

Tablo 5.2: Derinlemesine görüşme yapılan STK ve meslek kuruluşları

1. Tüketicuyu Koruma Derneği (TÜKODER)	7. Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)
8. İstanbul Etnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (İSTESOB)	8. Kamu Emekçileri Sendikası (KESK)
3. Kristal-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu TÜRK-İŞ’e bağlı Cam, Çimento, Seramik ve Toprak Sanayi İşçileri Sendikası)	9. Liberal Düşünce Topluluğu
4. DİSK (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu)	10. Türkiye Ziraat Odaları Birliği
5. Bir Yeminli Mali Müşavir	11. Türkiye Ekonomik ve Politik Araştırmalar Vakfı (TEPAV)
6. Vergi Konseyi	12. Ziraat Mühendisleri Odası

5.3. Bulgular

Odak grubu toplantıları ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen anlatıların incelenmesi sonucunda, vergi konusundaki genel sorunların ve bu konudaki kültürel anlayışı yansıtan unsurların beş ana tema altında toplanabileceği görülmüştür. Birbirlerini bütünüyle dışlamayan, çoğunlukla içiçe geçmiş bu temalar şunlardır:

- Vergi tanımı
- Demokrasi
- Adalet
- Vatandaşlık
- Güven, şeffaflık-hesap verebilirlik

5.3.1. Vergi Tanımı

Odak gurup tartışmalarının başında katılımcılara öncelikle vergi denince ne anladıkları sorulmuştur. Anlatılar, vergi konusunda oldukça kapsamlı ve ayrıntılı tanımların yanı sıra vergi kavramı ile ilgili önemli algı yanlışları olduğunu işaret etmektedir. Aşağıda Diyarbakır'dan işsiz bir vatandaşın vergi tanımı sunulmaktadır:

Diyarbakır, işsiz sosyolog:

“Vergi; bir devletin var olma nedeni, bir devlet bildiğim kadarıyla üretim yapmaz, vatandaşlarına hizmet götürmekle mükellef, öyle bir sorumluluğu var. Vatandaşın güvenliği, sağlığı, eğitimi gibi sorumluluğu var. Kendisi üretim yapmadığı için de mutlaka bu vatandaştan, üretim yapan insanlardan belli oranlarda pay alacak ki bu hizmetleri götürebilsin..... Vergi işbirliğinden doğmuş bir olay, bir olgu, toplumun en küçük katmanlarından, kurumlarından, en üst katmanlarına kadar bazen sözlü bazen yazılı olarak bir sözleşme niteliğindedir. Bir evde bile her bir üyenin o grubun hayatını devam ettirebilmesi için belli bir kaynağa ihtiyacı vardır. İş birliği şeklinde karşılanır. Devletin varlığını devam ettirebilmesi için kendini oluşturan unsurlardan belli miktarda vergi alması gerekiyor.”

Aynı konuda Diyarbakır'dan bir öğretmenin ifadesi ise şöyledir:

Diyarbakır, öğretmen:

“Mutlaka şimdi benim kendi gücümle, kendi imkanlarımla halledemeyeceğim bir sürü hizmet vardır. Örneğin mahallenin altyapısını yapamam, kanalizasyondur, sudur, elektriktir, iletişim sistemi geliştirmek gibi bir gücüm yok. Bu da devlete verdiğim vergilerle olabilir ancak...”

Bu tür, konunun özünü yansıtan vergi tanımlarının yanı sıra tanım ve uygulama konusunda önemli sayıda katılımcının yanlış ve çelişkili algıları olduğu da gözlemlenmiştir. Trabzon'dan

arabayla çevre illerde pazarlama yapan bir özel şirket satış elemanının Katma Değer Vergisi (KDV) konusundaki aşağıdaki ifadeleri, vergi gibi teknik bir konunun vatandaşta nasıl kafa karışıklığı yaratabileceğine bir örnektir:

Trabzon, arabayla pazarlama yapan özel şirket elemanı:

“Şehiriçi dolmuşlarda sabah gidiyorum %18 vergi ödüyorum. Akşam dönüyorum, yine bir %18 daha... %36 vergi ödüyoruz... En basit örnek taşımacılıkta her gün %36 vergi veriyoruz... Ama yol ücretlerini vergi iadesinde kullanamıyoruz.”

Türkiye’de vergi mevzuatı sivil toplum kuruluşları içinde öncelikle işçi sendikalarını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, vergi ve STK ilişkisini en iyi açıklayan örneklerden birinin KRİSTAL-İŞ’le yapılan görüşmeden gelmesi şaşırtıcı olmamıştır:

KRİSTAL-İŞ:

“Vergi sendikaların önemli gündem maddelerinden birisi. Sonuçta toplu pazarlık masasında elde ettiğimiz kazancın önemli bir bölümünü ya doğrudan doğruya devlet için pazarlık etmiş oluyoruz ya da dolaylı olarak tüketim vergileriyle geri vermiş oluyoruz. Tabi bu alım gücünü ciddi bir biçimde aşındırdığı için sendika üzerinde üyenin bir baskısı olarak da geri dönüyor. Yani ücretlerde brüt olarak elde etmiş olduğumuz kazanımlar değil, reel harcanabilir gelir nedir o önem taşıyor. Dolayısıyla vergi politikalarındaki gayri adil düzenlemeler doğrudan doğruya sendikaların gündemine, özellikle toplu pazarlık sürecine yansıyor.”

Vergi tanımı, bu araştırmanın önemli amaçlarından biri olan toplumda ödenen vergiler konusunda farkındalık yaratma açısından da önem taşımaktadır. Tanımın içinde yer alması beklenen, verginin amacı ve getirisi kavramları net olduğu ölçüde farkındalığın artması beklenmektedir.

5.3.2. Demokrasi

Anlatıların en fazla kesiştiği noktalardan biri vatandaşların vergi kavramını demokrasi ile ilişkilendirmeleri olmuştur. Vergiden kaynaklanan sorunların çoğunlukla demokrasi ve demokratik kurumların iyi çalışmamasıyla bağdaştırıldığı görülmüştür. Bu sorunun en önemli kaynağı olarak vatandaşın devlet ve kurumları karşısında kendisini güçsüz, sessiz ve etkisiz hissetmesi ortaya çıkmaktadır. Vatandaşların, vergi ödemeyi her ne kadar siyasal bir katılım olarak görmeseler de, vergi ödüyor olmanın hesap sorma hakkı yarattığı konusunda oldukça bilinçli oldukları görülmüştür. Ancak kurumların demokratik yapılarına duyulan inançsızlığın hesap sorma davranışını önemli ölçüde engellediği anlaşılmaktadır.

Bu konuda İstanbul'daki odak grubu toplantılarında vatandaşlar şu görüşleri ifade etmişlerdir:

İstanbul, esnaf:

“Ben bir Mercedes firması değilim ki vergi konusunda pazarlık yapayım. Vergi konusunda pazarlık yapıldığını gayet iyi biliyorum. Şimdi biz esnaf olarak birleşsek belki bir şey yapabiliriz. Her birimiz teker teker küçüğüz..... Bir toplumun tepki anlayışı farklıdır. İngiltere de ete zam geliyor ayaklanılıyor. Türkiye de en zaruri şeye zam geliyor kimsenin sesi çıkmıyor. Biz vergi memurundan değil polisten korkuyoruz. Elin Amerikalısı ise polisten değil vergi memurundan korkuyor.”

İstanbul, öğretmen:

“İşsiz devletten hesap sorabiliyor mu, soramıyor. Benim maaşım az. Ben bu maaşın hesabını bile soramıyorken devlete benden niye vergi alıyorsunuz zenginden almıyorsunuz diye soramıyorum. Sormuyorum.”

İstanbul, kamu çalışanı:

“Fazla ileri gidenler susturuluyor, tayinleri yapılıyor değişik yerlere, biz seslerimizi duyurmaya çalışıyoruz. - Tek başına hesap soramıyoruz, soramayız daha doğrusu. Birey olarak hiçbir şey yapamayız. Ancak seçimler yoluyla bir hesap sorma olabilir. Ama orada da işte hiçbir zaman soramadık bu güne kadar da soracağımızı da zannetmiyorum.”

İstanbul, emekli hemşire:

“Maalesef bir üst amirine karşı gelemiyorsun, hakkını arayamıyorsun, bir kaymakama şikayet edemiyorsun, hemen tayinin çıkıyor bu eleman bana yaramaz diyor, bilmem ne diyor gönderiyorlar. Bizim altı ay içinde 15 günde bir tayinimiz çıktı, sesimizi çıkardık diye.”

İstanbul, devlet memuru:

“Mesela ben 657 sayılı devlet memuruyum. Kendi kararımın pek fonksiyonu yok. İşçileri bilmiyorum, işçiler daha tecrübeli hakkını arayabilmek konusunda. Kamu sendikalarının da pek fonksiyonu yok görebildiğim kadarıyla. Sonuçta haklarımızı arayamıyoruz, alamıyoruz. Bir de ben bilmiyorum devlet memuru olduğum için mi artık sesimi bile çıkartmıyorum. Yani fazla göze batmamak da gerekiyor. Galiba kısır döngüde devam ediyoruz.”

İstanbul, gündelikçi (evli-2 çocuklu):

“Devlet deyince bana en yakın yani benim en çabuk ulaşabileceğim muhtarlıklar. Onlar da bir mühürü dört-beş milyona basıyor. Böyle korka korka gidiyoruz biz devletten korkuyoruz. Rahat değiliz onların karşısında. Kimler rahat onu bilemiyorum. Devlet canavar gibi bir şey benim gözümde. Yani hiçbir rahatlığımız birşeyimiz yok. Ancak kendimiz çalışırsak susarsak eklemek yiyebiliyoruz, konuşursak onu da

Yiyemiyoruz. Benim oturduğum yer çingene mahallesi, üç gün üç gece düğün yapıyorlar bangır bangır. Ama benim bir fakir komşuma birisi tahta parçası vermiş, çerçevelerini değiştirmiş, onu kırıyor diye gürültü yapıyor diye geldiler aldılar gittiler. Biz çıkıp camdan seyrettik sadece. Devlet bizi ezer, o kadar.”

Hesap soramamanın nedenlerinden biri olarak, devlet kurumlarının esnek olmayan yapısının yanısıra, Türkiye’de sivil toplum anlayışının gelişmemiş olması gösterilmiştir. Bu konuda İstanbul’dan emekli bir memurun ifadesi şöyledir:

İstanbul, emekli memur:

“Özellikle ekonomik bakımdan daha çok gelişmiş ülkelerde hükümetin pek önemi kalmamış. Bizde olmuyor. Türkiye’de bu da gelişmemiş. Birey olarak soramadığım gibi bireylerin meydana getirdiği topluluk sendika sivil toplum örgütü gibi olarak soramıyoruz. Çünkü hiçbir zaman sesimizi duyuramıyoruz. Verdiğimiz verginin hesabını bile alamıyoruz.”

Hesap sorma konusunda diğer bir ilgi çekici açıklama, hesap sorma yetersizliğinin ardındaki nedenlerden birinin suçluluk duygusu ya da suça ortak olma duygusu olduğu şeklindedir. Buna örnek anlatılardan biri Trabzon’da beyaz eşya perakendecisi bir katılımcıdan gelmiştir:

Trabzon, beyaz eşya perakendecisi:

“Hesap soramıyoruz. Niye? Biz de kaçırıyoruz çünkü. Alışveriş yapıyorum. %18 ödemek yerine fatura almıyorum 10-15 milyon kazanç sağlıyorum. Vergi kaçırıyorum, hem de başkalarının vergi kaçırmasına yardım ediyorum.”

Daha bölgesel, ama çarpıcı bir tespit verginin temsil edilme ile ilişkilendirilmesi olarak ortaya çıkmıştır. Vergi ve demokrasi literatüründe Batı’da çok sıklıkla karşılaşılan bu anlayış, vatandaşın devlet düzleminde temsil edildiği ölçüde vergi sorumluluğu taşımasını vurgulamaktadır. Bu konuda Diyarbakır’dan bir ev kadını şunları söylemiştir:

Diyarbakır, ev kadını:

“Devlet beni temsil etmiyor ki. Beni temsil etmeyen bir şeye neden vergi vereyim?”

Yalnızca vatandaşın değil, örgütlü kesimlerin de bu süreç içinde sorun yaşadığı açık bir şekilde görülmektedir. STK’lar tarafından vergi ve demokrasi ilişkisinde şu ortak sorunlar gündeme gelmiştir:

- Merkeziyetçi ve statükocu yapı
- Vatandaşına ve kurumlarına güvenmeyen bir devlet
- Paydaşları dışlayan karar verme ve siyasa mekanizmaları

Vergi ve demokrasi ilişkisi konusunda Liberal Düşünce Derneği'nin görüşleri şöyle olmuştur:

Liberal Düşünce Derneği:

“Vergileme meselesi demokrasinin bir anlamda özü. Çünkü vergilerin keyfi alınmaması, mutlaka kanunla vergi konulması, vergi değişikliklerinin mutlaka vatandaşa açıklanması, verginin asalaklığı teşvik etmeye dönüşmemesi gibi genel ilkeler olması gerektiğini biliyoruz. Amerikan demokrasisini de malum bir anlamda vergiye bağlayabiliriz. Fakat Türkiye’de bu konuda bilinç hiç gelişmemiş neredeyse.”

Aynı konuda Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu KESK, paydaşları dışlayan siyasa mekanizmalarını şöyle özetlemiştir:

KESK:

“Merkeziyetçi ve statükocu yapıdan ziyade vatandaşına halkına güvenen, kurumlarına güvenen bir sisteme geçilmesi kaçınılmaz. Buralarda halka güvenmek, kurumlara güvenmek oralara açılım sağlamak gerekir. Türkiye’deki demokrasi sürecinin artık buralara doğru evrilmesi gerektiğine inanıyoruz. ‘Yani şöyle olur, böyle olur, aman kontrolden çıkar veya harcamalar şuraya buraya gider, kontrolün ötesine geçer, belli bölgelere yoğunlaşır, belli kurumlara yoğunlaşır’ kaygısı endişesi bir çözüm değil. Önlem almalı ve aşılmalıdır onlar.”

5.3.3. Vergi adaleti

Vergi adaleti konusundaki algıları iki boyutta incelemenin mümkün olduğu görülmektedir: (i) vergi sistemi temel itibari ile adil olmadığı görüşü ve (ii) adaletsizliğin vergi kanunlarından değil uygulamadaki sorunlardan kaynaklandığı görüşü.

Vergi sisteminin temel itibari ile adil olmadığı görüşü sistemdeki irrasyonel yapıya işaret etmektedir. Aşağıdaki örnekler vergi sistemindeki “tatarsızlıkları” oldukça çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir:

Trabzon, emekli kaptan:

“Ekmekten alınan vergi %1 iken simit %18 oluyor. O da unlu mamul, öbürü de. Anlamıyorum neye göre vergi oranı belirlendiğini... Buzdolabının içine koyduğum gıdadan vergi iadesinde faydalıyorum, ama buzdolabı alırken vergi iadesinden faydalanamıyorum.”

Trabzon, tezgahtar:

“En basitinden İstanbul’da yalıda yaşayan ile Hakkari’de yaşayan aynı oranda vergi veriyor. Nerede adalet?”

İstanbul, gündelikçi temizlikçi:

“Maaştan kesilirken belliki bir gelir var ama tüketen her zaman gelir ile tüketmiyor. Yardımla tüketen var. İhtiyacı var komşumuzun veriyoruz, mahalleli bakıyor komşuya. Gidiyor marketten alış veriş yapıyor ve ondan vergi veriyor. Maaşı olan da usulü neyse bir rakam belirlenir verirler. Onun zaten bir geliri vardır verebilecektir. Ama geliri olmayanlardan da gidiyor.”

Trabzon, işsiz öğretmen:

“Haneye giren gelir ne kadar? Türkiye’de açlık sınırı konmuş, 1 milyar 700 diye. Benim evim açlık sınırının altında ise benden vergi almamalı. Ben zaten aç yaşıyorum, daha benden neyin vergisini alacaksın?”

Trabzon, emekli memur:

“Bence en mantıklı olan fazla kazanan fazla az kazanan az vergi ödesin. Hatta belli bir gelirin altı hiç vergi ödemesin.”

Trabzon, emekli kaptan: (emekli memura itiraz ediyor):

“Ben buna karşıyım. Daha fazla kazanan daha fazla istihdam sağlıyordur. Daha çok SSK primi ödüyordur, giderleri de daha fazladır. Daha çok kazanç sağlıyor diye daha fazla vergi vermesi doğru değil. Bence burada da adaletsizlik olur.”

Konya, küçük çiftçi:

“Küçük çiftçilerden vergi alınmaması lazım. 5 nüfuslu bir ailenin anca giderini kurtarır. O nedenle kazanç yok ki versin. Büyük kazanan büyük ödesin. Küçük olan küçük. Büyük çiftçinin devletin yollarını ekipmanlarını yıpratması daha fazla, benimle aynı oranda veremez. Benimkinin iki katı daha fazla versin.”

Trabzon, şirket çalışanı (sigortalı):

“Şimdi ben vergimi deterjan, gıda ayırım yapmadan ödüyorum. Ama geri dönüşlerde sadece eğitim, ilaç ve gıdadan faydalanyorum. Neden geri dönüşlerde sınırlanıyorum? Gıda için aldığımın vergisi dönüyor, onu pişirmek için aldığım tüpün vergisi dönmüyor. Emekliye temizlik malzemesi geçiyor, çalışana “sen kirlenmezsin” diyorlar herhalde deterjan geçmiyor.”

Trabzon, beyaz eşya satıcısı:

“Ben esnafım. Elemana 350 milyon asgari ücret veriliyor masrafiyla birlikte bu 700 milyona çıkıyor. Dünya kadar para bunların hangisi makul gelir ki? %18 den 5 milyona aldığım malı 15-20 milyona satmazsam kazanamıyorum. Kendime vergi ödüyorum, elemanuma SSK ödüyorum. 15-20 milyona satamam o malı ne yapıyorum vergi kaçırıyorum. Faturasız daha ucuza satıyorum. Bana kazanma imkanı verse daha ucuz vergiyle verse bende o zaman vergimi daha iyi öderim. Zaten her aldığım şeyde vergi ödüyorum. Emlak alıyorum emlak vergisi, araba alıyorum araba vergisi

ödüyorum. Sinemaya gidiyorsam yine vergi ödüyorum. Vergisini ödeyerek kazandığım paranın yine devlete vergisini ödüyorum.”

Uygulamadaki sorunlar, “zengin” daha kolay vergi kaçırması ve kayıt dışı ekonomi olarak ortaya çıkıyor. Bu konudaki bazı ifadeler şöyle:

Trabzon, kuaför:

“Uygulama adil değil, hem de caydırıcılık yok. Vermeyene af çıkıyor. Ben vergimi vereceğim, o vermeyecek. Ona af çıkaracaksın. O zaman bana da uygulamada birşey yapsın. Bu sene %50 alıyorsa seneye % 10 alsın.”

İstanbul, matbaacı:

“Asıl adaletsizlik Türkiye’de kayıt dışı ekonomi var. Bu da kayıtlı kişilerin sırtına biniyor. Kayıtlı ekonomiye geçilse vergi dilimi düşer. Sigortasız işçi çalıştırılmaz, bu da düzelmeyi sağlar....Verginin yüksekliği kayıt dışına yol açıyor. Sonra devlet açığı bizim sırtımızdan kapatıyor.”

İstanbul, gündelikçi (daha önce çalıştığı işyerini anlatıyor):

“Benim çalıştığım fabrika mantar fabrikası olarak geçiyordu, bu tabanca mantarı ateşleme havai fişek filan yapıyordu. 250-300 işçisi vardı. 50 tanemiz sigortalı sanıyorduk kendimizi. Sağlık karnemizde mandal fabrikası diye geçiyor. Müfettiş haberli geliyor (mantar fabrikası olunca tabi daha riskli daha fazla prim ödüyor). Müfettişler geleceği zaman servisler tekrar çağırılıyor, sigortasızlar evlerine gönderiliyor. Sigortalılar oturuyor masaya mandallar dökülüyor önümüze. Mandalları dökün hadi yapın müfettiş geliyor. İşte zenginler böyle kaçırıyor.”

İstanbul, ahçı (sigortasız):

“Çocukların okulda katkı payı dışında her dönem çocuk başına 30’ar milyon alınıyor. İki tane varsa 60 milyon. Dönem sonuna kadar verilmezse çocukları sınıfta ayağa kaldırıyorlar, bunlar vermedi diye.”

Vatandaşlardaki vergi sisteminin adil olmadığı algısının, devlet ve kurumlarının gücünün meşruiyeti konusunda kaygılar yarattığı görülmektedir. Bir arabulucu, tarafsız bir aracı olarak devletin vatandaşlar, farklı toplumsal gruplar ve kurumlar arasında simetrik ve karşılıklı bir ilişkiyi yaratamaması ve koruyamaması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Tarafsız bir aracı olmak yerine devletin, özellikle vergi konusunda üst sınıfların çıkarlarını koruyan, sıradan vatandaş gözardı eden bir yapı olarak algılandığı görülmektedir. Varlıklı grupların vergi yükümlülüklerini yerine getirmedeği algısının, devletin toplumdaki gruplara tarafsız yaklaşmadığı ve daha fazla “sermaye sınıflarının” çıkarını kolladığı algısını yarattığı anlaşılmaktadır. Farklı gruplar için farklı uygulamalar olduğu yönünde bir görüş birliği

olduğu görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, adalet, demokrasi ve güven kavramlarının birbirinden net çizgilerle ayrılmadığına işaret eden bu anlatılardan bir kaç örnek vermek aydınlatıcı olacaktır:

İstanbul, devlet kurumunda memur:

“Devletin memurunun tıkr tıkr maaşından kesiliyor, ödüyor ama bunun yanı sıra çok kazanan bir insan vergi kaçırabiliyor.”

İstanbul, emekli memur:

“Mal varlığı olan insanlar korunuyor gibi geliyor bana. Vergi adaletsizliği var kısaca. Şimdi emekçi, işçiden fazla vergi alınıyor esas.İşin içinde, rant var bence birileri para kazanacak. Bence bu memur maaşı belirlenirken işin içine zenginler giriyor, halkın ücreti belirlenirken. Onlar etkiliyorlar kararları. Vergi politikalarında da öyle.”

İstanbul, gündelikçi:

“Biz kullandığımızın vergisini veriyoruz. Zenginın şoförü varsa o şoförü sigortalı yapıp vergisini vermiyor. Bizim şoförümüz yok , ama vergi veriyoruz otobüse binmek için. Alıyorlar onu söke söke alıyorlar, yoksa bizi cezalandırıyorlar, kesiyorlar hizmeti. Ben işe giderken üç tane otobüs değiştiriyorum hepsi de tıklım tıklım, açmıyorlar kapılarını. Biz otobüs istesek vermezler. Ama zenginın sigortasını sormazlar.”

İstanbul, fotokopici:

“Vergi adaletsizliği var. Ama bu Türkiye’de vergi kaçıraramama adaletsizliği. Herkes eşit kaçırıyor. Zenginler daha kolay kaçırıyor. Devlet göz yumuyor. Fakirler, memurlar da istese bile kaçırıyor. Onlarda çok sıkı kontrol var. Vergi kaçırabilmek bile eşit değil memlekette.”

STK’lar, vatandaşlardan farklı olarak, yalnızca vergi toplamadaki adaletsizliği değil toplanan kaynakların dağılımındaki adaletsizliği de dile getirmişlerdir:

KRİSTAL-İŞ:

“Vergi toplama konusundaki nasıl adaletsiz olduğuna dair bir algı varsa toplanan kaynakların dağıtımı konusunda da, bunların tahsili ve dağılımı konusunda da adaletsizlik var. Giderek artan bir güvensizlik olarak bunu söylemek mümkün. Artan ölçüde de bir güvensizlik. Zaman zaman özellikle belediyelerin faaliyetlerinde çarçur etme var. Benim genel izlenimim bu olgunun yüksek olduğu. Devletin kaynaklarını düzgün ve adil kullanmadığı. Toplarken de dağıtırken de düzgün kullanmadığı şeklinde bir algının yüksek olduğunu söylemek mümkün.”

Diğer taraftan, Liberal Düşünce Derneği konuya çok daha farklı bir yorum getirmiştir:

Liberal Düşünce Derneği:

“Eşitsiz olduğunu söylemek mümkün. Tamam eşitsizdir mutlaka ama, eşitsizlik de çok değer yüklü bir terim haline geldi yani. Bir şeyin eşitsiz olması orada bir kötülük olduğuna işaret eder hale geldi. Malum bunları yüzde 20’lik gelirlere dağıtarak şey yapıyoruz. En tepedeki yüzde 20’yle en alttaki, yüzde 20’yi karşılaştırıyoruz. İşte yüzde 20, yüzde 60’ını almış. Geri kalan yüzde 20 yüzde 5’ini almış gibi. Burada otomatik olarak bir eşitsizlik olduğu kesin ama, burada otomatikman bir adaletsizlik olduğunu söylemek zor.”

Sivil toplum ve meslek kuruluşlarının vergi adaleti konusunda odak grup tartışmalarında dile getirilen yakınmaların ötesinde daha somut çözüm önerileri getirebildikleri de görülmektedir. Bu öneriler şöyle sıralanabilir:

- Asgari ücretin vergi dışı bırakılması
- Yoksulluk sınırı, ya da açlık sınırının vergi muafiyetinde kıstas olarak kullanılması
- Vergi yükünü hafifleterek istihdam alanını genişletmek
- Kazanca göre vergilendirme (vergilendirme oranlarını gelire göre ayarlama)
- Tarımın vergilendirilmesi konusunda çok dikkatli olmak; gerekirse küçük üreticiye doğrudan girdi desteği vermek

Bu konuda bazı örnek ifadeler şöyledir:

KRİSTAL-İŞ:

“Asgari ücret olsun, yoksulluk sınırı, açlık sınırı gibi ölçüler olsun vergiden muaf bir ücret ya da gelir seviyesinin olmasının adil olacağını düşünüyoruz...”

Ziraat Mühendisleri Odası:

“Mevcut sistem içerisinde küçük üreticiye dair bir girdi desteğini organize etmek mümkündür ve bunun bu ülkede mutlaka yapılması lazım. Çünkü yine Dünya Bankası Raporu Türkiye’deki tarımsal alan kullanımının yüzde 25-30 oranına kadar gerilediğini göstermektedir. Girdiyi daha az kullanmak demek çıktıyı da daha az elde etmek ve tarımsal verimin düşmesi demektir.”

Ziraat Mühendisleri Odası:

“1991’de 4 milyon 100 bin tarım işletmesi 2001 yılında 3 milyona düşmüş. Ve yine bir yılda tarım 1.5 milyon nüfus kaybetmiş. Ancak sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam kapasitesindeki bir yükselmenin olmadığını gördüğümüzde tarımdan kopan

nüfusun işsiz kaldığını görüyoruz. Küçük üretici üzerine bir vergilendirme daha küçük üreticinin sonu anlamına gelir.”

STK’lar da öncelikli olarak ortaya çıkan bir diğer ortak kaygının kayıt dışı ve vergi ilişkisi olduğu görülmektedir:

DİSK:

“Kayıt dışı ekonomi sendikalaşmayı da engelleyen bir faktör. İkincisi işletmeler açısından aynı üretim kapasitesine sahip işletmeler bile birisi kayıt dışı birisi kayıtlı olduğu zaman ciddi bir rekabet sorunu ortaya çıkıyor. Bu da bir sendikalaşmayı etkileyen ciddi bir faktör. Kayıt dışı ekonomi ve istihdam hem sigorta üzerindeki yüklerin az bir kesim üzerinde kalmasına sebep oluyor hem de vergi açısından ciddi bir kayıp doğuruyor. Bütün bunların açısından bakıldığında bu kayıt dışı meselesine öncelikle duyarlılığımız var.”

KESK:

“İstihdam üzerindeki vergi yükü de çok yüksek. Bu kayıt dışına kaçmak demektir. Ne olmalıdır? Özellikle vergideki kayıt dışı önlenirse verginin oranları düşürülürse kayıt dışına kaçma etkeni de ortadan kalkacaktır azalacaktır en azından.....Bizim özellikle uluslararası ilişkiler anlamında AB Müzakere Süreci içerisinde Çalışma Bakanlığı üzerinden, veya bire bir sendikalar veya örgütlerle toplantıların hemen hemen tamamının gündemi bu kayıt dışı istihdam konusunda. Yani her yapılan çalışmada her farklı başlıktaki çalışmada bu Türkiye’nin önüne geliyor. Bunu kesinlikle çözmek gerekiyor. Vergi yükü gerçekten azaltılmalıdır, tabana yayılmalıdır.”

Kayıt dışı ekonominin toplumun vergiye olan inancını önemli ölçüde zedelediği üzerine şunlar ifade edilmiştir:

KRİSTAL-İŞ:

“Kayıt dışılığın toplumun vergiye olan inancını ciddi bir biçimde tahrif ettiğini düşünüyorum. Mesela işçiler eğer vergilerini kendileri yatırsalar, örneğin kaynağında kesilmese aynı biçimde onlar da vergilerini çok az yatıracaklardır ya da yatırmayacaklardır. Kaçınacaklardır vergi ödemekten. Bu da toplumda kayıt dışının üzerine gidilmemesinin yaratmış olduğu bir durumdur. Dolaysız vergilerin bu çapta büyüyor olmasının devletin ekonomiyi kayıt altına alamamasından kaynaklanan kolay bir vergi tercihi olduğunu düşünüyorum. Yani kayıtsız bir ekonomide tabi tüketim vergileri üzerinden vergi toplamak son derece kolay.”

5.3.4. Vatandaşlık

Sistem ve uygulamaları adil olmadığı ve “zenginlerin ödemesi gereken vergileri ödemediği” inancı yaygın olduğu ölçüde, vergi ödemenin bir vatandaşlık görevi olarak algılanmasından

uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Vatandaşlık görevi olarak algılanmamasının ardındaki en önemli etken olarak vergi sisteminin genel olarak meşruiyeti sorunu ortaya çıkmaktadır. Sistem adil olarak algılanmadığı için kendini meşrulaştıramamakta, verginin bir vatandaşlık görevi olmaktan çok bireylerin üzerine haksız olarak yıkılmış bir yük olarak algılandığı görülmektedir. Orta sınıf, yoksul, ve sabit gelirliler devletin altyapısının kendilerinden toplanan vergilerle finanse edildiğine inanmakta, aynı zamanda daha varlıklı sosyal grupların hem bu altyapıdan daha çok yararlandığını hem de devlet ile yakın ilişkileri nedeniyle sistemi ve kanunları kendi çıkarları için, devletin de yardımıyla, sisteme yapması gereken katkıyı yapmaktan kaçındığı düşünülmektedir.

Anlatılardan iki farklı vatandaşlık tanımının ortaya çıktığı görülmektedir. İlki, bir ülkeye ve onun hukuki yapısına ait olma, diğeri ise vatandaşlığı topluma katılmada veya katılamamada etkileyen haklar ve görevler dizisidir. Adalet kavramında olduğu gibi vatandaşlık kavramında da öne çıkan kaygının, uygulamada farklı gruplardaki kişilere farklı vatandaşlık hakları ve görevleri (toplumsal ve ekonomik) biçilmesi ile ilişkili olduğu görülmektedir. İki farklı vatandaşlık tanımından kaynaklanan çelişkiyi yansıtan bir örneği Konya'dan bir muhtar şöyle dile getiriyor:

Konya, köy muhtarı:

“Avrupa’ya diyet borcumuz olmasın da gerekirse malımızı satar verimiz devlete. Biz zabıtamıza devletimize saygılıyız ama hiç birine güvenimiz yok. Çünkü alışmışız birşey vermeden karşılığını alamıyoruz. Devletin görevidir, hizmet etmek zorundadır...”

Vatandaşlık görevlerinin, devlet ve vatandaş arasında “psikolojik bir kontrat” olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ilişki veya kontratın karşılıklı olması beklenmekte, bu kontratın vatandaşlar tarafından algılanması ise oldukça duygusal ve tepkisel ifade edilebilmektedir. Karşılıklı ödevlerin yerine getirilmemesinin (devletin vatandaşa karşı görevlerini yerine getirmemesi) vergi ile çok yakından ilişkilendirildiği görülmektedir.

Bu konuda İstanbul'da ağırlıklı olarak memurların bulunduğu bir odak grup toplantısında karşılıklı diyalog içinde ifade edilen görüşlere bir örnek şöyledir:

İstanbul, memur ağırlıklı odak grubu toplantısı:

Ayşe Hanım (emekli hemşire) - Geri dönmüyorsa zengin benim verdiğim kadar vergi vermedikten sonra, o çok zengin, ben maaşlı bir kimseyim. Niye vergiyi vereyim? O zaman ben, tabii ki karşı çıkarım. Ama güzelce sana geri dönerse karşılığını görürsen o zaman seve seve herkes verir.

Mehmet Bey (bir okulda hizmetli) - *Ben gene de veririm. Bir şekilde bu iş gene bize Türk halkına düşüyor. TC olarak ayakta durmak gerekiyor. Ben, memleketimin sağlığı için verirdim.*

Ayşe Hanım - *Kendi kesesini [devlet] kendi cebini dolduruyor senin şeyinden. Niye vereyim?*

Mehmet Bey - *Herkes bu şekilde düşünürse...*

Ayşe Hanım - *Ama niye bugün sen bir çocuğunu yurtdışında okutamıyorsun, ama o yurtdışına hem bir tane değil üç tane çocuğunu okutuyor. Niye okutamıyorsun, senin hakkın yok mu; sen bu TC vatandaşı değil misin? O nasıl TC vatandaşı ise, sen de aynı vatandaşsın. Sen bugün burada bir üniversiteye gönderemiyorsun çocuğunu normal şartlarda.*

Mehmet Bey - *Türkiye vatandaşıyım diyorum, onda bir sorun yok, ayakta tutmak için yani.*

Ayşe Hanım - *Ayakta ama, baştakisi ayakta güzel tutarsa senin hakkını yemezse, ararsa, o zaman sen her şeye yardımcı olursun.*

Mehmet Bey - *Bunlar batırmaya çalışıyor, biz ne yapalım peşinden mi gidelim, bırakalım vergi vermeyi onların istediği gibi mi olsun?*

Araştırmacı - *Yani vergi vermek vatandaşlık görevi mi diyorsunuz?*

Fatma Hanım (devlet dairesinde memur) - *Şimdi bir insanın güvendiği bir arkadaş için, bir dost için her türlü özveriye göze alır. Devlete güvendiğim sürece her türlü vergiyi vermeye hazırım. Ama birey olarak.. Bu vatan, kolaylıkla elde edilmemiş. Atalarımız çok mücadele etmiş. Ama şu an güvenmediğim için gerekirse vergi de vermem, bu devlet için hiçbir şey yapmam. Güvendiğimiz sürece her şeyimizle varız. Mümkün olsa hiçbirşey vermem.*

Mehmet Bey - *Bir şekilde zaten maaştan kesiliyor. Onun için de zaten devlet memuru olmayan da vergi veriyor, vermiyor mu? Gıda olsun beyaz eşya olsun, her şekilde veriyorsun. Zorla da veriyorsun.. Bari isteyerek ver.. Vatana ben canımı da veririm. Bu şekilde bu gemiyi yürütmek gerekiyor.*

Fatma Hanım (devlet dairesinde memur) - *Enayi grubuna giriyoruz verince...*

Mehmet Bey - *Ben doğruyu yapayım da enayi desinler..*

Ayşe Hanım - *Aldığın maaşla karnını doyurabiliyor musun?*

Mehmet Bey - *Doymuyor, ne yapalım... Doymuyor diye de kendimizi yere mi atalım?!*

Ayşe Hanım - *Ama zenginler senin vergini yiyor, sen karnını doyuramıyorsun.*

Emekli Hasan Bey - *Biraz daha başka bir şey; şimdi eğer Allah, cennet cehennem yoktur dese idi, hiç kimse namaz kılmazdı. Hiç kimse hacca gitmezdi. Gerçi hac zenginlere göre bir şey. Hiç kimse zekat vermezdi. Vergi de öyle işte. Görev yani.*

Taksi şöförü - *Bakın eğer ben vergi veriyorsam, benim bu vergim keselere gidecekse insanları öldürmeye gidecekse, yoksulluklara gidecekse, ben o vergiyi vermeyeyim. Şimdi ben oy vereceğim. Milletvekili parti değiştirse ben oyumu geri isterim. Vergim oralara gidiyorsa vergimi de geri isterim.*

Aynı konuda Diyarbakır'dan işsiz bir sosyolog şunları ifade etmiştir:

Diyarbakır, işsiz (sosyolog):

“Hak etmeyen insanlara gittiği için de ben vatandaş olarak vergi kaçırayım diyorum. Bu bana yol, köprü, eğitim, sağlık olarak geri dönmeyecekse, Ankara’da ... götürecekse ben yiyeyim. Tabi bu doğru bir şey değil. Düşündüğümde böyle devlete böyle vatandaş, böyle vatandaşa böyle devlet. Birisini haklı birisini haksız bulamıyorum. Devlet bana kendi geçimimi sağlayacak koşulları sağlamamışsa ben o zaman hırsızlık yapmak zorundayım.”

Vatandaşın devleti vergi karşılığı geri dönen hizmetler bütünü olarak algılamak istediği anlaşılmaktadır. Verilen vergilerin hizmet olarak geri dönmemesi bireylerde vatandaşlık görevlerinden “muaf” oldukları algısını doğurmakta, vatandaşlık görevlerini yerine getirmemesini bir nevi meşrulaştırmaktadır. Vergi ödeme, hiç bir odak grubu toplantısında, özellikle sorulup irdelenmeden, kendiliğinden vatandaşlık görevleri arasında sayılan bir şey olarak ortaya çıkmamıştır. Askerlik, oy vermek hemen her tartışmada öne çıkarken vergi ödeme irdelendiği halde vatandaşlık görevi olarak tepki ile karşılanabilmektedir. Bu konuda bazı görüşler şöyle ifade edilmiştir:

İstanbul, ahçı:

“Askerlik bir vergi gibi değil, bir borç. Türk erkeğinin yapması gereken bir borç.”

İstanbul, taksi şöförü:

“Şimdi imkanım olacak, eğer benim oğlum büyüyüpte askere gitsin ben askere de yollamayacağım. Çünkü bana hiç birşey verilmedi. Ben 1967 İstanbul doğumluyum. Devlet bana ne verdi? Türkiye Avrupa Birliği'ne girdiği anda Türkiye’de kimse kalmaz, genç de kalmaz. Ben askerde vurulmuşum bana hiçbir şey vermemişler ki,

suçlu bulmuşlar, ben oğlumu askere göndermeyeceğim imkan bulduğumda da çekip gideceğim.”

Yukarıda sunulan alıntılar vatandaşın, vatandaş-devlet ilişkisini bir “sosyal kontrat” olarak değil, daha fazla eşitliğin temel olduğu bir “ortaklık” olarak gördüğünü yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Bu ortaklık içinde kontrat anlayışına dayalı liberal söylemin kabul edilmediği, bunun yerine sosyal sorumluluk taşıyan bir devlet beklentisi olduğunu görülmektedir.

Bu söylemden farklı olarak, devletin vergi konusunda meşruiyetinin zayıflamasına örnek olması açısından aşağıdaki alıntı ilginçtir:

İstanbul, fotokopici (neden vergi ödediğini açıklıyor):

“Açıkça söylüyorum korkudan ödüyorum ben. Bir de babam maliyeci. Dükkanda babamın üstüne. O beni denetliyor. Devlete kalmıyor.”

Örgütlü kesim ve meslek kuruluşlarının vergi-vatandaşlık ilişkisi konusunda oldukça hassas oldukları görülmektedir. Bu konuda bir ifadeler şöyledir:

TÜKODER:

“Vatandaş ‘çocukluğumuzda yol, su, elektrik olarak dönecek vergiler denirdi, inanırdık, artık inanmıyoruz’ diyor. Vatandaş devlete güvendiği sürece vergi verir. Birileri bizim vergilerle zengin oluyor, neden vergi vereyim?”

STK’lar tarafından dile getirilen ve bir ölçüde kendilerini de sorumlu tuttıkları, hesap sorabilme davranışının sosyal bilince dönüşmemiş olması konusunda bir görüş şöyledir:

Liberal Düşünce Derneği:

“Bizde vatandaş haklı olduğuna inansa bile hakkını arama gücüne sahip değil. Bu bürokratik yapılanma yüzünden. Bu da demokrasinin temel ilkelerine aykırı. Belki şöyle ortaya konulabilir; normalde devletin vatandaştan korkması lazım bizde vatandaş devletten korkuyor. Devlet memurunun vatandaştan çekinmesi lazım, tam tersi oluyor. Sivil toplumun kuvvetlenmesi gerekiyor. Türkiye’nin problemi vergi gelirlerinin artırılması değil. Türkiye’nin problemi kamu harcamalarının kısıtlanması bana göre.”

Sendikalar, belki de doğal olarak, vergi konusunda en bilinçli kesim olarak işçileri görmektedir. Genel olarak sendikalı gruplarda vergi kanunları ve sorunları konusunda belirli

bir bilinç düzeyi olduğu görülmektedir. Bu konuyla bağlantılı olarak DİSK ve tüketici derneği TÜKODER'in görüşleri şöyledir:

DİSK:

“Belki de bu anlamda en bilinçli kesim işçiler. Kendisinin bordrosuna baktığı zaman görüyor. 10 yıldır 20 yıldır yapılan toplu sözleşmelerdeki temel sıkıntı bu. Yani işveren getiriyor işgücü maliyetini koyuyor masaya bizimkiler net ücretleri reel ücretleri koyuyor masaya. Aradaki, farklar hep ciddi sorunlara yol açıyor. Yani o anlamda sendikalı işçiler arasında bilinç düzeyi daha fazladır. Bunun düzeltilmesi için o mekanizmanın içinde olduklarından daha irade koymaya yatkındır.”

TÜKODER:

“Tevekkül toplumuyuz. Sorgulama, hesap sorma yok. Bizim ne kadar etkili olduğumuza gelince; kamuoyunun takdirine bırakıyoruz. Devlet bizi kapatmaya çalıştı. Sürekli teftiş, taciz ettiler bir şey bulamadılar.”

5.3.5. Şeffaflık ve güven

Vergi konusunda sorunların temelinde devlete ve kurumlarına güven olmamasının yattığı daha önce de belirtildi. Sistemin şeffaf işlememesi ve kamu kurumlarının hesapverebilirlik konusunda titiz davranmamasının vergi konusunda güveni önemli ölçüde sarstığı anlaşılmaktadır. Bu konuda Trabzon'dan şu an çalışmayan bir öğretmenin ifadesi şöyledir:

Trabzon, öğretmen (işsiz):

“Eğitime katkı payı deniyor. Özellikle şans oyunlarında eğitime katkı adı altında bir sürü vergi toplanıyor ama hala okullarda velilerden eğitim için para alınıyor. Peki bu her hafta şans oyunlarında toplanan eğitime katkı payı denilen trilyonlar nereye gidiyor? Asıl sorunumuz burada. Şeffaflık yok. Vatandaşın aklı karışık. Zaten kimse nereye ne verdiğini bilmiyor. Bunu biraz daha vatandaşın seviyesine indirse insanlar nereye ne verdiklerini bilse daha rahat edeceğiz. Daha gönül rahatlığıyla vergi vereceğiz.”

Vergi ve güven söyleminin, devletin ve kurumlarının yetkinliği, beklentileri karşılamadaki duyarlılığı ve işlemler hakkında bilgi sahibi olması konusundaki algıyla yakından bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu konuda ifade edilen görüşlere bazı örnekler şöyledir:

Diyarbakır, öğretmen:

“Ne devlete güveniyoruz, ne devletin güvenlik görevlilerine, sistemlerine, kurumlarına güveniyoruz. Biraz eğitim iyi diye düşünüyorum. Sağlık, hukuk ve güvenlik berbat.

Burada kendimizi güvende hissetmiyoruz, başımıza bir şey geldiği zaman kesinlikle ne devlet çözebiliyor, ne devletin güvenlik kuvvetleri çözebiliyor. Kendi başımıza kalmışız.”

Diyarbakır, Belediye çalışanı:

“Refah Partisi belediye başkanlığı döneminde ben kendi binamdan biliyorum, su parası ödenmiyordu, ödemedik. Çöp vergisi ödenmiyordu. DEHAP’a geçtikten sonra hepimiz borcumuzu faiziyle belediyeye ödedik. Çünkü bu adamlara güveniyoruz.”

İstanbul, devlet memuru:

“En önemli mesele vergi eğitime dönmüyor. Okullara hemen hemen tamamıyla yardımı kesmiş durumda. Ne yakıttı, ne suydı, ne elektrik. Okullar artık kendi çocuklardan ne toplayabiliyorlarsa nasıl dönebiliyorsa o şekilde kendi başınızın çaresine bakın diyor. Sürekli çocuklardan para isteniyor. Yılda işte 50 milyon para getireceksin. Ben bunu toplamak zorunda değilim. Ben zaten vergimi veriyorum. Yani bir tek öğretmenlerin maaşlarıyla ilgileniyor devlet, başka da bir şeye neredeyse karışmaz hale geldi. Yakıttıydı, temizlikti, camıydı...Bizim vergilerle ne yapıyor, peki?”

Daha önce de belirtildiği gibi, devlet vergi toplamayı kendine güvenildiği ölçüde meşrulaştırabilmektedir. Özellikle toplumsal ve ekonomik çalkantılara sık sık tanık olmuş bir ülke olarak Türkiye’de devamlılığa ve şeffaflığa güven sıkça sorgulanabilmektedir. Diğer bir güvensizlik yaratan alan ise, yukarıda başka bağlamda değinilen, vergi sisteminin ve uygulamalarının eşit ve adil dağılmaması konusudur. Devletin farklı gruplar karşısında tarafsız davranmadığı inancının devlete güveni erozyona uğratan bir unsur olarak yaygın olduğu görülmektedir. Bu konudaki anlatılara bazı örnekler şöyledir:

Konya, küçük çiftçi:

“Devlet vergiyi büyük toprak sahiplerinden almalı. Bana kota koyuyor o da 2-3 dekara tekabül ediyor. Arkadaşa vermiş 200 dekar. Şimdi ben gübreyi, tohumu borçla alıyorum. Ben de ne yapıyorum? Pancar ne kadar? 110 lira. Ben pancarımı 60 liradan arkadaşaya veriyorum. O da benden aldığını 110 liradan satıyor. Ben de borçlandığım için elimdeki malı ucuza satmış oluyorum.”

Diyarbakır, işsiz, sosyolog:

“Amerika’da kaçırılmış bir doları takip etmek için devlet milyarlarca dolar harcayabilir. Öyle bir ilkeli yapısı var. Bizde vergi kaçırmak devlet eliyle teşvik ediliyor ya da toplanan belirtilen amaçlar doğrultusunda kullanılmadığı için o vergiler iyi korunmadığı için kasalarında hak etmeyen insanlara gittiği için de ben vatandaş olarak vergi kaçırayım diyorum. Bu bana yol, köprü, eğitim, sağlık olarak geri dönmeyecekse, Ankara’da ... götürecekse ben yiyeyim. Tabi bu doğru bir şey değil.”

İstanbul, işsiz:

“Şu an çalışmıyorum. Mesela 121 milyon su faturası geldi. 54 günlük fatura. Şimdi normal kullandığımız su örneğin 60 milyon. Geri kalanı da işte şeyler. Atık su gibi. Büyük bir kısmı da muhtelif. Bu muhtelif ne ben anlamadım yani nedir muhtelif ne muhtelifi ben bilmiyorum. Şeffaflık diye birşey yok.”

İstanbul, kuaför:

“Çöp vergisi mesela isteyerek ödediğim bir vergi. Çünkü karşılığını alıyorum. Benzinden alınan vergi istemeyerek ödediğim vergidir. Benim hesabıma göre %20’si gidiyor.”

STK’ların devlete güven konusuna yaklaşımına bakıldığında, örneğin asgari ücretin vergi dışı tutulmamasının sistemin adaletsizliğine açık bir örnek teşkil ettiği düşünülmekte ve sistemin geneline olan güveni sarsan unsurlar arasında sayılmaktadır. IMF ve Dünya Bankası politikalarını körü körüne uygulamanın da diğer bir güvensizlik nedeni olarak ifade edildiği görülebilmektedir. Bu konuda Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu KESK’in görüşleri şöyle ifade edilmiştir:

KESK:

Türkiye’nin iç ve dış borçlardan kaynaklı faizlerin öne çıkması ve vergi gelirlerinin yüzde 50’ye varan oranlarda buralara harcanmasını ciddi bir sorun olarak görüyoruz. Hükümet kurulurken vergi gelirlerinde ve iç ve dış borç faizlerine ödenecek miktarlarla ilgili öteleme programları olduğunu söylemişti. Ama hükümet kurulduktan sonra IMF’nin ve Dünya Bankası’nın şirketlerin lehine, parası olanların lehine alacakların tahsili noktasındaki baskıları karşısında bundan geri adım atmasını şiddetle eleştiriyoruz. Vatandaşın devletine yönetime güvenini sarsıyor bu. Buralardaki iki yıllık üç yıllık bir öteleme hükümetin söylediği gibi pazarlık konu olsaydı ülke çok büyük oranda ekonomik bir rahatlama yaşayacaktı. Örneğin bir günlük iç borç faizinin ödenmemiş olduğu düşünüldüğünde yaklaşık 5-6 milyon asgari ücretliye iki katı maaş verme şansı olduğunu biliyoruz. Yani bu ciddi bir orandır. Bir günlük iç borç faiziyle 4-5 milyon asgari ücretlinin maaşını iki katına çıkarma şansı var. Yani buralardaki siyasal tercihler çok önemlidir.

Bölüm 6

6. Sonuçların Özeti ve Değerlendirmeler

Çalışmamız, yurttaşlarla devlet arasındaki somut ilişki kanallarından biri olan vergiler üzerinde odaklanmıştır. Şüphesiz ki, vergilerin kimin tarafından ödendiği kadar toplanan vergilerle finanse edilen kamu harcamalarından kimlerin ne kadar yararlandığı da yuttaş/devlet ilişkisinin çok önemli bir boyutudur. Yurttaşların kamu yönetiminin işleyişi hakkında hesap sorma hakkı olmasına en büyük dayanak oluşturduğunu düşündüğümüz vergilerin dağılımı ile ilgili bir incelemenin, bu vergilerle kimlere, ne kadar hizmet götürüldüğü, bu hizmetlerden kimlerin ne kadar faydalandığının somut bir şekilde incelenmesiyle mutlaka tamamlanması gerekecektir. Çalışmamız, Türkiye’de vergi bilincinin ve bu bilincin kamu yönetiminin daha demokratik ve etkin bir şekilde kontrolüne dönüşmesine bir ölçüde katkıda bulunmayı amaçlayarak yola çıkmıştır. Gerek yöntemi, gerek kapsamı bakımından vergiler konusunda da genişletilmeye ve geliştirilmeye açık bir ön çalışmadır. Kamu harcamalarının dağılımını da birlikte ele alacak ve teknik açıdan daha kapsamlı yaklaşımlarla çalışmamızı tekrarlamak hedeflerimiz arasındadır. Aşağıda, çalışmamızın önceki bölümlerde irdelenen niceliksel ve niteliksel bulguları bir bütünlük içerisinde özetlenmekte ve bulgular veri alınarak yapılan bazı değerlendirmeler değişik başlıklar altında sunulmaktadır.

- *Türkiye’de devlet giderek artan bir şekilde tüketim vergilerine yüklenmeye başlamıştır*

2001 yılındaki krizin ardından sıkı mali politikaları uygulamak yoluyla bütçe açıklarını kapatmak zorunda kalan Türk hükümetleri, gelir vergisinden yeterli hasılat toplanamaması nedeniyle giderek artan bir şekilde tüketim vergilerine yüklenmeye başladılar. 2005 yılı sonu itibarıyla GSYMH’nın %33’üne ulaşmış olan toplam vergilerin %70’i tüketim üzerindeki çeşitli vergiler yoluyla toplanmaktadır.

- *Türkiye’de vatandaşların pek vergi ödemediği yolundaki izlenim doğru değildir: herkes tüketimi aracılığıyla azımsanamayacak miktarda vergi ödemektedir*

Ortalama olarak, Türkiye’de hanehalkı başına gelirin %82.5’i tüketime ayrılmaktadır. Yine ortalama olarak, tüketim üzerindeki vergiler (KDV, ÖTV vb.), toplam hane gelirinin

%20'sini, toplam harcamaların ise %24.3'ünü tutmaktadır. Diğer bir deyişle, harcanan her bir YTL'den 25 YKr. devlete gitmektedir. Yardımla yaşayanlar da dahil olmak üzere, işsizler ve genel olarak bir geliri olmayanlar da tüketimleri yoluyla vergi ödemektedirler.

- *Tüketim vergileri dar gelirliileri daha fazla vurmaktadır*

Geliri en yüksek 1. %5'lik gelir dilimine girenler tüketime harcadıkları her 100 YTL'nin 18.4 YTL'sini vergi olarak verirken, orta ve dar gelirliiler harcadıkları her 100 YTL'nin 26.7 YTL'sini tüketim vergisi olarak ödemektedir.

Türkiye genelinde, en fakir %20'lik gelir dilimine giren hanelerin tüketimleri üzerindeki vergi hane gelirinin %22.9'u iken, en yüksek 1. %20'lik gelir dilimindeki haneler için bu oran %6.6 eksiği ile %16.3'tür. En yüksek %5'lik gelir dilimindeki hanelere bakıldığında ise aynı oranın en fakirlerinkinden %10.3 eksiği ile %12.6 olduğu görülmektedir.

Tüketim vergilerinin toplam vergilerin çok büyük bir kısmını oluşturması nedeniyle, bu durum devletin yaptığı harcamaların finansmanında dar gelirliilerin yüksek gelirliilere göre çok daha fazla fedakarlıkta bulunduklarını göstermektedir. Gelir dağılımı en bozuk olduğu ülkeler arasında yer alan Türkiye'de tüketim vergilerinin dar gelirliyi daha fazla vurma özelliği daha da çarpıcı hale gelmektedir.

- *Kırsal/kentsel kesim ayrımı yapıldığında tüketim vergilerinin eşitsiz dağılımı daha da belirgin hale gelmektedir*

Kırsal kesim, kentsel kesim ayrımı yapıldığında, kırsal kesimde geliri en üst 1. %20'lik dilime giren hanelerin tüketimi üzerinde gelirin %14.8'i olan dolaylı vergi yükü, geliri en düşük %20'lik dilime girenlerde %11 fazlasıyla %25.8 olmaktadır. Kentlerde aynı oranlar, en yüksek 1. %20'lik dilim için %15.8, en düşük %20'lik dilim için ise %10 fazlasıyla %25.8'dir.

- *Tüketim üzerindeki vergilerin yükü coğrafi bölgelere göre birbirinden çok farklı olabilmektedir*

Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan fertlerin tüketimleri üzerindeki dolaylı vergi gelirlerinin %26.8'ini bulmakta, bu bölgeyi %23.7 ile Doğu Marmara ve %22.9 ile Ege

bölgesi takip etmekte, tüketim üzerindeki verginin gelire oranının en az olduğu bölge ise %14.5 ile Orta Anadolu olmaktadır.

- *Belirli tüketim kalemleri üzerindeki vergiler çok aşırı düzeylere gelmiş olup kaçakçılığı ve kaçak üretimi çok cazip kılarak kayıtdışı ekonomi sorununu körüklemektedir*

Yapılan hesaplamalar, Türkiye’de ortalama bir binek otomobil için ortalama 5 yıllık olağan kullanma süreci boyunca yapılan toplam harcamaların üçte ikisi vergiye gitmektedir. Diğer bir deyişle, kullanılan her bir araba için iki araba maliyeti kadar para da Maliye Bakanlığı’na vergi olarak ödenmektedir. Bu oranlar Türkiye’yi OECD ve AB ülkeleri arasında otomobil kullanımından en fazla vergi alan ülke konumuna getirmiştir.

Pompa fiyatının %75’ine yaklaşan oranıyla Türkiye dünyada benzinden en fazla vergi alan ülkeler arasında yer almaktadır. Benzin ve diğer petrol ürünleri doğrudan tüketimin yanı sıra üretimde girdi olarak da kullanıldıklarından, üstlerindeki yüksek vergi yükü üretim ve dolayısıyla istihdam üzerinde çok olumsuz etki yapmaktadır. Petrol ürünlerindeki yüksek vergiler petrol kaçakçılığını çok karlı hale getirmekte, kayıtdışı ekonomi bu yolla daha da körüklenmektedir.

Cep telefonu kullanımı ve alkol tüketimi üzerindeki vergiler de OECD ve AB ülkeleri arasında en yüksek sıralarda bulunmaktadır.

- *Verginin kültürel söylemini oluşturan ana temalar*

Yapılan odak grubu toplantıları ve derinlemesine görüşmeler ışığında, günlük yaşam içinde verginin kültürel söylemini oluşturan ana temalar olarak demokrasi, adalet, eşitlik, vatandaşlık hakları ve görevleri ile hesap verebilirliği saymak mümkün görülmektedir.

- *Vatandaşların vergiler ve vergi ödeyen vatandaşın olması gereken hakları konusunda belirli bir farkındalığı bulunmakla beraber, bu haklarını kullanma imkanı bulabileceğine hiç inanmamaktadır*

Vergi, devlet kavramının vatandaşların günlük yaşamındaki en somut yansımalarından biri olarak ortaya çıkmakta, kişilerin vergi aracılığıyla kamu sisteminin bir parçası haline geldiklerini konusunda kısmi de olsa bilinç sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

Önemli diğ er bir gözlem, Türkiye’de vatandaş düzeyinde vergi sistemi ve etkileri konusunda farkındalığın bir ölçüde arttığıdır. Bunda son yıllarda çok fazla artan ve farkedilmemesi neredeyse imkansız hale gelmiş olan tüketim vergilerinin rol oynadığı açıktır. Örneğin, birçok vatandaşın yaygın olarak kullandığı cep telefonu faturalarında GSM operatörlerinin devlet adına tahsil ettikleri vergiyi ayrı olarak belirtmesi sonucu, vergi konusundaki farkındalığının arttığı görülmektedir.

Türkiye için bir ölçüde şaşırtıcı bir gözlem de, birbirinden çok farklı grupların ve değişik coğrafi bölgelerde yaşayan vatandaşların vergi konusu ve vergi sorunları hakkında ortak bir s y lem geliştirmiş olmalarıdır.

Vatandaşlar vergi ödemenin kendilerine kamu kaynaklarını kullananlardan gerektiğinde hesap sorma hakkı verdiğini farketmekte, ancak bu konuda birlikte ortak ses  ıkarılabilecekleri, hesap sorabilecekleri güvenilir siyasi (demokratik) kurum ve kanalların olduğuna hiç inanmamaktadırlar. Demokratik süreçler yoluyla siyasetçilerden ve bürokratlardan kamu kaynaklarını kullaniş biçimleri hakkında hesap sorulabileceğine inanç ve güven yok denebilecek düzeydedir.

Ayrıca, vatandaşlar hemen herkesin bir şekilde vergi kaçırdığını, yüksek oranlar ve vergi sisteminin karışıklığı nedeniyle kaçırmak zorunda kalmamanın mümkün olmadığını düşünmektedir. Böyle bir durumda hesap sormak gündeme gelememekte, kendi açığının ortaya çıkmasıyla sonuçlanacak bir sürece neden olmak çekincesiyle kimse sesini çıkararak istememektedir (‘‘hesap sorabilmek için hesap verebilmek gerekir’’ olgusu).

Kurumlara olan güvensizlik yalnızca merkezi otoriteyle ilgili olanlarla sınırlı görülmemekte, yerel yönetimlere güvenin de düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca, vergi konusunda ortak ses çıkarılabilecek, hesap sorulabilecek sivil toplum kuruluşu (STK) ve benzeri mekanizmalara ulaşmada da önemli sorunlar olduğu görülmektedir. Demokratik yapıya duyulan güvenin kaybolmuş olması ve vatandaşın STK’lar ile arasında gördüğü mesafe, vergi sorunları konusunda farkındalık var olsa bile somut bir harekete dönüşme potansiyelini oldukça olumsuz etkilemektedir.

Soruna sivil toplum açısından yaklaştığımızda, örgütlü kesimlerde ve STK’larda bilgi birikimi ve farkındalığın çok geliştiği, ancak bu bilgi birikimini vatandaşa iletmede ve sosyal farkındalık yaratmada eksiklikler bulunduğu görülmektedir. Kendileri tarafından da belirtildiği gibi, karar verme ve siyasa geliştirmede yetersiz ve etkisiz kalmaları STK’ların en önemli eksikliklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Odak grubu katılımcıları ve derinlemesine görüşme yapılan sivil toplum kuruluşu temsilcileri, bu eksikliğin temel nedeni olarak Türkiye’deki merkezîyetçi ve statükocu yapıyı aşmanın zorluklarına işaret etmişlerdir.

- *Vatandaşlar vergi sisteminin hem kendisini hem de uygulandığını tamamen adaletten uzak bulmaktadır*

Vatandaşlar sadece vergi sisteminin kendisinin adaletsiz olduğunu düşünmekle kalmamakta, olduğu kadarıyla da “zengin”leri koruyacak şekilde uygulandığını düşünmektedirler. Zenginlerin hiç ya da çok az vergi ödedikleri, yakalanıp hesap vermeksizin vergi kaçırmanın yolunu her zaman bulacak imkana sahip oldukları yönündeki çok kuvvetli bir kanaat bulunduğu görülmektedir. Büyük ölçüde vergi dışı kalan kayıtdışı ekonomi ve çok sık uygulanan vergi afları nedeniyle kendiliğinden vergi ödeyenlere “enayi” gözüyle bakılmakta, vergi ödemek zorunda kalanların da kendilerini enayi gibi hissettikleri anlaşılmaktadır.

- *Ödeyerek yapılan fedakarlığın hizmet olarak geriye dönüşü olabileceğine inanç kalmadığından vergi ödeme bir vatandaşlık görevi olarak görülmekten çıkmıştır*

Vergi sistemini yanlış ve adaletsiz bulmanın yanı sıra, vergi ödemeyi vatandaşlık görevi olarak görmekten çıkaran en önemli algı, ödenen vergilerin vatandaşa yeterli sayılabilecek bir oranda kamu hizmeti olarak geriye döneceğine olan inancın kaybolmuş olmasıdır. Kamu hizmetlerinin miktarı ve kalitesinden hoşnutsuzluğun çok ciddi boyutlarda ve yaygın olduğu görülmektedir.

- *Vatandaşlar, belirli bir eşiğin altındaki gelirden vergi alınmadığı, daha düşük oranlar içeren ve adil bulacağı bir vergi sistemi istemektedir*

Görüşme yapılan vatandaşların hemen hepsi belirli bir eşiğin altında geliri olanların vergiden muaf olması gerektiğine inamakta, fakirden vergi alınmasını ahlak dışı bulduğunu söylemektedir.

Konuyla ilgili STK'lar vatandaşların bu genel kanısı doğrultusunda alternatifler ve somut değişiklik önerileri geliştirmeye çalışmaktadırlar. STK'ların öne çıkan önerileri arasında asgari ücretin ve yoksulluk sınırının altında kalan gelirlerin mutlaka vergi kapsamı dışında kalması, istihdam üzerindeki vergi yükünün azaltılması, kayıt dışının kontrol altına alınması ve tarımın vergilendirilmesi konusunda çok hassas ve dikkatli olunması sıralanabilir. Bu önerilerin tümünün görüşülen vatandaşlar nezdinde önemli destek bulacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmanın sonunda odak grubu toplantıları ve derinlemesine görüşmeler yöntemiyle elde edilen kalitatif bulgular rehber alınarak kantitatif bir anket enstrümanı geliştirilmiştir. Bu anket enstrümanın yakın gelecekte Türkiye genelinden seçilmiş geniş bir örneklem grubuna uygulanması planlanmaktadır. Bu yolla çalışmanın bulgularının başka bir yöntemle ve daha geniş ölçekte sınanması mümkün olacaktır.

Kaynaklar

Altig, D., Auerbach, A. J., Kotlikoff, L. J., Smetters, K. A., and Walliser, J. (2001), "Simulating Fundamental Tax Reform in the United States," *American Economic Review* 91, no. 3 (2001): 574-95.

Gale, W., Houser, S., and Scholz, J. K. (1996), "Distributional Effects of Fundamental Tax Reform," in: Aaron H, and Gale W. (Eds.), *Economic Effects of Fundamental Tax Reform*, 281-315, Brookings Institution, Washington, DC.

Harberger, A. C. (1962), "The Incidence of the Corporation Income Tax," *Journal of Political Economy*, 70(3), 215-40.

Pechman, J.A., and Okner, B. A. (1974), *Who Bears the Tax Burden?*, Brookings Institution, Washington DC.

Pınar, A. (2004), *Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kim Yararlanıyor? (Who Pays the Taxes and Who Benefits from Public Expenditures?)*, TESEV Yayınları, İstanbul.

Zenginobuz, Ü. (1998), "Some Estimates of the Welfare Cost of Taxes on Labor Income in Turkey," in: Bulutay T. (Ed.), *Impositions and Policies Related to the Turkish Labour Market*, State Institute of Statistics, Publication No. 2263, Ankara.

Zenginobuz, Ü. (2005), *Türkiye İçin Büyüme Odaklı Bir Vergi Politikası (A Growth Oriented Tax Policy for Turkey)*, Report prepared for the Turkish Enlargement Business Council of the European Round Table of Industrialists.

EK: Anket Enstrümanı

Nicel Ölçme Yöntemi Olarak Anket

Çalışmanın nitel bölümünde irdelenen gözlemler, sistematik bir biçimde elde edilmiş olmakla beraber istatistiki anlamda temsili olmayan bir örnekleme dayanmaktadır. Bu gözlemlerin genele yayılıp yayılmadığını anlamak ancak nicel bir yöntem ve temsili bir örneklem seçimi ile mümkündür. Bu nicel yöntem Türkiye düzeyinde (Kır ve Kent birlikte) yapılacak kapsamlı bir anket çalışması olacaktır. Bu anket çalışması ile odak grup tartışmalarında ve derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan temaların ve eğilimlerin yaygınlığı ve geçerliliği saptanacak ve varsa yeni temalar ve eğilimler belirlenecektir.

Anket, odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmelerdeki anlatıları temel alan beş bölümden oluşmuştur. Bu bölümler, ankette yer alış sıralarıyla, şunlardır:

- Demografik bilgiler
- Vergi ile ilgili tutumlar
- Vergi ile ilgili kişisel deneyimler
- Demokrasi, vatandaşlık, şeffaflık algıları
- Farkındalık ve Türk vergi sistemi ile ilgili öneriler, değişim beklentileri

Demografik bilgiler

Vergi olgusunun vatandaşı nasıl ve ne kadar etkilediği vatandaşın sosyo-ekonomik statüsü (SES) ile doğrudan ilgilidir. Eğitim, gelir, meslek, yaşanılan yer ve diğer fiziki koşulları içeren SES aynı zamanda tutumları ve algıları da belirleyecektir. Vatandaşın vergi ve vergiyle ilgili devlet olgusu ile karşılaşması ve kişisel deneyimleri, mesleği, sigortalı olup olmaması, eğitimi vb. doğrultusunda olacaktır. Bu anlamda vatandaşın maddi ve fiziksel koşullarını anlamak diğer vergi ile ilgili yanıtlarını yorumlamada çok önemlidir.

Vergi ile ilgili tutumlar

Bu bölümde vatandaşın vergi sistemi ile ilgili algıları, tutumları ve gözlemlerinin anlaşılması hedeflenmektedir. Vergi sisteminin adil olup olmadığı, vergi ödeme gerekliliği, sistemin karmaşıklığı konusundaki algılar ve görüşler bu bölümde ele alınmaktadır. Eşitlik ve adalet konuları da irdelenen konular arasındadır.

Vergi ile ilgili kişisel deneyimler

Anketin bu bölümünde vatandaşın vergi konusunda maliye idaresi ile doğrudan yaşadığı deneyimler anlaşılmaya çalışılacaktır. Vatandaşların vergi sistemi içinde kişisel deneyimlerinin vergi tutumlarını ve vergi ödeme davranışlarını etkilemesi beklenmektedir. Vatandaşların vergi cezası almış olmaları, sıklıkla teftiş görmeleri gibi somut deneyimlerin vergi sisteminin adil ve/veya eşitlikçi olup olmadığı yönündeki algılarını etkilemesi beklenmektedir.

Vatandaşlık, demokrasi, şeffaflık algıları

Anketin bu bölümü, araştırmamızın ana temaları olan demokrasi, vatandaşlık, şeffaflık ve hesap verebilirlik kavramlarının vergi olgusuyla nasıl ilişkilendirildiğini anlamak amacıyla düzenlenmiştir. Devlete ve kurumlarına güven ve verginin vatandaşlık görevi olarak benimsenmesi ölçüsünde vergi ödeme davranışı daha doğrusu vergi konusundaki tepkisel algıların azalması beklenmektedir.

Farkındalık ve Türk vergi sistemi ile ilgili öneriler, değişim beklentileri

Anketin bu modülünde vatandaşların vergi sistemiyle ilgi önerdikleri değişiklikler ve bununla bağlantılı olarak sistemdeki aksaklıkların ve bunun vatandaşa yansımalarının anlaşılması hedeflenmektedir. Alternatif ve değişiklik önerileri (düz vergi, asgari ücretin vergi dışı kalması gibi) kişilerin sistemin daha farkında olmalarıyla daha da ayrıntılı ifade edilecektir. Bu bölümdeki sorular aynı zamanda vatandaşların vergi kanunları ile ilgili değişiklikler konusunda nasıl bir eğilim gösterdiğini de tespit etmek amacıyla gütmemektedir.

VERGİ – ANKET

2006

Demografik Bilgiler

1. Konuşulan kişinin cinsiyeti: **SORMADAN KENDİNİZ YAZINIZ**
1> Kadın 2> Erkek
2. Yaşınızı öğrenebilir miyim?: _____
3. Nerede doğdunuz?
1> Metropol, büyük şehir merkezi (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana)
2> Şehir merkezi
3> Kasaba
4> Köy
5> Yurtdışı (Belirtin) _____
4. Doğduğunuz yer hangi ile bağlı?: _____
5. Kaç yıldır bu ilde yaşıyorsunuz?: _____
6. Daha önce nerede yaşıyordunuz?
1> Metropol , büyük şehir merkezi (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana)
2> Şehir merkezi
3> Kasaba
4> Köy
5> Yurtdışı (Belirtin) _____
7. Daha önce yaşadığınız yer hangi ile bağlı?: _____
8. Evli misiniz?
1> Evli
2> Bekar -----→ **BEKARSA 10. SORUYA GEÇİN.**
3> Dul ya da boşanmış
9. Çocuğunuz var mı? Kaç tane?: _____
10. Eğitim durumunuz, yani en son bitirdiğiniz okul nedir?
1> İlkokuldan terk 2> İlkokul 3> Ortaokul 4> Normal Lise
5> Meslek Lisesi 6> İmamHatip Lisesi 7> Üniversite 8> Lisans üstü
9> Diğer (Yazınız): _____

11. Hiç yurt dışında bulundunuz mu? EVET İSE Hangi ülkelerde kaç ay kaldınız?

EN FAZLA KALINAN ÜLKEDEN BAŞLAYINIZ VE EN FAZLA 3 ÜLKE CEVABI ALINIZ

Hangi ülkelerde

_____]
_____]
_____]

Kaç yıl kaldınız

12. Sizin Mesleğiniz Nedir (Lütfen Açık Olarak Yazınız) :
Aile Reisinizin Mesleği Nedir? (Lütfen Açık Olarak Yazınız) :

- 1> Özel sektörde memur
- 2> Kamu sektöründe memur
- 3> Özel sektörde işçi
- 4> Kamu sektöründe işçi
- 5> Kendi hesabına çalışan-Uzmanlık gerektiren meslekler (Konusunda yüksek okul mezunu doktor, mühendis, avukat vb.)
- 6> Maaş karşılığı çalışan-Uzmanlık gerektiren meslekler (Konusunda yüksek okul mezunu doktor, mühendis, avukat vb.)
- 7> Küçük/orta ticaret serbest meslek (Alım-satım, bakkal, esnaf)
- 8> Büyük ölçekli ticaret (İthalat-ihracat, fabrika sahipleri, vs.)
- 9> Üst düzey yönetici (Özel veya devlet sektöründe)
- 10> Orta kademe yönetici (Özel veya devlet sektöründe)
- 11> Emekli (Herhangi bir işte çalışmayıp emekli maaşıyla geçinen)
- 12> Ev kadını (Herhangi bir işte çalışmayıp, iş aramayan, geçimini ailesininin fertlerinden sağlayan)
- 13> Öğrenci
- 14> İşsiz fakat gelir sahibi (Bir işte çalışmayıp, iş aramayan, kira-faiz benzeri gelirle geçinen kişiler)
- 15> İşsiz (Herhangi bir işte çalışmayıp, iş arayan kişiler)
- 16> Sporcu, sanatçı vb.
- 17> Tarımla uğraşanlar ve çiftçilik
- 18> Hayvancılık

13. Sigortalı mısınız? Yani, Emekli Sandığı, SSK, veya Bağkura prim ödüyor musunuz?

- 1> Evet 2> Hayır 9> FY/CY

14. Etrafınızdaki diğer insanlarla kendi maddi durumunuzu karşılaştırdığınızda sizce maddi durumunuz diğerlerine göre nasıl? Daha mı iyi, daha mı kötü, aynı mı?

- 1> Daha iyi 2> Daha kötü 3> Aynı 9> FY/CY

15. Oturduğunuz ev kira mı, sizin mi?

- 1> Kendilerinin 2> Kira 3> Kendisinin değil ama kira ödemiıyor
4> Diğer (Belirtin)_____

16. Evinizin ısınmasını neyle sağlıyorsunuz?

- 1> Odun Kömür Sobası 2> Katalitik Soba (Tüplü) 3> Elektrikli Soba
4> Merkezi Isıtma (Kalorifer) 5> Kat kaloriferi 6> Diğer:_____

17. Evinizde siz dahil kaç kişi yaşıyor?: _____

18. Evinizin aşağı yukarı bir aylık harcaması ne kadar? : _____

19. Aşağıda sayacaklarımdan hangilerine sahipsiniz?

1> Evet Var

2> Hayır Yok

Otomatik çamaşır makinesi	
Bulaşık makinesi	
Buzdolabı	
Çamaşır kurutucusu	
Cep telefonu	
Elektrik süpürgesi	
Klima	
Kredi kartı	
Bilgisayar	
İnternet erişimi	
Arsa	
Yazlık Ev	

20. Arabanız var mı? Varsa markasını söyler misiniz?

1> Hayır yok

2> Düşük marka ve modeller (Murat 124, eski model Renaultlar v.b.)

3> Normal marka ve modeller (Broadway, Ford Taunus v.b.)

4> Lüks marka ve modeller (Mazda, Renault 21, Opel Vectra v.b.)

5> Süper lüks marka ve modeller (Mercedes ve BMW son modelleri v.b.)

21. Sizce vergi ne demek?

Vergi ile İlgili Tutumlar

Aşağıdaki ifadelere ne kadar katılıp katılmadığınızı söyler misiniz?

1> Kesinlikle katılıyorum 2> Katılıyorum 3> Emin değilim 4> Katılmıyorum 5> Kesinlikle katılmıyorum

22. Vergi Sistemi adil.	
23. Vergi sistemi kolay anlaşılır.	
24. Devlet vergi sistemi ile ilgili yapacağı değişiklikler konusunda vatandaşa danışır.	
25. Vergi sistemi ortalama vatandaşın hakkını koruyacak şekilde düzenlenmiştir.	
26. Türkiye’de vergi adaletsizliği sistemden değil uygulamalardan kaynaklanıyor.	
27. Ben vergi ödemeyi devlete faydalı işler yapmasında yardım etmek olarak görüyorum.	
28. Devlet vergi konusunda karar alırken ortalama vatandaşın çıkarını gözönünde bulundurur.	
29. Vergi ödemek vatandaşın yapması gereken doğru bir şeydir.	
30. Devletin vergi konusunda kararları siyasi baskılardan çok fazla etkilenir.	

Aşağıdaki ifadelere ne kadar katılıp katılmadığınızı söyler misiniz?

1> Kesinlikle katılıyorum 2> Katılıyorum 3> Emin değilim 4> Katılmıyorum 5> Kesinlikle katılmıyorum

31. Vergi kanunlarına uygun davranıp davranmadığım beni ilgilendirmiyor.	
32. Ödediğim vergilerin bana devletin bir tür cezası olduğunu düşünüyorum.	
33. Adil olduğu sürece vergilerden payıma düşeni ödemeyi kabul ediyorum.	
34. Benim vergimi düzenli ödememin herkesin iyiliği için olduğunu düşünüyorum.	
35. Şahsen istemediğim sürece maliyenin benden vergi alabileceğini düşünmüyorum.	
36. Ödediğim vergileri göz önüne aldığımda bazen boşa çalıştığımı düşünüyorum.	
37. Devletin vergi konusunda verdiği kararları aynı fikirde olmasam da kabul etmem gerekir.	

Vergi Sistemi ile İlgili Deneyimler

Daha önce hiç;

1> Evet

2> Hayır

38. Maliye sizinle ilgili olarak herhangi bir denetleme ya da soruşturma yaptı mı?	
39. Maliyenin yolladığı bir ihbarnameye itiraz ettiniz mi?	
40. Vergi durumunuzla ilgili olarak maliyeden hiç bilgi isteniz mi?	
41. Vergi sistemi ilgili olarak herhangi bir yerden bir bilgi isteniz mi?	

Daha önce hiç size yakın birisi;

1> Evet

2> Hayır

42. Maliye tarafından denetlendi veya soruşturmaya uğradı mı?	
43. Maliyeye vergi ile ilgili bir itirazda bulundu mu?	
44. Vergi durumuyla ilgili olarak maliyeden hiç bilgi istedi mi?	
45. Vergi sistemi ilgili olarak herhangi bir yerden bir bilgi istedi mi?	
46. Maliye tarafından herhangi bir vergi cezasına çarptırıldınız mı?	

Demokrasi, Vatandaşlık, Şeffaflık

Aşağıdaki ifadelere ne kadar katılıyorsunuz?

1> Kesinlikle katılıyorum 2> Katılıyorum 3> Emin değilim 4> Katılmıyorum 5> Kesinlikle katılmıyorum

47. Vergiden kaynaklanan sorunlar demokrasinin iyi çalışmamasından kaynaklanıyor.	
48. Türkiye’de demokrasi kusursuz sayılmaz ama yine de diğer seçeneklerden daha iyi.	
49. Türkiye’de kurumların demokratik olduklarına inanmıyorum.	

Aşağıdaki ifadelere ne kadar katılıyorsunuz?

1> Kesinlikle katılıyorum 2> Katılıyorum 3> Emin değilim 4> Katılmıyorum 5> Kesinlikle katılmıyorum

50. Bizi temsil edenlerden hesap vermelerini isteyebiliriz.	
51. Türkiye’de zenginler adalet ve hukuk sistemini kendi çıkarları için kullanabiliyorlar.	
52. Vatandaş devlet kurumları karşısında etkisiz ve güçsüz kalıyor.	
53. Vergi veriyor olmak bana kesinlikle devletten hesap sorma hakkı verir.	
54. Türkiye’de devletten hesap sorma hakkını kullanabileceğine inanmıyorum.	
55. Devlet kurumlarına hesap soramamızın nedeni bizim de devlete görevlerimizi tam olarak yerine getirmemiş olmamızdır.	

56. Aşağıda saydığımız vatandaşlık görevlerini önem sırasına göre 1-5 arası sıralar mısınız?

5 —çok önemli-----1 – hiç önemli değil

Askerlik _____
Seçimlerde oy kullanmak _____
Vergi ödemek _____
Trafik kurallarına uymak _____
Çevreyi korumak _____

Aşağıdaki ifadelere ne kadar katılıyorsunuz?

1> Kesinlikle katılıyorum 2> Katılıyorum 3> Emin değilim 4> Katılmıyorum 5> Kesinlikle katılmıyorum

57. Herkesin kendi payına düşen vergiyi ödememesi benim vergiyi bir vatandaşlık görevi olarak görmemi engelliyor.	
58. Herkesin kendi payına düşen vergiyi ödememesi benim de vergimi ödemememi haklı çıkarmaz.	
59. Devlet vergi sistemindeki adaletsizliği düzeltmedikçe kendimi vergi vermek zorunda hissetmiyorum.	
60. Devlet vergi kanunlarını düzenlerken toplumdaki bütün kesimlere eşit olarak yaklaşıyor.	

Türk Vergi Sistemiyle ilgili Görüşleriniz ve Önerileriniz

Size göre Türkiye’de aşağıdaki gruplar ödemeleri gereken vergileri hakkında ödüyorlar mı?

1> Ödemeleri gerekenden çok daha fazla 2> Ödemeleri gerekenden biraz fazla
3> Tam ödemeleri gereken kadar 4> Ödemeleri gerekenden biraz daha az
5> Ödemeleri gerekenden çok daha az

61. Sabit gelirliler	
62. Asgari ücretliler	
63. Büyük şirket sahipleri	
64. İşçiler	
65. Esnaflar	
66. Ticaretle uğraşanlar	
67. Çiftçiler	
68. Doktorlar	
69. Üst düzey yöneticiler	
70. Küçük işletme sahipleri	
71. Emekliler	
72. İşsizler	

Biliyorsunuz devlet verilen vergilerle bazı hizmetleri yerine getiriyor. Aşağıda size bazı hizmet alanları sayacağız. Bunların her biri için devletin aldığı vergilerden daha az mı, daha çok mu, yoksa şimdi harcadığı kadar mı harcama yapması gerektiğini düşünüyorsunuz? Yani mesela, devlet toplam 100 lira vergi topluyorsa bunu aşağıdaki hizmetler arasında nasıl dağıtmalı, paylaştırmalı?

Toplam	100 YTL
73. Eğitim	
74. Savunma	
75. Sağlık	
76. Sanayi-kalkınma	
77. Sanat	
78. Su-kanalizasyon-yol	
79. Bilimsel araştırma-geliştirme	
80. Yoksulluk	
81. Göç	

Ödediğiniz vergileri göz önüne alırsanız, aşağıdaki hizmetlerden ne kadar yararlandığınızı düşünüyorsunuz?

1> Tamamen yararlanıyorum 2> Biraz yararlanıyorum 3> Hiç yararlanmıyorum

82. Eğitim	
83. Savunma	
84. Sağlık	
85. Sanayi-kalkınma	
86. Sanat	
87. Su-kanalizasyon-yol	
88. Bilimsel Araştırma-geliştirme	
89. Yoksulluk	
90. Göç	

91. Biliyorsunuz Türkiye'nin dış borçları oldukça yüksek. Bu borçları ödemeye yönelik olmak kaydıyla sizden ek bir vergi istense ödemeyi kabul eder miydiniz?

- 1> Evet ederdim
- 2> Hayır etmezdim
- 3> Emin değilim

92. Sizce ödediğiniz gelir vergisi çok mu yüksek, normal mi, yoksa çok mu düşük?

- 1> Çok yüksek
- 2> Normal
- 3> Çok düşük

93. Sizce bir kişi tüm gelirinin ne kadarını vergi olarak (bütün vergiler dahil olarak düşünün) ödemeli?

- 1> %5-%10 arası
- 2> %10-%20 arası
- 3> %20-%30 arası
- 4> %30-%40 arası
- 5> %40-%50 arası
- 6> %50 den fazla

94. Türkiye'de sizce daha fazla vergi gelirden mi toplanıyor yoksa tüketimden mi? Yani alınan vergilerin daha fazlasını gelirinizden kesilen vergiler mi oluşturuyor, yoksa birşey satın alırken ödediğiniz KDV, ÖTV gibi tüketim vergileri mi?

- 1> Gelir vergisi
- 2> Tüketim vergisi
- 3> Her ikisi
- 4> Bilmiyorum

95. Eğer siz Türk vergi sisteminde değişiklik yapma durumunda olsaydınız aşağıdaki düzenlemelerden hangisini tercih ederdiniz?

- 1> Yalnızca gelir üzerinden vergi alınması
- 2> Yalnızca tüketim üzerinden vergi alınması
- 3> Yalnızca servet (mal/mülk) üzerinden vergi alınması
- 4> Gelir ve tüketimden alınmalı, servetten alınmamalı
- 5> Hepsinden alınmalı
- 6> Diğer (belirtiniz)

96. Biliyorsunuz Türkiye’de vergisini düzenli ödeyenlerin sayısı oldukça sınırlı. Siz kendi ödediğiniz vergileri göz önünde bulundurarak bu konuda ne düşünüyorsunuz?

- 1> Herkes kendi payına düşen minimum vergiyi ödemeli
- 2> İnsanlar vergi kaçırmakta haklı
- 3> Emin değilim

97. Sizce toplam gelirinizin ne kadarını (tüketim harcamaları aracılığıyla) dolaylı vergi olarak ödüyorsunuz? Yani yaptığınız alışverişlerden alınan KDV’leri ve ÖTV’yi düşündüğünüzde, kazandığınız paranın ne kadarı yalnızca KDV’lere gidiyor?

- 1> %5-%10 arası
- 2> %10-%20 arası
- 3> %20-%30 arası
- 4> %30-%40 arası
- 5> %40-%50 arası
- 6> %50 den fazla

98. Sizce yaptığınız harcamalarda en fazla hangi tüketim maddesine vergi ödüyorsunuz?

- 1> Gıda ve alkolsüz içecekler
- 2> Alkollü içecekler, sigara ve tütün
- 3> Giyim ve ayakkabı
- 4> Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar
- 5> Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri
- 6> Sağlık
- 7> Ulaştırma
- 8> Haberleşme
- 9> Eğlence
- 10> Eğitim hizmetleri
- 11> Lokanta ve oteller
- 12> Çeşitli mal ve hizmetler

99. Sizce harcamalarınızın ne kadarı tüketim vergisine gidiyor? Yani yaptığınız alışverişlerden alınan KDV’leri düşündüğünüzde harcamalarınızın ne kadarı yalnızca KDV’lere gidiyor?

- 1> %5-%10 arası
- 2> %10-%20 arası
- 3> %20-%30 arası
- 4> %30-%40 arası
- 5> %40-%50 arası
- 6> %50 den fazla

Türkiye’de vergi sistemindeki en önemli adaletsizlik size göre aşağıdakilerden hangisi?

1> Çok önemli 2> Önemli 3> Önemli değil 4> Hiç önemli değil

100. Tüketimden alınan yüksek vergiler	
101. Sabit gelirlilerin ödediği vergi miktarı	
102. Kayıt dışı ekonomiden vergi alınmaması	
103. Asgari ücretten vergi alınması	
104. Çok sık vergi affı çıkması	

105. Devletin düzenli vergi toplayamamasının en önemli nedeni:

1> Çok önemli 2> Önemli 3> Önemli değil 4> Hiç önemli değil

106. Kayıt dışı ekonomi	
107. Sistemin adil olmaması	
108. Hizmet olarak geri dönmemesi	
109. Ödenen vergilerin coğrafi olarak dengeli dağılmaması	

110. Ne kadar vergi ödediğinizi görmek ister misiniz? Yani vergiler fiyatların içinde mi tutulsun, yoksa ayrıca mı kesilsin?

- 1> Fiyatların içinde
- 2> Ayrı kesilsin
- 3> Farketmez
- 4> Bilmiyorum

111. Aşağıda sayacağım mallar ve hizmetler üzerinde vergi olup olmadığını ya da ne kadar vergi olduğunu sorabilir miyiz?

	Vergi var mı?	Ne kadar?
Mallar		
Ekmek		
Benzin		
Giyim eşyası/ayakkabı		
Deterjan		
Buzdolabı		
Elektrik		
Bira		
Otomobil		
Hizmetler		
Eğitim		
Avukatlık hizmetleri		
Ulaşım		
Sağlık		
İletişim		
Eğlence (sinema/tiyatro)		

112. Sizce Türkiye’de diyelim ki 100 lira kazananadan 10 lira (%10) vergi alınıyorsa 1,000 lira kazananadan 100 lira mı vergi alınsın yoksa 200 lira mı (%20) vergi alınsın? Hangisi daha adaletli olurdu?

- 1> 100 lira (%10)
- 2> 200 lira (%20)
- 3> Bilmiyorum

113. Aşağıdaki gelir dilimleri için şu an geçerli olan gelir vergisi oranı % olarak nedir?

0 – 7,000 YTL	
7,000 – 16,000 YTL	
16,000 – 40,000 YTL	
40,000 YTL üstü	

114. Sizce Türkiye’de:

	Evet	Hayır
Tarım vergileniyor mu?		
Tarım vergilenmeli mi?		
Tarım direk olarak devlet tarafından desteklenmeli mi? Yani direk nakit desteği yapılmalı mı?		

115. Alış-verişlerinizde ne sıklıkta KDV fişi alıyorsunuz?

- 1> Her zaman
- 2> Çoğu zaman
- 3> Arasıra
- 4> Hiç almıyorum